

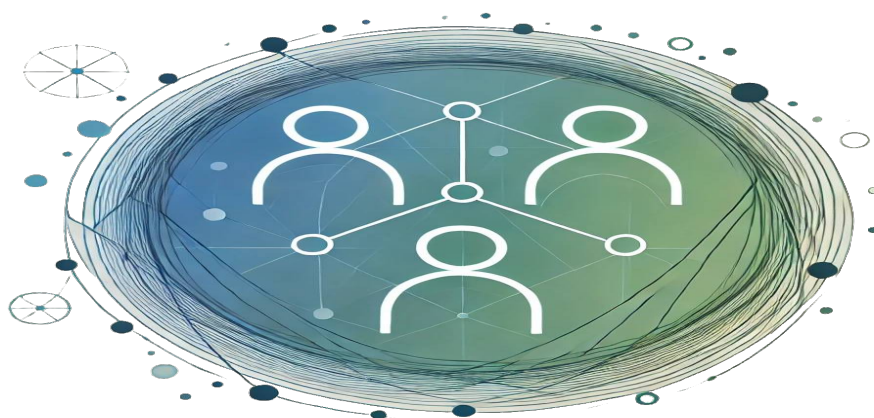
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

Διπλωματική Εργασία

Η διακυβέρνηση των κοινωνικών συνεταιρισμών ένταξης και η συμβολή τους στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη δημιουργία του κοινωνικού αντίκτυπου. Η περίπτωση της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. «ΑΡΓΩ».

Μουτούλη Βασιλική

Επιβλέπων καθηγητής: Σωτήρης Λαϊνάς Ψυχολόγος PhD



Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Μουτούλη Βασιλικής που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίας στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.



Η διακυβέρνηση των κοινωνικών συνεταιρισμών ένταξης και η συμβολή τους στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη δημιουργία του κοινωνικού αντίκτυπου. Η περίπτωση της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. «ΑΡΓΩ».

Μουτούλη Βασιλική

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων καθηγητής:

Σωτήρης Λαϊνάς

Μέλος ΣΕΠ, ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Σοφία Αδάμ

Επίκουρη Καθηγήτρια ΔΠΘ

Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2025

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς όλους όσους συνέβαλαν σε αυτό. Ειδικότερα, ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Σωτήριο Λαϊνά για την άριστη συνεργασία που είχαμε στα πλαίσια εκπόνησης αυτής της εργασίας και τη διαρκή βοήθεια που μου παρείχε. Θέλω επίσης να εκφράσω ένα βαθύ ευχαριστώ για την πολύτιμο χρόνο που πολύ πρόθυμα μου δόθηκε από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. “ΑΡΓΩ” χωρίς τη συμβολή των οποίων θα ήταν αδύνατη η ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας.

‘Οι ψυχοθεραπευτικές διαδικασίες αποκτούν ουσιαστικό νόημα και συνεισφέρουν τόσο στην προσωπική όσο και στην κοινωνική αλλαγή μόνο όταν τα προβλήματα των μελών συνδεθούν με τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες’.

Φοίβος Ζαφειρίδης
Ψυχίατρος - τ.Αναπλ.Καθηγητής στο τμήμα Ψυχολογίας του Α.Π.Θ.

Περίληψη

Σκοπός της εργασίας είναι να εξετάσει τον τρόπο διακυβέρνησης των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων και να αποτυπώσει τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν στον τομέα της ένταξης των ευάλωτων ομάδων τόσο στον εργασιακό χώρο όσο και στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η οργάνωση των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι το αποτέλεσμα των αδυναμιών του κράτους, λόγω μειωμένων πόρων, να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το πρόβλημα του αποκλεισμού. Ειδικότερα, θα προσεγγιστεί ο τρόπος λειτουργίας και διακυβέρνησης της κοινωνικής επιχείρησης ένταξης ΑΡΓΩ καθώς και η συμβολή της στην αντιμετώπιση του φαινομένου του κοινωνικού και εργασιακού αποκλεισμού των απεξαρτημένων ατόμων.

Ο αποκλεισμός θεωρείται συνώνυμο της φτώχειας και της αποστέρησης και είναι συνέπεια της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που σχετίζεται με την αδυναμία πρόσβασης κάποιων ατόμων στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή με σημαντικές προεκτάσεις στη συνοχή της κοινωνίας στο σύνολό της. Για τους λόγους αυτούς είναι σημαντικό να αποτυπώσουμε με ποιο τρόπο οι επιχειρήσεις ένταξης συμβάλουν στην αντιμετώπισή του και γιατί θεωρούνται αποτελεσματικές λύσεις έναντι των συμβατικών επιχειρήσεων. Στη συγκεκριμένη εργασία γίνεται ιδιαίτερη ανάλυση των χαρακτηριστικών που διέπει την κοινωνική επιχείρηση ένταξης ΑΡΓΩ, σε ότι αφορά τον τρόπο διακυβέρνησής της και λήψης αποφάσεων αλλά και στη διττή της στόχευση. Επιχειρεί να είναι βιώσιμη οικονομικά και να μην εξαρτάται από επιδοματικές πολιτικές αλλά ταυτόχρονα είναι ξεκάθαρη η προτεραιότητα της κοινωνικής στόχευσης, η ευημερία του συνόλου των μελών και ο θετικός κοινωνικός αντίκτυπος. Στα πλαίσια της εργασίας θα αποτυπωθεί πως αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά διακυβέρνησης βοηθούν στην αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων και του αποκλεισμού. Σημαντική επίσης κρίνεται η αναφορά στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η κοινωνική επιχείρηση ένταξης σε ότι αφορά τη χρηματοδότηση, τη διασφάλιση σταθερών θέσεων εργασίας αλλά και τη δημοκρατική διακυβέρνηση.

Μετά την βιβλιογραφική επισκόπηση σε ότι αφορά τη διαχείριση και διακυβέρνηση των συνεργατικών εγχειρημάτων και του σημαντικού ρόλου τους στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά και την ευεργετική επίδραση στα άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, ακολουθεί η δεύτερη φάση που αφορά στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων

της ποιοτικής έρευνας που θεωρείται ο πιο κατάλληλος τρόπος ιδιαίτερα όταν το υπό μελέτη ζήτημα δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς. Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, η πρώτη κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση ένταξης στη Θεσσαλονίκη αποτελεί το πεδίο της έρευνας και με βασικό εργαλείο την ημι-δομημένη συνέντευξη γίνεται μια έρευνα με στοιχεία εθνογραφικά.

Λέξεις – Κλειδιά

Κοινωνική και Αλληλεγγύη Οικονομία, Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Ένταξης, Κοινωνικό Κεφάλαιο, Κοινωνικός Αποκλεισμός, Κοινωνικός Αντίκτυπος, Δημοκρατική Διακυβέρνηση.

The Governance of Integration Social Cooperatives and Their Contribution to Combating Social Exclusion and Creating Social Impact. The Case of the Social Cooperative Enterprise "ARGO".

The governance of social inclusion cooperatives and their contribution to addressing social exclusion and creating social impact. The case of the Social Cooperative Enterprise 'ARGO'

Vasiliki Moutouli

Abstract

The purpose of this paper is to examine the governance of social cooperative enterprises and highlight the significant role they play in the integration of vulnerable groups both in the workplace and in society. The organization of social enterprises results from the state's inability, due to limited resources, to effectively address the problem of exclusion.

Specifically, the paper will focus on the operational and governance methods of the integration social enterprise "ARGO" and its contribution to addressing the phenomenon of social and workplace exclusion for rehabilitated individuals.

Exclusion is considered synonymous with poverty and deprivation and is a consequence of social stratification. It is a multidimensional phenomenon associated with certain individuals' inability to access social, economic, and cultural life, with significant implications for the cohesion of society as a whole. For these reasons, it is essential to examine how integration enterprises contribute to tackling this issue and why they are considered effective solutions compared to conventional businesses.

This paper provides a detailed analysis of the characteristics governing the "ARGO" integration social enterprise, focusing on its governance and decision-making processes as well as its dual objective. It aims to be economically sustainable without relying on welfare policies while simultaneously prioritizing its social mission, the well-being of all its members, and its positive social impact. Within this context, the study will highlight how these unique governance characteristics help address social inequalities and exclusion. The challenges faced by integration social enterprises in terms of funding, securing stable employment, and maintaining democratic governance are also deemed crucial for discussion.

Following a literature review on the management and governance of cooperative initiatives and their significant role in combating social exclusion and benefiting individuals in vulnerable groups, the second phase involves utilizing the tools of qualitative research.

Qualitative research is considered the most suitable method, especially when the subject under study has not been sufficiently explored. As part of the qualitative research, the first integration social cooperative enterprise in Thessaloniki serves as the sample. Using semi-structured interviews as the primary tool, ethnographic elements are incorporated into the research.

Keywords

Social and Solidarity Economy, Integration Social Cooperative Enterprise, Social Capital, Social Exclusion, Social Impact, Democratic Governance.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
Abstract	7
Εισαγωγή	12
1. Ευάλωτες ομάδες	14
1.1 Εννοιολογική προσέγγιση των ευάλωτων ομάδων.	14
1.2 Κοινωνικός αποκλεισμός.....	15
2. Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία	18
2.1 Εννοιολογική προσέγγιση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.....	18
2.2. Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα.	22
3. Κοινωνικές και Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις.....	28
3.1 Κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ένταξης.	28
3.2 Κοινωνικός αντίκτυπος.....	33
3.3 Διακυβέρνηση και λήψη αποφάσεων.	35
3.3.1 Εισαγωγή.....	35
3.3.2 Δημοκρατική διακυβέρνηση.....	37
3.3.3 Εύρυθμη λειτουργία των ομάδων και αναδυόμενες προκλήσεις.	38
3.3.4 Λήψη αποφάσεων.....	40
4. Χρηματοδότηση	42
4.1 Σημασία της χρηματοδότησης των φορέων της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.....	42
4.2 Πόροι χρηματοδότησης.	44
5. Σκοπός της έρευνας.....	48
6. Εμπειρική διερεύνηση.....	49
6.1 Εισαγωγή.....	49
6.2 Ποιοτική έρευνα.	50
6.3 Πλεονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας.	52
6.4 Εθνογραφική έρευνα.	53
6.5 Μελέτη περίπτωσης.....	55
6.5.1 Δείγμα έρευνας.....	57
6.6 Αντληση δεδομένων	58
6.7 Ανάλυση δεδομένων.....	60
6.8 Βασικές αρχές δεοντολογίας στην έρευνα.	61
6.9 Περιορισμοί της παρούσας έρευνας	62
7. Ευρήματα	63
7.1 Το νομοθετικό πλαίσιο	63
7.2 Ο κοινωνικός αντίκτυπος της ΚΟΙΝΣΕΠ.....	65
7.3 Προκλήσεις στην εύρυθμη λειτουργία της ΚΟΙΝΣΕΠ.	67
7.4 Η ΚΟΙΝΣΕΠ ως εργασιακό περιβάλλον και η συμβολή της στην κοινωνική επανένταξη.	69
7.5 Συμμετοχική διοίκηση στο πλαίσιο της δημοκρατικής διακυβέρνησης.	71
7.6 Η αξία του εθελοντισμού και των συνεργασιών στα εγχειρήματα ΚΑΟ.....	73
8. Συζήτηση.....	75
9. Συμπεράσματα - Προτάσεις.	77
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	79

Παράρτημα Α : Οδηγός συνέντευξης / Ερωτήματα 86

Παράρτημα Β: Έντυπο συγκατάθεσης συμμετοχής στην έρευνα. 90

Κατάλογος Πινάκων / Γραφημάτων

Πίνακας 1 Βαθμός αναγνώρισης της ΚΑΟ στην Ελλάδα..... 24

Πίνακας 2 Αμειβόμενες θέσεις εργασίας στην ΚΑΟ. 25

Πίνακας 3 Αριθμός φορέων ΚΑΟ ανά Περιφέρεια. 26

Πίνακας 4 Εγγεγραμμένοι φορείς ΚΑΟ στο Γενικό Μητρώο Φορέων ΚΑΟ. 27

Πίνακας 5 Οικονομικά και Κοινωνικά Κριτήρια για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις. 31

Γράφημα 1 Κοινωνιογραφικά χαρακτηριστικά των ατόμων που εισέρχονται στη
θεραπεία. 57

Πίνακας 6 Ιδιότητα των συμμετεχόντων στο υπό διερεύνηση εγχείρημα. 59

Συντομογραφίες και ακρωνύμια

ΑΠΔΕ	Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
ΑΠΘ	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο του Ανθρώπου
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΤΕΠΝ	Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά
ΕΣΠΑ	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
Κ.ΑΛ.Ο.	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
Κ.Ε.	Κοινωνική Επιχειρηματικότητα
ΚΘΒΕ	Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδας
Κ.Ο.	Κοινωνική Οικονομία
ΚΟΙΝ.Σ.ΕΝ.	Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Ένταξης
ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.	Κοινωνική και Συνεταιριστική Επιχείρηση
ΚΟΙ.Σ.Π.Ε.	Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΠΑΜΑΚ	Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
ΨΝΘ	Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης
ΕFTC	European Federation of Therapeutic Communities
HVCA	Hellenic Venture Capital Association
RIPESS	International Network for the Promotion of Social Solidarity Economy
UNDP	United Nations Development Programme
USB	United Societes of Balkans

Εισαγωγή

Η κοινωνική οικονομία και ο τρίτος τομέας αποτελούν ένα πεδίο που συνεχώς αναπτύσσεται. Στον τρίτο τομέα συμπεριλαμβάνονται πρακτικές και εγχειρήματα που δεν μπορούν να συμπεριληφθούν ούτε στον ιδιωτικό αλλά ούτε και στον δημόσιο τομέα και καλείται να καλύψει ανάγκες που τόσο το κράτος όσο και η αγορά αποτυγχάνουν να ικανοποιήσουν αποτελεσματικά. Η κοινωνική οικονομία συνδέεται με τη συνεταιριστική παράδοση της ηπειρωτικής Ευρώπης και περιλαμβάνει οικονομικές δραστηριότητες που οργανώνονται και λειτουργούν με δημοκρατικές διαδικασίες και έχουν κοινωνική στόχευση. Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (εφεξής Κ.ΑΛ.Ο) αποτελεί ένα σύνολο κοινωνικοοικονομικών δραστηριοτήτων στον τομέα της παραγωγής, της συναλλαγής και της κατανάλωσης που στοχεύουν στην ικανοποίηση των αναγκών των οντοτήτων που τις ασκούν, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας συντελούν στην αντιμετώπιση της φτώχειας, της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ ταυτόχρονα προωθούνται εναλλακτικά επιχειρηματικά μοντέλα που ενσωματώνουν το κοινωνικό όφελος στην οικονομική πραγματικότητα. Οι περισσότεροι φορείς δραστηριοποιούνται σε επίπεδο τοπικό ή περιφερειακό, με επίκεντρο τον άνθρωπο και την καταπολέμηση των προβλημάτων της ανεργίας και της κοινωνικής ένταξης ευάλωτων ομάδων. Οι εργαζόμενοι σε ένα εγχείρημα Κ.ΑΛ.Ο αποτελούν τον βασικότερο παράγοντα εξέλιξης και ανάπτυξης, καθώς ελλείψει οικονομικών πόρων, το κοινωνικό κεφάλαιο είναι ο πιο σημαντικός παραγωγικός πόρος. Η διαμόρφωση της κοινωνικής αποστολής και ο τρόπος διακυβέρνησης γίνονται από “τα κάτω”, δηλαδή από τους ίδιους τους συμμετέχοντες, με γνώμονα την απαλοιφή των ανισοτήτων και την εξυπηρέτηση της ευημερίας της κοινότητας.

Ο τομέας της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα βρίσκεται σε ένα σχετικά πρώιμο στάδιο (το 68% των φορέων Κ.ΑΛ.Ο δημιουργήθηκαν τα τελευταία 10 χρόνια), υφίσταται αλλαγές αλλά έχει ανάγκη από υποστήριξη με τη μορφή δικτύωσης, χρηματοδότησης και άλλων πολιτικών που θα διαμορφώσουν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την ανάπτυξή της. Η συμβολή της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση τόσο οικονομικών όσο και κοινωνικών προκλήσεων που αναδύονται, προάγοντας βιώσιμες και καινοτόμες λύσεις.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αποτυπώσει τον τρόπο οργάνωσης και διακυβέρνησης των κοινωνικών επιχειρήσεων ένταξης, ως μία πρόταση εναλλακτική και αποτελεσματική στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, έναντι του καπιταλιστικού μοντέλου ανάπτυξης και να αναδείξει τόσο το κοινωνικό όφελος και τον κοινωνικό αντίκτυπο που παράγεται, όσο και τις προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη όπου το πρώτο μέρος αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζονται οι ευάλωτες ομάδες όπου αρχικά προσδιορίζονται εννοιολογικά και ακολούθως γίνεται ανάλυση για τον κοινωνικό αποκλεισμό που βιώνουν οι συγκεκριμένες ομάδες. Στο δεύτερο κεφάλαιο, περιγράφεται η έννοια της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εξέλιξή της στην Ελλάδα. Εν συνεχεία, στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζονται οι κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης και παρουσιάζεται ο κοινωνικός αντίκτυπος αυτών. Επίσης περιγράφεται ο δημοκρατικός τρόπος διακυβέρνησης των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων και οι τρόποι λήψης αποφάσεων αλλά και οι προκλήσεις με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπες οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις. Στο τέταρτο κεφάλαιο, περιγράφεται το πλαίσιο χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων και οι σοβαρές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σε ότι αφορά την πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους. Τέλος, στο δεύτερο μέρος της εργασίας γίνεται η εμπειρική διερεύνηση και παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας που λαμβάνει χώρα και ακολουθεί η ανάλυση των αποτελεσμάτων.

1. Ευάλωτες ομάδες

1.1 Εννοιολογική προσέγγιση των ευάλωτων ομάδων.

Στη διεθνή βιβλιογραφία των δεκαετιών του 1970 και 1980 ο όρος ευαλωτότητα είναι σπάνιος και εμφανίζεται συχνότερα στη δεκαετία του 1990 και τελικά καθιερώνεται από το 2000 και μετά. Αν και η σημασία του όρου αμφισβητείται από μελετητές διαφόρων επιστημονικών κλάδων, ωστόσο όλοι συμφωνούν ότι κάθε ανθρώπινο ον υπόκειται σε αλλαγές, εκτίθεται σε κινδύνους σωματικούς, ψυχολογικούς και οικονομικούς τότε αυτό συχνά οδηγεί σε σωματικές και κοινωνικές εξαρτήσεις που πρέπει να αποτελούν κρατική και συλλογική ευθύνη. Η έννοια των ευάλωτων ομάδων εισήχθη στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιώματων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) το 2001 και σύμφωνα με αυτή, αυτό που σε καθιστά ευάλωτο είναι το να ανήκεις σε μία ομάδα π.χ. των απεξαρτημένων ή εξαρτημένων από ουσίες, της οποίας η ευαλωτότητα δημιουργείται εν μέρει από τις ευρύτερες πολιτικές, κοινωνικές και θεσμικές συνθήκες (Πάνου, 2023). Η ευαλωτότητα προσεγγίζεται ως έννοια σχετική, ιδιαίτερη, βασισμένη σε μία βλάβη και δεν εστιάζεται μόνο σε ένα άτομο αλλά στις γενικότερες κοινωνικές συνθήκες. Ο λόγος που θεωρείται σχετική είναι επειδή διαμορφώνεται από κοινωνικές δυνάμεις δηλαδή συνδέεται η ευαλωτότητα του ατόμου με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο που συντηρεί την ευαλωτότητα της ομάδας στην οποία ανήκει το άτομο. Το ΕΔΔΑ χρησιμοποιεί ως δείκτες για να προσδιορίσει την ευαλωτότητα της ομάδας, την προκατάληψη, την υλική υστέρηση και τον στιγματισμό, περιγράφοντας μια ομάδα που χρήζει ιδιαίτερης φροντίδας και προσοχής. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε να λάβει μέτρα υπέρ της προστασίας των ομάδων αυτών και για το λόγο αυτό στοχεύει στη συλλογή δεδομένων για την απόκτηση ξεκάθαρης εικόνας της κατάστασης των αναγκών κάθε χώρας και ενδιαφέρεται για τη μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου των πολιτικών που στοχεύουν στις ευάλωτες ομάδες.

- Σύμφωνα με το νόμο για τη μεταναστευτική πολιτική (Ν. 4686/2020), ως ευάλωτες ομάδες θεωρούνται οι ανήλικοι ασυνόδευτοι, άμεσα συγγενείς θανόντων σε ναυάγια, η μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα τέκνα, άτομα που έχουν πέσει θύματα εμπορίας ανθρώπων και όσοι έχουν υποστεί βία είτε ψυχολογικής είτε σωματικής μορφής.
- Σύμφωνα με τον Ν.4019/2011, ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού καλούνται όσων η συμμετοχή στην οικονομική και κοινωνική ζωή εμποδίζεται, είτε εξαιτίας

κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, είτε για λόγους ψυχικής, σωματικής ή νοητικής αναπηρίας, είτε εξαιτίας απρόβλεπων γεγονότων που επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής κοινωνίας.

- Στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ανήκουν τα άτομα των οποίων η συμμετοχή στο κοινωνικό γίγνεσθαι επηρεάζεται αρνητικά από σωματικά ή ψυχικά αίτια καθώς και από παραβατική συμπεριφορά. Εδώ περιλαμβάνονται άτομα με αναπηρίες ψυχικές ή και σωματικές, εξαρτημένα και απεξαρτημένα άτομα, οροθετικοί, φυλακισμένοι και αποφυλακισμένοι και ανήλικοι παραβάτες.
- Στις ειδικές ομάδες του πληθυσμού που μειονεκτούν ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, ανήκουν άνθρωποι με βάση οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά κριτήρια. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι άνεργοι, αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, κακοποιημένες γυναίκες, οι αναλφάβητοι, άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες αλλά και οι κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών.
- Στο σημείο αυτό κρίνεται σημαντικό να σημειώσουμε ότι είναι ατυχής αυτή η κατάταξη των ατόμων σε μειονεκτούντες ομάδες επειδή αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα και όχι επειδή η ίδια η οργάνωση της κοινωνίας τους εμποδίζει να ενταχθούν στην ενεργό κοινωνική δράση. Για παράδειγμα τα άτομα με προβλήματα αναπηρίας βιώνουν αποκλεισμό διότι το κράτος δυσχεραίνει τη μετακίνησή τους λόγω έλλειψης υποδομών (Αδάμ, 2016).

1.2 Κοινωνικός αποκλεισμός.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η ένταξή του σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικών προβλημάτων, έγινε τη δεκαετία του 1970 στη Γαλλία όπου έγινε λόγος από την κυβέρνηση για τους μειονεκτούντες που αποτελούσαν το ένα δέκατο του πληθυσμού. Με τον όρο αυτό αναφέρονταν σε όσους στερούνταν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, εμφάνιζαν αδυναμία να συμμετέχουν σε βασικές κοινωνικές και οικονομικές λειτουργίες και γενικά ο αποκλεισμός συνδέθηκε με τη φτώχεια και την αποστέρηση ως μιας συνέπεια κοινωνικής διαστρωμάτωσης (Silver, 2007). Ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός έχει προσεγγιστεί με διαφορετικούς τρόπους, παρόλα αυτά όλοι συμφωνούν ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο πολυδιάστατο και δυναμικό. Έχει σχέση με την έλλειψη πόρων, αγαθών και υπηρεσιών και την αδυναμία συμμετοχής σε κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές δραστηριότητες.

Αυτό έχει συνέπειες τόσο στην ισότητα των μελών μιας κοινωνίας αλλά και στην ίδια τη συνοχή της (Levitas, 2007).

Σύμφωνα επίσης με τον Παπαϊωάννου (2006), ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δύο ομάδων της κοινωνίας. Η μία είναι οι ενταγμένοι, που συμμετέχουν στην υγιή και ομαλή λειτουργία της κοινωνίας και η άλλη είναι οι αποκλεισμένοι, που εκλαμβάνονται ως απειλή αυτής της εύρυθμης λειτουργίας. Επιπλέον ο κοινωνικός αποκλεισμός ερμηνεύεται ως αποκλεισμός από την αγορά εργασίας. Η συμμετοχή στην αμοιβόμενη εργασία είναι ο δρόμος για την κοινωνική ενσωμάτωση και καθήκον του κράτους είναι η διατήρηση των κοινωνικά αποκλεισμένων στην απασχόληση, μέσα από προγράμματα κατάρτισης και προώθησης στην αγορά εργασίας. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι οι χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας αλλά και η επισφαλής εργασία, δεν διευκολύνουν σημαντικά την κοινωνική συμμετοχή, αλλά αντίθετα τη δυσχεραίνουν.

Παράλληλα υπάρχει και η ερμηνεία του κοινωνικού αποκλεισμού ως απόρροια της κουλτούρας των φτωχών, η οποία μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά και οδηγεί σε συμπεριφορές οκνηρίας και εξάρτησης από επιδόματα και για αυτόν το λόγο προτείνεται η συρρίκνωση των επιδομάτων από το κράτος. Η εισοδηματική στήριξη των ανέργων περιορίζεται, ώστε να είναι ελκυστική η ένταξη σε αμοιβόμενες θέσεις εργασίας, οι οποίες επιδοτούνται από το κράτος με φοροαπαλλαγές είτε με απευθείας επιδοτήσεις των εργοδοτών.

Ο νεοφιλελευθερισμός έχει γεννήσει απειλές για την κοινωνική συνοχή, οι οποίες μπορούν να αντιμετωπιστούν με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, τον εθελοντισμό και την κινητοποίηση του μη κερδοσκοπικού τομέα. Ο αποκλεισμός είναι κοινωνικός και πολυδιάστατος και αποτελεί ενδημικό χαρακτηριστικό της τυπικής, ομαλής λειτουργίας του καπιταλισμού και όχι μία προσωρινή ανισορροπία (Gough, 2006). Ωστόσο η χρήση της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού προκαλεί σύγχυση γύρω από οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα, που αποτελούν τη γενεσιουργό διαδικασία (Wilkinson, 1996). Παρόλο που ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά δυσλειτουργίες κοινωνικών συστημάτων, το πρόβλημα τείνει να μετατίθεται από τις κοινωνικές σχέσεις σε ένα επίπεδο προσωπικό, με αποτέλεσμα να χαράσσονται πολιτικές με γνώμονα την αλλαγή των προσωπικών χαρακτηριστικών των αποκλεισμένων, ώστε να γίνει εφικτή η ενσωμάτωσή τους. Αυτός ο απροσδιόριστος χαρακτήρας του αποκλεισμού, οδηγεί στην έλλειψη τόσο του κριτικού

αναστοχασμού, όσο και της αναζήτησης των αιτιών στις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, καταπίεσης και εκμετάλλευσης. Με βάση την ανάλυση του Castel (1995), ο αποκλεισμός είναι ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζει τις μοντέρνες δυτικές κοινωνίες. Η οικονομική ανάπτυξη αποτελεί μια εκσυγχρονιστική διαδικασία η οποία επιβάλλεται στις χώρες από τις ανάγκες του καπιταλισμού και έχει δημιουργήσει μεγάλο αριθμό ανθρώπων (μετανάστες, άνεργους, εξαρτημένους κ.α.), στο περιθώριο. Όλοι αυτοί οι πληθυσμοί αναγκάζονται να ζουν ως παρείσακτοι, μέσα σε μία κοινωνία υπό το ειδικό καθεστώς του αποκλεισμού (Baudry, 1997). Ο αποκλεισμός τους ισοδυναμεί με τη μη συμμετοχή σε μια αποδεκτή μορφή κοινωνικής ζωής και με τη μη ένταξή τους στη διαδικασία αναπαραγωγής των όρων της ίδιας τους της ζωής. Είναι ένα καθεστώς στερήσεων και διακρίσεων, που κάνει ξεκάθαρο το μήνυμα στον αποκλεισμένο ότι είναι ανεπιθύμητος γιατί θεωρείται επικίνδυνος.

Όσο το κράτος ικανοποιεί τα συμφέροντα των πολυεθνικών, τόσο προάγονται ιδεολογίες περί επικινδυνότητας των αποκλεισμένων και τροφοδοτούνται ρατσιστικές συμπεριφορές, με στόχο την εξάλειψη αυτών των πληθυσμών για να προστατευτούν οι υπόλοιποι (Αλεξίου, 2006). Σύμφωνα με τον Φ. Ζαφειρίδη (2018), κυρίαρχες επιστημονικές θεωρίες για τη φύση του προβλήματος των αποκλεισμένων και συγκεκριμένα των εξαρτημένων ατόμων, οι οποίες συχνά προκύπτουν από αμφίβολης εγκυρότητας ποσοτικές έρευνες, δεν λαμβάνουν υπόψη τη συμμετοχή του οικονομικοκοινωνικού περιβάλλοντος στη γενεσιουργία του προβλήματος. Η καπιταλιστική κοινωνία μέσα στην κρίση αποτελεί ένα μηχανισμό παραγωγής αποκλεισμού. Η ανισότητα και η φτώχεια που αντιμετωπίζουν οι αποκλεισμένοι θεωρούνται προβλήματα που γεννά ο καπιταλισμός, για αυτό προτείνεται η δημιουργία συνεταιριστικών επιχειρήσεων και συλλογικών εγχειρημάτων, με το ρόλο του κράτους να πρέπει να είναι υποστηρικτικός απέναντι σε αυτές τις πρωτοβουλίες των πολιτών που στοχεύουν στην ενδυνάμωση των ατόμων που βιώνουν αποκλεισμό. Οι τοπικές κοινωνίες διαθέτουν ένα απόθεμα γνώσης και πολιτιστικούς πόρους, όπως και ένα αίσθημα αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας που δεν έχουν χαθεί. Πάνω σε αυτούς ακριβώς τους πόρους θα πρέπει να στηριχθεί μία εναλλακτική μορφή ανάπτυξης, που θα στηρίζεται στη δημιουργικότητα, τη συνεργασία και την υπέρβαση στρεβλών αντιλήψεων περί ανάπτυξης, ώστε να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού (Παπαϊωάννου, 2006).

2. Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

2.1 Εννοιολογική προσέγγιση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

Ο όρος της κοινωνικής οικονομίας εμφανίστηκε στις αρχές του 15^{ου} αιώνα και είναι ο πιο γνωστός τόσο σε θεσμικό όσο και επιστημονικό επίπεδο (Καβουλάκος, Γριτζάς 2010). Ο όρος της αλληλέγγυας οικονομίας υπήρχε από την εποχή της αχρήματης οικονομίας και έχει στόχευση α)πολιτική, καθώς πρόκειται για δημόσιους χώρους στους οποίους γίνονται δράσεις και διαβουλεύσεις, αλλά και β)οικονομική, γιατί αναπτύσσονται οικονομικές σχέσεις βασισμένες στην αμοιβαιότητα με πόρους από τον αγορά και την αναδιανομή του κράτους.

Ένας αριθμός κοινωνικών επιχειρήσεων δημιουργήθηκε για την παροχή υπηρεσιών σε άτομα των οποίων οι ανάγκες δεν αναγνωρίζονταν από το δημόσιο ή αποκλείονταν από τις δημόσιες παροχές. Έτσι ξεκίνησε μια ομάδα πολιτών χωρίς σχεδόν καμία στήριξη να παρέχει υπηρεσίες οι οποίες στο μέλλον αναγνωρίστηκαν ως δημόσιο όφελος και αποφασίστηκε να χρηματοδοτηθούν χωρίς όμως να κλονιστεί η αυτονομία των εγχειρημάτων. Η επιθυμία για τη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, η δομική ανεργία και η ανάγκη για κοινωνικές υπηρεσίες, οδήγησε σε μεταρρύθμιση του κράτους πρόνοιας και στροφή σε πολιτικές ένταξης και απασχόλησης. Αυτό το νέο γενικό πλαίσιο αποτέλεσε το υπόβαθρο για τη νέα επιχειρηματική πρωτοβουλία στον τρίτο τομέα ως απάντηση σε αυτές τις προκλήσεις που αναδύθηκαν. Σημαντικό ρόλο στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών έπαιξαν τα σωματεία και οι ενώσεις που είχαν παράδοση στις κεντροευρωπαϊκές χώρες. Όταν τα κράτη το 1980 έπρεπε να αντιμετωπίσουν υψηλά ποσοστά ανεργίας οι ενώσεις είχαν έντονο ρόλο στη δράση για την ένταξη των ανέργων στην απασχόληση και εφαρμόστηκαν νέες πολιτικές για την ένταξη (Laville, 2004).

Οι πολιτικές αυτές στόχευαν στην εργασιακή ένταξη μέσα από προγράμματα κατάρτισης ή επιδοτούμενη εργασία αντί για την άσκηση επιδοματικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό εντοπίζονται ανάγκες κοινωνικές που δεν καλύπτονται, ενώ παράλληλα υπάρχει μεγάλος αριθμός ανθρώπων που είναι άνεργοι. Η διαπίστωση αυτή οδήγησε στη δημιουργία θέσεων εργασίας με στόχο την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, αντιμετωπίζοντας έτσι υψηλά ποσοστά ανεργίας και ταυτόχρονα συγκρατώντας της κοινωνικές δαπάνες. Έτσι θεσπίστηκε ένα εθνικό πρόγραμμα με τις ενώσεις να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτό και να

αναπτύσσεται μια νέα δυναμική στην επιχειρηματικότητα η οποία ορίζεται ως κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία (εφεξής ΚΑΟ).

Η ΚΑΟ είναι το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης και που είναι βασισμένη στις αρχές της ισότητας, της δημοκρατίας, της αλληλεγγύης και της συνεργασίας, με σεβασμό στο περιβάλλον και τον άνθρωπο (Σεργάκη, Κοντογεώργος, Λαϊνάς & Ντρίνιας, 2023). Η ΚΑΟ καλύπτει το κενό μεταξύ του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα ικανοποιώντας κοινωνικές ανάγκες που ο ιδιωτικός τομέας δεν ενδιαφέρεται να εμπλακεί λόγω απουσίας υψηλού κέρδους και το δημόσιο λόγω έλλειψης χρηματοοικονομικών μέσων.

Όλοι οι φορείς που ανήκουν στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία ικανοποιούν τα εξής κριτήρια:

- Στοχεύουν στην παραγωγή κοινωνικής ωφέλειας μέσω της παροχής υπηρεσιών η αγαθών κοινωνικού και συλλογικού χαρακτήρα.
- Εφαρμόζεται δημοκρατικό σύστημα στη λήψη αποφάσεων.
- Τα άτομα και η εργασία έχουν προτεραιότητα έναντι του κεφαλαίου.
- Υπηρετούν την αειφόρο ανάπτυξη.
- Προβλέπεται η αξιοποίηση των κερδών για τους καταστατικούς σκοπούς τους και έχουν περιοριστική διανομή των κερδών αυτών.

Οι ριζοσπαστικές ιδέες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας περιλαμβάνουν την αναδιανομή, την αλληλεγγύη και το δημοκρατικό τρόπο στη λήψη αποφάσεων. Η επιχειρηματικότητα προωθείται παράλληλα με την κοινωνική συνοχή, δημιουργούνται νέες προοπτικές εργασίας και κοινωνικής ένταξης για συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες παράγοντας οικονομικό και κοινωνικό όφελος. Όπως ξεκάθαρα ορίζεται στο άρθρο 2 του Ν.4430/2016, η κοινωνική οικονομία αποτελεί μορφή οικονομικής ανάπτυξης βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, καθώς και στο σεβασμό στον άνθρωπο και το περιβάλλον. Οι στόχοι της περιλαμβάνουν την παροχή ίσων ευκαιριών ώστε να μειωθούν οι κοινωνικές ανισότητες, η επίλυση κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων, η καθολική πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά και η τόνωση της κυκλικής οικονομίας.

Επίσης η κοινωνική οικονομία συμβάλλει στη σταθερότητα σε πολλούς τομείς όπως απέδειξε η ανάπτυξη και εξέλιξη των εγχειρημάτων σε περιόδους κρίσεις που έδειξαν ισχυρή ανθεκτικότητα και συνέχισαν να στηρίζουν τα μέλη τους μένοντας πιστά στις αξίες τους (Παπαϊωάννου, 2006).

Οι δράσεις και η φιλοσοφία της ΚΑΟ δημιουργούν ένα πλαίσιο που οι τομείς της οποίας μπορούν να συναντηθούν και να συνεργαστούν με τους τομείς της αγοράς, του κράτους και της κοινότητας για να προάγουν το κοινό καλό, χωρίς η επιδίωξη του κέρδους να διαδραματίζει τον κεντρικό ρόλο. Αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα του κυρίαρχου καπιταλιστικού συστήματος, ότι όλες οι οικονομίες βασίζονται στην αγοραία ανταλλαγή. Η αλληλεγγύη, η ανταλλαγή γνώσεων και οι συνεργασίες ιδιαίτερα σε συνθήκες περιορισμένων διαθέσιμων πόρων, αποτελούν τον ισχυρότερο συντελεστή για την επιτυχία του εγχειρήματος. Η εσωτερική λειτουργία των μονάδων βασίζεται στη συμμετοχική δημοκρατία που συνεπάγεται ότι όλα τα μέλη συμμετέχουν με ίσα δικαιώματα στη λήψη αποφάσεων (Αδάμ, Παπαθεοδώρου, 2010). Τα χαρακτηριστικά των φορέων της ΚΑΟ συνοψίζονται στα ακόλουθα (Ευρωπαϊκή επιτροπή, 2018):

- Προάγουν οφέλη σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο και την κοινωνική συνοχή μέσα από δράσεις στον τομέα του περιβάλλοντος της υγείας της κοινωνικής φροντίδας.
- Στοχεύουν στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των ευπαθών ομάδων.
- Προσφέρουν θέσεις εργασίας που είναι ποιοτικές και σταθερές.
- Δραστηριοποιούνται σε κοινωνικές απαιτήσεις που δεν ικανοποιούνται ούτε από τις ιδιωτικές κερδοσκοπικές επιχειρήσεις αλλά ούτε και από δημόσιους φορείς.
- Τα προϊόντα και υπηρεσίες που παράγονται είναι υψηλότερης ποιότητας καθώς δεν εστιάζουν στην επιδίωξη του κέρδους αλλά στα ποιοτικά χαρακτηριστικά.
- Προάγουν την αειφορία και τη διατήρηση της κατανάλωσης σε ένα βιώσιμο επίπεδο.
- Προωθείται η εθελοντική δράση η οποία συμβάλλει στη βιωσιμότητα του εγχειρήματος και συγχρόνως ενισχύεται η συλλογική προσπάθεια ενισχύοντας τον κοινωνικό ιστό και τους δεσμούς μεταξύ των μελών της κοινότητας.

Όπως αναφέρει απόφαση του διοικητικού συμβουλίου του Διεθνούς Δικτύου για την προώθηση της κοινωνικής και αλληλεγγύας οικονομίας RIPESS στο Μόντρεαλ το 2011, η

αλληλέγγυα οικονομία είναι μία πρόταση μετασχηματισμού του νεοφιλελεύθερου καπιταλιστικού συστήματος και εφαρμογής ενός εναλλακτικού τρόπου ανάπτυξης με επίκεντρο τον άνθρωπο και το περιβάλλον έναντι της συσσώρευσης πλούτου. Πρόκειται για μια μορφή οικονομίας που επιδιώκει να αξιοποιήσει με πιο δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο την παραγωγή, τη διανομή, την κατανάλωση και την ιδιοκτησία, με γνώμονα την ευημερία της κοινωνίας και με μια πιο πλουραλιστική προσέγγιση στην αντιμετώπιση των κοινωνικών ζητημάτων. Τα χαρακτηριστικά της ΚΑΟ την καθιστούν προνομιακό φορέα παραγωγικής ανασυγκρότησης αλλά όχι με την έννοια της εφαρμογής ενός οικονομικού μοντέλου που να ευνοεί μία μειοψηφία, αλλά ως ένα τρόπο που μετασχηματίζει τις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις. Υπό συνθήκες αποεπένδυσης των ιδιωτικών κεφαλαίων και περιορισμένων δημόσιων αναπτυξιακών παρεμβάσεων, η ΚΑΟ έδειξε ότι μπορεί να ενεργοποιεί κοινωνικούς πόρους με αποτελεσματικότητα σε ότι αφορά τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την ανάπτυξη παραγωγικού ιστού.

Το δίπολο κράτος ή αγορά δεν είναι επαρκές να αντιμετωπίσει τα αναδυόμενα ζητήματα σε ότι αφορά το είδος και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, ιδιαίτερα στην Ελλάδα το κράτος πρόνοιας λειτουργεί περισσότερο ως μηχανισμός δημιουργίας εισοδήματος προσφέροντας θέσεις εργασίας, χαρακτηρίζεται από πελατειακές σχέσεις και δίνει έμφαση στην επιδοματική πολιτική και όχι στην άμεση παροχή υπηρεσιών (Αδάμ, 2006).

Η κοινωνική οικονομία εμφανίζεται ως ένα σύνολο πολιτικών που αφορούν ζητήματα επιχειρηματικότητας, τοπικής ανάπτυξης, κοινωνικής ένταξης και απασχόλησης (ΚΑΛΟ, 2022-2023). Η κοινωνική οικονομία είναι ο ακρογωνιαίος λίθος του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου καθώς δημιουργεί θέσεις εργασίας, λειτουργεί ρυθμιστικά σε ανισορροπίες της αγοράς, προωθείται η γυναικεία απασχόληση και η σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα με στόχο τη μείωση των δημόσιων δαπανών και την αξιοποίηση του εθελοντισμού, ενισχύοντας επίσης την κοινωνική συμμετοχή συμβάλλοντας στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου. Αποτελεί βασικό εργαλείο στη χάραξη εθνικών πολιτικών για την κοινωνική ένταξη και την εργασιακή αποκατάσταση των ευάλωτων ομάδων, γεγονός που αποδεικνύεται από τη συμμετοχή αντιπροσωπευτικού οργάνου της ΚΑΟ στη δημόσια διαβούλευση πολιτικής για ζητήματα αναπηρίας σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η κοινωνική οικονομία είναι μία υπολογίσιμη φωνή στην πλουραλιστική οικονομία και επιτυγχάνει να διορθώνει στρεβλώσεις της αγοράς και να εντείνει την ένταξη σε θέσεις εργασίας που χαρακτηρίζονται από ποιότητα (Αδάμ, 2006).

2.2. Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα.

Με βάση τα όχι απόλυτα επαρκή στοιχεία που έχουμε μέχρι σήμερα, φαίνεται ότι ο τρίτος τομέας στην Ελλάδα δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος. Ο κατακερματισμός της νομοθεσίας για την ΚΑΟ δεν επιτρέπει να γίνει νομική προσέγγιση των φορέων που εντάσσονται στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και ειδικά στις κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης και κατά συνέπεια η πληθώρα των νομικών μορφών που μπορεί να πάρει ένα τέτοιο εγχείρημα δυσκολεύει την καταγραφή του πεδίου.

Επίσης δεν έχουν γίνει εμπειριστατωμένες μελέτες που να αποδεικνύουν την επιτυχία των δομών που υπάρχουν ήδη στην ένταξη στον ευάλωτων ομάδων στην αγορά εργασίας παρά μόνο στα πλαίσια περιφερειακών προγραμμάτων έχει γίνει μνεία στη συνεισφορά της ΚΑΟ στην αποτελεσματική αντιμετώπιση της ανεργίας και του αποκλεισμού και για αυτό κρίνεται σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μελέτη που θα αναδείξει τη δράση αυτόν τον πρωτοβουλιών έναντι των κλασικών αναδιανεμητικών λειτουργιών του κράτους.

Σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες όπως Γαλλία, Πορτογαλία και Ισπανία αναγνωρίζουν τους παραδοσιακούς φορείς ΚΑΟ και συγχρόνως επιτρέπουν συμβατικές επιχειρήσεις να ανήκουν στις σφαίρα της ΚΑΟ αρκεί να υιοθετούν κάποιες αρχές (Αδάμ, Δουβίτσα 2022). Έτσι η ΚΑΟ αποτελεί έναν πλουραλιστικό χώρο που προσελκύει φορείς που θέλουν να υιοθετήσουν κάποια χαρακτηριστικά της. Στην Ελλάδα η κεφαλαιουχικές εταιρείες αποκλείονται από το πεδίο της ΚΑΟ αλλά ακόμα και η παραδοσιακοί φορείς συναντούν συχνά δυσκολίες στο να υιοθετήσουν κάποια χαρακτηριστικά για την απόκτηση της ταυτότητας του φορέα ΚΑΟ (Αδάμ, Κορνιλάκης, Καβουλάκος, 2018).

Προκειμένου να δούμε πως αξιολογείται η Ελλάδα σε σχέση με τα άλλα κράτη μέλη της ΕΕ σε ότι αφορά τον βαθμό θεσμικής αναγνώρισης των εγχειρημάτων ΚΑΟ παραθέτουμε τον παρακάτω πίνακα:

Βαθμός αναγνώρισης της ΚΑΟ στην Ελλάδα.

ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΟ/ΚΑΟ	ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΦΟΡΕΩΝ ΚΟ/ΚΑΟ	ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗ ΕΩΣ ΜΗΔΑΜΙΝΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΟ/ΚΑΟ
Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία, Γαλλία	Ηνωμένο Βασίλειο, Φιλανδία, Δανία, Μάλτα	Γερμανία, Αυστρία, Ολλανδία
Ευρεία αναγνώριση ΚΟ/ΚΑΟ	Απουσία νόμου-πλαισίου για την ΚΟ/ΚΑΟ ως ενιαίο τομέα	Απουσία νόμου-πλαισίου για την ΚΟ/ΚΑΟ ως ενιαίο τομέα
Γενικοί νόμοι για την αναγνώριση της ΚΟ/ΚΑΟ στο σύνολό της	Ειδικοί νόμοι για επιμέρους φορείς ΚΟ/ΚΑΟ	Απουσία νομοθετικής κατοχύρωσης ορισμένων φορέων ΚΟ/ΚΑΟ

Πηγή: Monzón & Chaves, 2017

Με βάση τα στοιχεία του πίνακα η Ελλάδα τοποθετείται μεταξύ της πρώτης και δεύτερης κατηγορίας αφού υπάρχει νόμος πλαίσιο για την ΚΑΟ, αλλά απουσιάζει η πλήρης αναγνώριση του συγκεκριμένου τομέα. Επίσης, μελέτη της Ευρωπαϊκής και Οικονομικής Επιτροπής ως προς τη δημιουργία θέσεων εργασίας στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, έδειξε ότι τα υψηλά ποσοστά απασχόλησης (10%) είναι στην Ιταλία, Βέλγιο, Γαλλία και Ολλανδία ενώ τα χαμηλότερα (3%) σημειώθηκαν σε νέα μέλη της ΕΕ όπως η Κροατία, Λιθουανία, Μάλτα, Σλοβενία και Ρουμανία. Η Ελλάδα ανήκει στη δεύτερη κατηγορία με χαμηλή συμβολή της ΚΑΟ στην απασχόληση γεγονός που καταδεικνύει ότι ο συγκεκριμένος τομέας είναι ακόμα αναδυόμενος.

Αμειβόμενες θέσεις εργασίας στην ΚΑΟ

Country	Employment in SE (A)	Total employment * (B)	% A/B
Austria	308,050	4,068,000	7.6%
Belgium	403,921	4,499,000	9.0%
Bulgaria	82,050	2,974,000	2.8%
Croatia	15,848	1,559,000	1.0%
Cyprus	6,984	350,000	2.0%
Czech R.	162,921	4,934,000	3.3%
Denmark	158,961	2,678,000	5.9%
Estonia	38,036	613,000	6.2%
Finland	182,105	2,368,000	7.7%
France	2,372,812	26,118,000	9.1%
Germany	2,635,980	39,176,000	6.7%
Greece	117,516	3,548,000	3.3%
Hungary	234,747	4,176,000	5.6%
Ireland	95,147	1,899,000	5.0%
Italy	1,923,745	21,973,000	8.8%
Latvia	19,341	868,000	2.2%
Lithuania	7,332	1,301,000	0.6%
Luxembourg	25,345	255,000	9.9%
Malta	2,404	182,000	1.3%
Netherlands	798,778	8,115,000	9.8%
Poland	365,900	15,812,000	2.3%
Portugal	215,963	4,309,000	5.0%
Romania	136,385	8,235,000	1.7%
Slovakia	51,611	2,405,000	2.1%
Slovenia	10,710	902,000	1.2%
Spain	1,358,401	17,717,000	7.7%
Sweden	195,832	4,660,000	4.2%
U. Kingdom	1,694,710	30,028,000	5.6%
TOTAL EU-28	13,621,535	215,722,000	6.3%

Πηγή: CIRIEC, EESC σε Monzón & Chaves 2017, 70

Είναι γεγονός ότι η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα έχει μετέλθει αρκετών νοηματικών μεταλλαγών και ρηζικέλευθων αναφορών, αλλά ο ρόλος της τώρα γίνεται πιο σαφής και αποβλέπει στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και την ένταξη των μειονεκτούντων ατόμων στην αγορά εργασίας. Διαδραματίζει επίσης σημαντικό ρόλο στην επίτευξη των στόχων «Βιώσιμη Ανάπτυξη για το 2030» καθώς οι στόχοι αυτοί στηρίζονται σε αξίες ισότητας, ενεργούς συμμετοχής των πολιτών, αξιοπρεπούς εργασίας που είναι χαρακτηριστικά της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και έχουν καταλυτικό ρόλο στην τοπική κοινωνία λόγω του πλεονεκτήματός τους να κινητοποιούν πολλούς τοπικούς πόρους (Γριτζάς, 2010). Σήμερα λειτουργούν περίπου 1737 φορείς ΚΑΟ και η γεωγραφική τους ανάπτυξη εντοπίζεται κυρίως στα αστικά κέντρα.

Αριθμός φορέων Κ.ΑΛ.Ο. ανά Περιφέρεια.

Περιφέρεια	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Αττικής	721	42
Κεντρικής Μακεδονίας	215	12
Θεσσαλίας	130	7
Πελοποννήσου	115	7
Κρήτης	105	6
Δυτικής Ελλάδας	105	6
Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	79	5
Στερεάς Ελλάδας	76	4
Νοτίου Αιγαίου	61	4
Ηπείρου	39	2
Δυτικής Μακεδονίας	37	2
Ιονίων Νήσων	29	2
Βορείου Αιγαίου	25	1
Σύνολο	1737	100

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο., 2020 (www.kalo.gov.gr).

Το πεδίο της ΚΑΟ έχει μεγάλες δυνατότητες στους εξής τομείς:

- Παροχή υπηρεσιών υγείας, πρόνοιας, αναπηρίας και κατ' οίκον φροντίδας από κοινωνικές επιχειρήσεις σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, δημιουργώντας έτσι νέες θέσεις εργασίας σε άτομα με ειδικές ικανότητες.
- Αντιμετώπιση του δημογραφικού ζητήματος ενισχύοντας την οικογένεια αλλά και την τοπική κοινωνία και οικονομία.
- Παροχή υπηρεσιών ένταξης σε ευάλωτες ομάδες όπως οι πρόσφυγες, μετανάστες και εξαρτημένοι προσφέροντάς τους αξιοπρεπή εργασία.

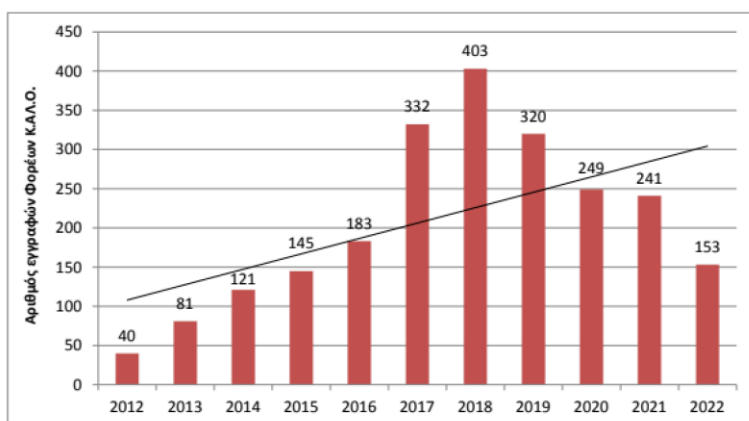
Ταυτόχρονα σημειώνεται συνεισφορά των φορέων ΚΑΟ στην κυκλική οικονομία, τεχνολογική καινοτομία και ψηφιοποίηση, μεταποίηση αλλά και στις υπηρεσίες τουρισμού και εστίασης.

Σε ότι αφορά το θεσμικό πλαίσιο ψηφίστηκαν οι νόμοι 4019/11 για την κοινωνική οικονομία (Κ.Ο.) και κοινωνική επιχειρηματικότητα (Κ.Ε.) και ο ισχύων νόμος 4430/2016 για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.). Ο πρώτος δεν υλοποιήθηκε ως προς τις ρυθμίσεις που προέβλεπε και η κοινωνική επιχειρηματικότητα δεν αναπτύχθηκε και δεν έγινε γνωστή στην ευρύτερη κοινωνία και στους θεσμικούς φορείς. Ο δεύτερος νόμος στήριζε την επιχειρηματική οπτική της ΚΑΟ εισάγοντας την αλληλεγγύη και επιτρέποντας την είσοδο και άλλων φορέων, θέτοντας ωστόσο κάποιους περιορισμούς με αποτέλεσμα να μην εγγράφονται στο μητρώο αρκετοί νέοι φορείς. Δεν ομογενοποιεί τους εν δυνάμει φορείς και αυτός ο κατακερματισμός οδηγεί στην καταγραφή φορέων ΚΑΟ σε διαφορετικά υπουργεία

και δημόσιες υπηρεσίες, με αποτέλεσμα να διαχωρίζεται ένα συλλογικό υποκείμενο, να αποδυναμώνεται και να μην λαμβάνεται τόσο σοβαρά υπόψιν στους κυβερνητικούς σχεδιασμούς. Σημαντικότερη πρόκληση αποτελεί η μη εφαρμογή των νόμων ως προς τα μέτρα στήριξης των φορέων, οι οποίοι έχουν ανάγκη καθοδήγησης και οικονομική στήριξης ώστε να λειτουργεί η διαβούλευση με το πεδίο πριν από κάθε πρωτοβουλία της κυβέρνησης και να αποτραπεί η από τα πάνω επιβολή πολιτικών που φαίνεται να είναι αναποτελεσματικές.

Στο διάγραμμα απεικονίζεται η εξέλιξη των εγγεγραμμένων φορέων ΚΑΟ στο Γενικό Μητρώο Φορέων ΚΑΟ από το 2012 έως το 2018. Ο αριθμός των φορέων αυξάνεται ραγδαία και στη μειώνεται αισθητά έως το 2022 (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2023).

Εγγεγραμμένοι φορείς ΚΑΟ στο Γενικό Μητρώο Φορέων ΚΑΟ.



Είναι όμως ευόκιο ότι τα τελευταία χρόνια η ΚΑΟ αποτελεί προτεραιότητα για την Ελληνική πολιτεία ιδιαίτερα με την εμπειρία της covid περιόδου, όπου φαίνεται ο καταλυτικός ρόλος που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν οι φορείς ΚΑΟ, όπως και στην περίοδο της οικονομικής κρίσης και να συμβάλλουν στην οικονομική και κοινωνική ανάκαμψη. Για τη νέα προγραμματική περίοδο 2021-2027 προβλέπονται σχεδιασμοί για την κοινωνική επιχειρηματικότητα όπως ενίσχυση της συμβουλευτικής των υφισταμένων και νέων επιχειρήσεων ΚΑΟ, τη δημιουργία θερμοκοιτίδων για τη στήριξη νέων εγχειρημάτων, όπως επίσης και την αξιοποίηση της τεχνογνωσίας των πανεπιστημιακών με την προσθήκη καινοτόμων λύσεων και προτάσεων.

Στο πλαίσιο του προγράμματος «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021-2027» προβλέπεται και η διευκόλυνση των φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην πρόσβαση σε χρηματοδότηση που αποτελεί μεγάλη πρόκληση για την ΚΑΟ, η πληροφόρηση, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των φορέων της δημόσιας διοίκησης και όλων των εμπλεκόμενων μελών μέσω σεμιναρίων και κοινωνικού διαλόγου, για την ενίσχυση της κουλτούρας της ΚΑΟ και την ενθάρρυνση αντίστοιχων πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη της κοινωνικής καινοτομίας.

3. Κοινωνικές και Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις

3.1 Κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ένταξης.

Ως ένταξη ορίζεται η διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού κυρίως μέσα από την προώθηση τους στην απασχόληση (Ν. 4019/2011, αρ.1). Η κοινωνική ένταξη ουσιαστικά ταυτίζεται με την ένταξη στην αγορά εργασίας (Αδάμ 2016).

Το 1973 ιδρύεται ο πρώτος συνεταιρισμός για την εργασιακή ένταξη ο οποίος δραστηριοποιείται στην παροχή υπηρεσιών καθαριότητας στο ψυχιατρικό νοσοκομείο στην Τεργέστη, προκειμένου να καταργήσει το προηγούμενο μοντέλο όπου οι ασθενείς γίνονταν αντικείμενο εκμετάλλευσης, εφόσον πραγματοποιούσαν πολλές εργασίες χωρίς την καταβολή της νόμιμης αμοιβής τους. Σταδιακά οι τρόφιμοι αντέδρασαν και έγιναν συνεταιριστές, κατορθώνοντας να ενταχθούν στην κλαδική σύμβαση των υπηρεσιών καθαριότητας. Έτσι η πρώτη θεσμοθετημένη μορφή κοινωνικής επιχείρησης κάνει την εμφάνισή της και επιλέγεται το μοντέλο του συνεταιρισμού καθώς συνάδει με τη φιλοσοφία της κοινοτικής αποκατάστασης (Αδάμ, 2016).

Το στίγμα της ψυχικής νόσου όπως και του επεξαρτημένου δύσκολα συμφιλιώνονται με τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς και έτσι προκύπτει η ανάγκη για τη δημιουργία στοχευμένων θέσεων εργασίας. Για το λόγο αυτό δημιουργούνται θέσεις εργασίας που σέβονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων μέσα σε ένα αλληλέγγυο πλαίσιο. Το 2011 αλλάζει το θεσμικό πλαίσιο και εντάσσονται στο μητρώο κοινωνικής επιχειρηματικότητας τρία είδη κοινωνικών επιχειρήσεων:

1. Οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ένταξης (εφεξής ΚΟΙΝΣΕΠ), οι οποίες απασχολούν άτομα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων σε ποσοστό πάνω από 40% του συνόλου των εργαζομένων τους. Στις ευάλωτες ομάδες ανήκουν όσοι αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη συμμετοχή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή, που εμποδίζεται από σωματικά ή ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Συμπεριλαμβάνονται οι φυλακισμένοι και αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες, άτομα με αναπηρίες σωματικές ή ψυχικές και εξαρτημένα ή απεξαρτημένα άτομα από ουσίες (Αδάμ, 2016).

2. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις κοινωνικής φροντίδας, οι οποίες προσφέρουν υπηρεσίες σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες όπως οι ηλικιωμένοι, παιδιά και Αμέα.

3. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις συλλογικού και παραγωγικού σκοπού, οι οποίες αφορούν την παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (π.χ. περιβάλλον, εκπαίδευση, πολιτισμός).

Δύο περίπου δεκαετίες μετά από τότε που ξεκίνησε η συζήτηση στη χώρα μας για επανένταξη, αποϊδρυματοποίηση, εργασιακές δομές και κοινωνικές επιχειρήσεις στα πλαίσια μιας μεταρρύθμισης του ψυχιατρικού μοντέλου που στηρίζονταν στον εγκλεισμό και στην περιθωριοποίηση των ανθρώπων με ψυχιατρική εμπειρία και εξαρτήσεις, το πεδίο δεν έχει καταφέρει να αναπτυχθεί όσο χρειάζεται και παραμένει ατροφικό κυρίως λόγω κακοδιαχείρισης και κατασπατάλησης πόρων. Ιδιαίτερα ο τομέας της επαγγελματικής αποκατάστασης των ανθρώπων που κάποια στιγμή βρέθηκαν στο περιθώριο της κοινωνίας παραμένει υποβαθμισμένος και δεν έχουν αναπτυχθεί από το κράτος οι υπηρεσίες που να απαντούν στα καθημερινά προβλήματα και στην επανένταξη αυτών των ατόμων στην κοινωνία, που είναι δική της υποχρέωση να μην τους αφήνει στο περιθώριο αλλά να τους κρατήσει στους κόλπους της. Με τον όρο επαγγελματική αποκατάσταση εννοούμε την αμοιβώμενη εργασία, το πλαίσιο και τον φορέα που τη συνοδεύει.

Για τις ευάλωτες ομάδες η εργασία δεν είναι κομμάτι της αποκατάστασης της υγείας τους, αλλά ουσιαστική προέκταση των ιατρικών ενεργειών που στοχεύει στην αποκατάστασή τους και την επανένταξη στον κοινωνικό ιστό. Ακόμα και σήμερα δεν υπάρχει μελέτη που να συνδέει την εξέλιξη της υγείας των ευπαθών ομάδων με την εργασιακή τους κατάσταση. Η ισορροπία των ανθρώπων αυτών εξαρτάται όχι μόνο από το οικογενειακό περιβάλλον αλλά από το γενικότερο κοινωνικοπολιτικό, καθώς έχουν να παλέψουν με έντονη κοινωνική και οικονομική ανισότητα. Ο ρόλος της εργασίας είναι σημαντικός στην αντιμετώπιση των ανισοτήτων αρκεί να ασκείται σε ένα προστατευμένο περιβάλλον που δε θα υποτιμά τις δεξιότητές τους αλλά ούτε και θα τις υπερεκτιμά και θα παρέχει αξιοπρεπή αμοιβή και σταθερότητα. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποτελούν υβριδικά μορφώματα καθώς βρίσκονται στον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στην ελεύθερη αγορά, το κράτος και την κοινότητα, επιδιώκοντας ταυτόχρονα το κέρδος και την ικανοποίηση των κοινωνικών στόχων. Σύμφωνα με το ερευνητικό δίκτυο για την κοινωνική οικονομία EMES οι κοινωνικές επιχειρήσεις πληρούν τα εξής κριτήρια:

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ
Συνεχής δραστηριότητα παραγωγής αγαθών/παροχής υπηρεσιών	Στόχος το όφελος στην κοινότητα/ομάδα
Υψηλός βαθμός αυτονομίας	Συλλογική διάσταση
Ανάληψη ρίσκου	Η συμμετοχή στις αποφάσεις δεν καθορίζεται από τη συνεισφορά κεφαλαίου
Κατ' ελάχιστο ύπαρξη σμειβόμενων στελεχών (όχι μόνο εθελοντική εργασία)	Συμμετοχικότητα (ακόμα και χρήστες/πελάτες)

Πηγή: <http://www.emes.net>

Είναι χρήσιμο να διαχωριστεί η κοινωνική επιχείρηση από τη θεωρία περί εταιρικής κοινωνικής ευθύνης καθώς μία κοινωνική επιχείρηση στοχεύει στην κοινωνική ωφέλεια ενώ από την άλλη μία πολυεθνική που μπορεί να αφιερώσει ένα ποσό σε κοινωνικό σκοπό μπορεί να ονομαστεί κοινωνική επιχείρηση ακόμα και αν η λειτουργία της δημιουργεί το πρόβλημα που επιθυμεί μετά να λύσει με όρους κοινωνικής ευθύνης. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις διακρίνονται σε αυτές που παράγουν χρήσιμο προϊόντα για την κοινότητα ή χρήσιμες κοινωνικές υπηρεσίες καθώς και σε αυτές που στοχεύουν στην εργασιακή αποκατάσταση ομάδων που βιώνουν αποκλεισμό. Συχνά μία κοινωνική επιχείρηση μπορεί να προσφέρει κοινωνικές υπηρεσίες, απασχολώντας ταυτόχρονα άτομα ευάλωτων ομάδων (Αδάμ, 2006).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ως υβριδικό μορφώματα, εξασφαλίζουν την επιβίωσή τους από διαφορετικές πηγές πόρων. Το κράτος με επιδοτήσεις και συχνά με υποστήριξη σε κτίρια και εξοπλισμό ή φοροαπαλλαγές μέσα από προγράμματα εθνικά ή ευρωπαϊκά, στηρίζει την κοινωνική επιχείρηση. Επίσης, άλλες πηγές πόρων είναι η παραγωγή αγαθών και η πώλησή τους στην ελεύθερη αγορά που δικαιολογεί και την έννοια επιχείρηση. Τέλος, η υποστήριξη από την τοπική κοινότητα στην οποία εδράζονται και αναπτύσσονται σχέσεις και καταφέρνουν να κινητοποιήσουν την υποστήριξη ενός οράματος που μπορεί να επιφέρει κοινωνική αλλαγή. Αυτή η βοήθεια αποτυπώνεται ως εθελοντική προσφορά εργασίας και ενίσχυσης της προώθησης των προϊόντων ή υπηρεσιών της επιχείρησης.

Η βιωσιμότητα της κοινωνικής επιχείρησης εξαρτάται από την ικανότητά της να πετύχει τους κοινωνικούς της στόχους και να διαρκέσει στο χρόνο για αυτό είναι σημαντικό η στόχευση να είναι ξεκάθαρη από την αρχή γιατί εκτός από τις ποικίλες προκλήσεις που μπορεί να αντιμετωπίσει η επιχείρηση, η αρχική στοχευση μπορεί να αποτελέσει τον λόγο για την αρνητική εξέλιξή της. Για παράδειγμα, δεν γίνεται να είναι στόχος η χειραφέτηση και

συγχρόνως να επιλέγονται κάθετα οργανωτικά σχήματα που δεν αφήνουν περιθώρια πρωτοβουλιών στους εργαζόμενους ή να επιθυμούν την εργασιακή ένταξη και να μην ληφθούν υπόψη οι δεξιότητες και ικανότητες των υποκειμένων που θα συμμετέχουν στην οικονομική δραστηριότητα.

Τέλος, η βιωσιμότητα δεν εξαρτάται μόνο από την οικονομική δραστηριότητα καθώς όπως είδαμε ήδη υπάρχουν και άλλοι πόροι, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αναιρείται η επιχειρηματική διάσταση (Αδάμ, 2006). Αν υποθέσουμε ότι κάθε κοινωνική επιχείρηση απειλείται από το ενδεχόμενο να γίνει στην πορεία συμβατική, τότε ένα προσεκτικό μείγμα εσόδων ίσως λειτουργήσει σαν ανάχωμα προς αυτή την κατεύθυνση. Η μελέτη των κοινωνικών επιχειρήσεων δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο. Η εξέλιξη των κοινωνικών επιχειρήσεων εξαρτάται από την πολιτική του κράτους πρόνοιας, από τον ορισμό των δικαιωμάτων των αποκλεισμένων αλλά και από τον βαθμό που ελέγχονται οι ίδιες οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Ιδιαίτερα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης, είναι σημαντικό να μελετηθούν και να αναδυθούν οι δυνατότητές τους στο να επιτυγχάνουν χειραφετικά αποτελέσματα μέσα από την παροχή αξιοπρεπών θέσεων εργασίας σε ένα πλαίσιο όπου η αλληλοβοήθεια μπορεί να δημιουργήσει ένα ασφαλές περιβάλλον για την προσωπική ανάπτυξη των ανθρώπων με ψυχικές νόσους αλλά και τους απεξαρτημένους (Λαϊνάς, 2007).

Στις επιχειρήσεις ένταξης μεγάλη σημασία έχει το γεγονός της συνύπαρξης διαφορετικών κατηγοριών μελών ως αναπόσπαστο μέρος της ιδιαιτερότητάς τους. Αυτή η συνύπαρξη διασφαλίζει τη συνεργασία μεταξύ όλων των εταίρων και τους μετατρέπει σε συστατικά στοιχεία του εγχειρήματος. Αυτή η πολυεταιρικότητα συμβάλλει στη σταθερότητα του φορέα καθώς διευκολύνει την πρόσβαση σε πόρους, γεγονός που αποτελεί πρόκληση για τους φορείς ΚΑΟ και αίρει τους περιορισμούς του εξωτερικού περιβάλλοντος. Αυτό το χαρακτηριστικό των κοινωνικών επιχειρήσεων ένταξης, τους διαφοροποιεί από τους παραδοσιακούς συνεταιρισμούς και αποτελεί εχέγγυο για τη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου. Η έννοια της κοινωνικής επιχείρησης χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά στην Ιταλία το 1990, προκειμένου να αναδειχθούν οι δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών φροντίδας αλλά και στην εργασιακή ένταξη αποκλεισμένων ομάδων στο πλαίσιο μεταξύ άλλων της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης.

Το χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τις κοινωνικές επιχειρήσεις από τον υπόλοιπο τρίτο τομέα είναι η επιδίωξη πολλαπλών στόχων που εμπίπτουν σε τρεις κατηγορίες:

1) οικονομικοί στόχοι, καθώς αναλαμβάνουν μία οικονομική δραστηριότητα και προσπαθούν για τη βιωσιμότητά της. 2) κοινωνικοί στόχοι, με την έννοια της προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο και την ικανοποίηση των αναγκών αυτών που βιώνουν αποκλεισμό. 3) πολιτικοί στόχοι, καθώς επηρεάζουν τον δημόσιο φορέα με την ανάδειξη ενός διαφορετικού μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, την προώθηση δημοκρατικών μέσων αλλά και την ανάδειξη των δικαιωμάτων συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Κύριος στόχος των μορφών κοινωνικής επιχείρησης είναι η εργασιακή και κοινωνική ένταξη. Η ειδοποιός διαφορά των κοινωνικών επιχειρήσεων με τον παραδοσιακό τρίτο τομέα είναι η ανάληψη οικονομικού ρίσκου. Το ερώτημα εδώ είναι αν υπάρχει αντίθεση μεταξύ της κοινωνικής αποστολής και της επιχειρηματικής δράσης και σε αυτό πολύ ερευνητές απαντούν ότι μπορούν να συγκεραστούν.

Η ενδυνάμωση των ωφελούμενων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δημιουργία ευνοϊκού εργασιακού περιβάλλοντος, το οποίο εμπίπτει στην εργασιακή αποκατάσταση. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης προσπαθούν να αναπτύξουν μία παραγωγική δράση που να είναι συμβατή με το προφίλ και τις δεξιότητες των ατόμων που θα απασχοληθούν, που είναι συνήθως άτομα χωρίς υπόβαθρο, απομονωμένοι από την αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα στην Ελβετία, οι κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης είναι υποχρεωμένες να δραστηριοποιούνται σε τομείς που δεν υπάρχει έντονος ανταγωνισμός με τις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Το γεγονός αυτό από τη μία διευκολύνει την ανάθεση καθηκόντων και την εργασιακή ένταξη σε άτομα που δεν έχουν υψηλή κατάρτιση, αλλά από την άλλη αυτή η συνθήκη τους εγκλωβίζει σε μία αποκομμένη πραγματικότητα και δεν τους προετοιμάζει για την ελεύθερη αγορά. Συχνά οι κοινωνικές επιχειρήσεις αναλαμβάνουν καινοτόμες δραστηριότητες στις οποίες δεν υπάρχει κίνητρο για τον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα να εμπλακούν. Έτσι αναπτύσσουν δραστηριότητες για να ικανοποιήσουν κοινωνικές ανάγκες ή καλλιεργούν βιολογικά προϊόντα, δείχνοντας το ενδιαφέρον τους για την προστασία του περιβάλλοντος. Το πλήθος των οικονομικών δραστηριοτήτων επιτρέπει την ένταξη ανθρώπων με διαφορετικές δεξιότητες αλλά επίσης αποτελεί και μία δικλίδα ασφαλείας για την επίτευξη της βιωσιμότητας καθώς μπορεί μία δραστηριότητα να μην έχει πολλά κέρδη αλλά να συμβάλλει στην είσοδο νέων ατόμων στην εργασία και μία άλλη να είναι προσοδοφόρα αλλά να μην βοηθάει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

3.2 Κοινωνικός αντίκτυπος.

Αν και δεν υπάρχει ένας ενιαία αποδεκτός όρος, ο κοινωνικός αντίκτυπος είναι η παραγόμενη συλλογική και κοινωνική ωφέλεια που παρέχει ο φορέας ΚΑΟ σε οικονομικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικό επίπεδο στις τοπικές κοινωνίες. Οι συνιστώσες του κοινωνικού αντίκτυπου είναι η συλλογική και κοινωνική ωφέλεια. Η συλλογική ωφέλεια αναφέρεται στις σχέσεις που αναπτύσσουν μεταξύ τους τα μέλη και στην εσωτερική λειτουργία της κοινωνικής επιχείρησης. Αφορά την εξυπηρέτηση των αναγκών των μελών, τα οφέλη που εισπράτουν από την απόκτηση σταθερής ποιοτικής και αξιοπρεπούς απασχόλησης, η οποία τους δίνει τη δυνατότητα να συμμετέχουν ισότιμα στην παραγωγική διαδικασία, σύμφωνα με τους κανόνες της δημοκρατικής λειτουργίας που διέπουν την κοινωνική επιχείρηση. Η έννοια της κοινωνικής ωφέλειας αφορά τη σχέση των φορέων ΚΑΟ και του κοινωνικού περιβάλλοντος και ορίζει ότι η ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών θα επιτυγχάνεται με τη λογική της βιώσιμης ανάπτυξης και της κοινωνικής καινοτομίας για την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών γενικού συμφέροντος ή κοινωνικής ένταξης (Leed, 2024).

Οι κοινωνικές αξίες από τις οποίες εμφορούνται οι κοινωνικές επιχειρήσεις, αποτελούν και τον οδηγό των δραστηριοτήτων τους και εφαρμόζονται σε όλες τις πτυχές της δράσης τους. Η κοινωνική αξία δημιουργείται όταν οι πόροι, οι πολιτικές και οι διαδικασίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ωφέλεια για το κοινωνικό σύνολο στον τομέα της υγείας και της ευημερίας τους. Η έννοια του κοινωνικού αντίκτυπου περιλαμβάνει τις περιβαλλοντικές και οικονομικές διαστάσεις της λειτουργίας μιας επιχείρησης που τελικά προκαλούν κοινωνικές συνέπειες. Η μέτρηση υποδηλώνει την προσπάθεια να δοθεί μία ποσοτική διάσταση στην παραγόμενη ωφέλεια πέραν της ποιοτικής προσέγγισης. Παρά την έμφαση στην ποσοτικοποίηση των επιπτώσεων, υπάρχει μία συναίνεση στην επιστημονική κοινότητα ότι ένας συνδυασμός ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων είναι προτιμότερος καθώς υπάρχει ο κίνδυνος οι οργανισμοί να επικεντρωθούν σε ποσοτικά και μετρήσιμα χαρακτηριστικά αγνοώντας επιπτώσεις που είναι δύσκολο να αποτιμηθούν ποσοτικά. Η μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου στοχεύει στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της λειτουργίας της επιχείρησης με γνώμονα την επιτυχία τους να απαντήσουν στις κοινωνικές προκλήσεις ώστε να αναγνωρίζονται ως επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (Burdge and Vancley, 1996).

Οι φορείς ΚΑΟ στοχεύουν να μεταμορφώσουν τις κοινωνίες και τις οικονομίες ώστε να υιοθετήσουν πρακτικές που βασίζονται στην αλληλεγγύη και την κοινωνική ένταξη. Για τον

λόγο αυτό η μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου είναι μια ουσιαστική πρακτική για αυτούς τους φορείς, καθώς συμβάλλει στην κατανόηση του τρόπου αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων και στη στρατηγική που πρέπει να υιοθετηθεί για την επίτευξη θετικού κοινωνικού αντίκτυπου. Η μέτρηση του αντίκτυπου μπορεί να αποδείξει ότι η κοινωνική επιχείρηση είναι συνεπής στις δεσμεύσεις της για τα επιδιωκόμενα θετικά κοινωνικά αποτελέσματα και έτσι να πετύχει καλύτερη πρόσβαση σε χρηματοοικονομικούς πόρους που είναι απαραίτητοι για να υλοποιήσει την κοινωνική της αποστολή (Costanzo, et al, 2014).

Η διαδικασία της μέτρησης ξεπερνά την απλή συλλογή δεδομένων και συνιστά ένα μέσο που μπορεί να ωθήσει τους οργανισμούς να παίρνουν αποφάσεις με βάση τεκμηριωμένα στοιχεία. Αυτό θα έχει ως συνέπεια τη διαφάνεια των λειτουργιών των οργανισμών και θα ενισχύσει την εμπιστοσύνη μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων. Επίσης δύναται να βελτιώσει τις δράσεις ενός οργανισμού και αυτό θα επιφέρει περισσότερη ωφέλεια στην κοινωνία.

Η μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου είναι μία πρόκληση για τους φορείς ΚΑΟ λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, καθώς οι υβριδικές πηγές εισοδήματός τους αλλά και η δημοκρατική διακυβέρνηση και ιδιοκτησία χωρίς αποκλεισμούς, καθιστούν τη διαδικασία πολύπλοκη και ασύμφορη για τους οργανισμούς, οι οποίοι φαίνεται ότι στην πλειοψηφία τους δεν έχουν υιοθετήσει την κουλτούρα της μέτρησης του κοινωνικού αντίκτυπου λόγω της έλλειψης προώθησης ευέλικτων προτύπων για όλες τις εντότητες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας αλλά και η έλλειψη πόρων σε κάθε οργανισμό και κλάδο της ΚΑΟ, είναι ένα διάχυτο πρόβλημα που υπογραμμίζει όλα τα άλλα.

Παρόλα αυτά, οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα πρέπει να δώσουν έμφαση και προτεραιότητα στην αξιολόγηση και την κοινοποίηση του κοινωνικού του αντίκτυπου. Η εφαρμογή συστημάτων παρακολούθησης και αξιολόγησης βοηθά στην ποσοτικοποίηση των αποτελεσμάτων τους, επιδεικνύοντας υπευθυνότητα και προσελκύοντας υποστήριξη από επενδυτές, δωρητές και εταίρους. Παρόλες τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις, αν υιοθετήσουν καινοτόμες στρατηγικές με προτεραιότητα στη συνεργασία και την κοινωνική αποστολή, τότε θα ενισχύσουν την ανθεκτικότητά τους και θα συνεχίσουν να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της κοινότητας (OECD, 2021).

Η μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου είναι ωφέλιμη για τις κοινωνικές επιχειρήσεις για τους εξής λόγους:

- Δίνει ανατροφοδότηση, ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα για τα προγράμματα και τις δραστηριότητες. Έτσι δύναται να γίνουν διορθωτικές κινήσεις όπου εντοπίζονται ανάγκες.
- Συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του κοινωνικού έργου και στην αποδοτικότερη χρήση των πόρων.
- Παρέχει πληροφόρηση σε χρηματοδότες και προάγει την υπευθυνότητα.
- Η μέτρηση του αντίκτυπου μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο προώθησης της ίδιας της κοινωνικής επιχείρησης.
- Ο θετικός κοινωνικός αντίκτυπος διατηρεί την εμπιστοσύνη των επενδυτών και προσελκύει το ενδιαφέρον για νέες επενδύσεις.
- Τα δεδομένα θα μπορούσαν να μοιραστούν με άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις (ως διάδοση δοκιμασμένων πρακτικών για την εξέλιξη του πεδίου).

3.3 Διακυβέρνηση και λήψη αποφάσεων.

3.3.1 Εισαγωγή

Ένα ερώτημα που πολλά χρόνια απασχολεί τις κοινωνικές επιστήμες είναι αν η κοινωνίες εξελίσσονται με βάση των ανταγωνισμό ή την αλληλοβοήθεια και τη συνεργασία. Μελέτες έχουν δείξει ότι η δυναμική που αναπτύσσεται μέσα από τη συνεργασία ανθρώπων που βιώνουν μία κοινή πραγματικότητα, αποτελεί μια πολύτιμη πηγή εξέλιξης. Πλήθος ερευνών έχουν δείξει ότι ανάπτυξη αλληλέγγυων σχέσεων επιδρά θετικά στην ευζωία και την καλύτερη υγεία του πληθυσμού και αυτή η αξία των συνεργατικών σχέσεων αποτυπώνεται και στον τομέα της οικονομίας. Οι φορείς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας προωθούν τις αξίες της συνεργασίας και της δημοκρατικής συμμετοχής, είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου και φαίνεται ότι σε οριακές καταστάσεις αποτελούν τον πιο πρόσφορο δρόμο στην αντιμετώπιση των προκλήσεων (Σεργάκη, Κοντογεώργος, Λαϊνάς, Ντρίνιας, 2023).

Η ομάδα που σε μια οργάνωση ΚΑΟ αποτελεί την πιο σημαντική πηγή κεφαλαίου (Αδάμ, 2008), βασίζεται στην αυτοβοήθεια που σύμφωνα με τους Ζαφειρίδη και Λαϊνά 2009, θεωρείται μια δύναμη εγγενής, η οποία ενεργοποιείται για την αντιμετώπιση προβλημάτων

με αυτενέργεια μέσα σε ένα πλαίσιο συλλογικότητας. Σε ένα περιβάλλον ομότιμων η συνεργασία μεταξύ των μελών είναι απαραίτητη, ώστε να λειτουργεί προς όφελος όλων των μελών και να καλλιεργείται η εμπιστοσύνη που είναι η βάση για τη συλλογική ευημερία. Μία αυτοδιαχειριζόμενη ομάδα χαρακτηρίζεται από τη συγκρότηση “από τα κάτω” και από τη δημοκρατική λειτουργία της. Τα μέλη του οργανισμού δεν είναι άτομα που εξυπηρετούν τον εαυτό τους, αλλά ενεργούν με αλtruισμό και εγγενή κριτήρια με γνώμονα τα οφέλη του οργανισμού, των ενδιαφερομένων μερών και του δημόσιου καλού.

Η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων είναι χαρακτηριστικό του ιδανικού τύπου της κοινωνικής επιχείρησης. Η συμμετοχή στις αποφάσεις αποτελεί πλεονέκτημα, καθώς εντείνει τη δέσμευση των μελών στην κοινωνική αποστολή της επιχείρησης, την εργασιακή ικανοποίηση αλλά και το αίσθημα εμπιστοσύνης στην ομάδα που προσδίδει μεγάλη αξία στη συνεργασία και την αλληλεπίδραση των μελών. Η εμπιστοσύνη μπορεί να είναι διαπροσωπική, δηλαδή να αφορά την εμπιστοσύνη που αναπτύσσεται μεταξύ των μελών της κοινότητας ή θεσμική, που αφορά στην εμπιστοσύνη στους θεσμούς διακυβέρνησης που ευθύνονται για την εφαρμογή του πλαισίου λειτουργίας της ομάδας οι οποίοι πρέπει να διασφαλίζουν τη διαφάνεια, τη συνέπεια και τη δικαιοσύνη. Επίσης πρέπει να προάγεται η ανοχή στη διαφορετικότητα, η αμοιβαιότητα και η αλληλεγγύη και να ευνοείται η συμμετοχή όλων. Όλα αυτά δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για να εφαρμοστούν πρακτικές αυτοοργάνωσης και αυτοδιαχείρισης της κοινότητας που ενισχύουν την ανάληψη ευθύνης και την αυτενέργεια των μελών με στόχο την αποτελεσματική διακυβέρνηση.

Η διακυβέρνηση αποτελεί μια έννοια που σχετίζεται με τα λειτουργικά ζητήματα ενός οργανισμού, αφορά διαδικασίες αναφορικά με τη λήψη αποφάσεων, με την εφαρμογή των αποφάσεων που προκύπτουν αλλά και την εύρυθμη λειτουργία του οργανισμού και την στρατηγική επίτευξης των στόχων του. Σύμφωνα με το αναπτυξιακό πρόγραμμα ηνωμένων εθνών (UNDP, 1997) η διακυβέρνηση αφορά στην “*άσκηση οικονομικής, πολιτικής και διοικητικής εξουσίας για τη διαχείριση θεμάτων σε όλα τα επίπεδα*”. Ένας άλλος ορισμός του Ινστιτούτου Διακυβέρνησης Καναδά περιγράφει τη διακυβέρνηση ως την “*διαδικασία με την οποία οι οργανισμοί παίρνουν σημαντικές αποφάσεις, ορίζουν ποιοι εμπλέκονται και με ποιο τρόπο λογοδοτούν*”. Στο πλαίσιο της διττής στοχευσης των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυσης οικονομίας, η διακυβέρνηση αφορά “*τη διαχείριση των διαφορετικών συμφερόντων των επιμέρους ομάδων, την άσκηση ηγεσίας και όλες τις διαδικασίες που στοχεύουν στον παραγωγικό σκοπό και το κοινωνικό όφελος*”.

Προκειμένου η ομάδα να διαρκέσει στο χρόνο είναι χρήσιμο τα μέλη να μοιράζονται τις ίδιες αξίες και εμπειρίες, να έχουν κοινές προσδοκίες από το εγχείρημα του οποίου η λειτουργία ευνοεί την εφαρμογή του δημοκρατικού τρόπου λήψης αποφάσεων και επίλυσης συγκρούσεων.

3.3.2 Δημοκρατική διακυβέρνηση

Ο ρόλος της ομάδας έχει μεγάλη σημασία στα συνεργατικά εγχειρήματα, καθώς αποτελεί τον κύριο παράγοντα για την επιτυχία της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Η δύναμη που υπάρχει σε κάθε μέλος της ομάδας ενεργοποιείται ώστε να αντιμετωπίσει μία προκλήση μέσα από τη συλλογική και αλληλέγγυα δράση. Άρα κρίνεται ως απαραίτητη συνθήκη για την έκλυση του δυναμικού της αυτοβοήθειας, καθώς τα μέλη ενισχύουν ο ένας τις δεξιότητες του άλλου όταν συσχετίζουν τον τρόπο με τον οποίον αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες (Kurtz, 1997). Με τον όρο αυτοβοήθεια εννοούμε *την ενεργοποίηση των πολιτών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μέσα σε ένα πλαίσιο συλλογικότητας και αλληλεγγύης* (Ζαφειρίδης, Λαϊνός, 2009). Τα χαρακτηριστικά των ομάδων αυτοβοήθειας είναι (Λαϊνός, 2022):

- Ενεργός συμμετοχή και ανάληψη ευθύνης από τα μέλη. Βασικός πόρος των κοινοτήτων αυτών είναι η λειτουργία και η κινητοποίηση των ίδιων των μελών και όχι η επίλυση των ζητημάτων μονοδιάστατα από τους ειδικούς που οδηγεί σε παθητικοποίηση των άμεσα ενδιαφερομένων και δυσχεραίνει τη θέση τους (Ζαφειρίδης, Λαϊνός, 2009).
- Αλληλοβοήθεια και αμοιβές σχέσεις. Το μοίρασμα των κοινών εμπειριών και αναγκών δημιουργεί μια συνθήκη που προάγει την εξέλιξη των μελών. Η ενδυνάμωση που προκύπτει από την αλληλεπίδραση των ομοτίμων αποτελεί τον κύριο μηχανισμό στον οποίο βασίζονται οι ομάδες.
- Δημοκρατική λειτουργία. Ο δημοκρατικός τρόπος λειτουργίας αποτελεί το κομβικό χαρακτηριστικό και την ασφαλιστική δικλείδα για την ομαλή λειτουργία και ανάπτυξη του αυτοδιαχειριζόμενων εγχειρημάτων. Η έννοια της δημοκρατικής λειτουργίας της ομάδας είναι σύμφυτη με την έννοια της αυτοδιαχείρισης. Η δημοκρατική λειτουργία συνεπάγεται την ισότιμη συμμετοχή στη διατύπωση άποψης, στη συμμετοχική διακυβέρνηση, στην εναλλαγή των ρόλων ευθύνης και στη λήψη αποφάσεων. Επίσης, η διαφάνεια και η λογοδοσία στο στάδιο της υλοποίησης και

εφαρμογής όσων έχουν αποφασιστεί είναι βασικά χαρακτηριστικά. Η δημοκρατική λειτουργία δίνει χώρο για την αυτόνομη δράση και επιτρέπει στους συμμετέχοντες να αναλαμβάνουν ρόλο συνδημιουργού του εγχειρήματος και να εντείνεται έτσι η δέσμευση στους στόχους του.

- Βιωματική γνώση. Η βιωματική γνώση παράγεται μέσα στο περιβάλλον των ομοτίμων που αναπτύσσουν σχέσεις αμοιβαιότητας και συνεργασίας. Δεν πρόκειται για το άθροισμα των εμπειριών των επιμέρους μελών αλλά για το γινόμενο της συλλογικά παραγόμενης εμπειρίας. Η Αμερικανίδα κοινωνιολόγος Borkman που εισήγαγε την έννοια της βιωματικής γνώσης, θεωρεί ότι πρέπει να αξιοποιείται σε ισότιμη βάση με την επιστημονική γνώση. Η γέννηση της βιωματικής γνώσης εντός του εγχειρήματος είναι ένα αποτέλεσμα πολλών διαφορετικών αλληλεπιδράσεων, είτε εντός του εγχειρήματος είτε εντός του πλαισίου μέσα στο οποίο λειτουργεί (Λαϊνάς, Δημητριάδου, 2021).
- Δημιουργία νέας κοινότητας. Η ένταξη του ανθρώπου σε μια ομάδα και η ενεργός συμμετοχή του, σηματοδοτεί την έναρξη μιας νέας αλληλεπίδρασης καθώς το άτομο επηρεάζει την ομάδα αλλά επηρεάζεται και από αυτή. Η δημιουργία κοινοτικού κλίματος που υπάρχει μεταξύ των ανθρώπων με κοινές ανάγκες και στόχους προσδίδει μία προστιθέμενη αξία στη συλλογικότητα λόγω της ανάπτυξης στενών σχέσεων αλληλοβοήθειας που αποτελούν τη βάση των δραστηριοτήτων της ομάδας.

3.3.3 Εύρυθμη λειτουργία των ομάδων και αναδυόμενες προκλήσεις.

Σύμφωνα με τους ερευνητές του πεδίου της αυτοβοήθειας (Λαϊνάς, 2022) η εύρυθμη λειτουργία μιας αυτοδιαχειριζόμενης ομάδας εξαρτάται από:

- Απλοί και ξεκάθαροι στόχοι. Είναι απαραίτητο οι στόχοι να είναι ξεκάθαροι ώστε να είναι πιο εύκολα επιτεύξιμοι, διαφορετικά μπορεί να απειλήσουν την εξέλιξη της ομάδας.
- Ξεκάθαρο και κατανοητό πλαίσιο λειτουργίας. Το πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί η ομάδα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα συλλογικής δουλειάς και όλα τα μέλη να συναποφασίζουν για τον τρόπο λειτουργίας του οργανισμού.
- Διακριτοί ρόλοι των μελών και υιοθέτηση συστήματος εναλλαγής στις θέσεις ευθύνης. Οι σαφώς διανεμημένοι ρόλοι προάγουν την επικοινωνία των μελών και

μπορούν να προλάβουν διαφωνίες και συγκρούσεις εντός της ομάδας. Προκρίνεται επίσης ένα σύστημα εναλλαγής των μελών σε θέσεις ευθύνης, που είναι ιδιαίτερα σημαντικό στα αυτοδιαχειριζόμενα εγχειρήματα ώστε να μην προκύπτουν ζητήματα συσσώρευσης εξουσίας αλλά και περιθωριοποίησης κάποιων μελών, θέτοντας σε κίνδυνο τη συνοχή και την δέσμευση στους κοινούς στόχους.

- Συνεχής ενημέρωση των μελών για τις δράσεις και διαφανείς διαδικασίες. Η δημοκρατική λειτουργία της ομάδας είναι ουσιαστική για την βιώσιμη ανάπτυξή της και επομένως οι διαφανείς διαδικασίες λήψης αποφάσεων και ενημέρωσης της ομάδας για τις εξελίξεις είναι κομβικής σημασίας.
- Οργανωμένο πλαίσιο λειτουργίας των συναντήσεων. Η οργάνωση των συναντήσεων ώστε να έχουν όλη τη δυνατότητα να συμμετέχουν, είναι κρίσιμη για την επικοινωνία και την εν γένει λειτουργία της ομάδας.

Βασική αρχή των συνεταιρισμών είναι ο δημοκρατικός έλεγχος από τα μέλη και ορίζει ότι *οι συνεταιρισμοί είναι δημοκρατικές οργανώσεις που διοικούνται και ελέγχονται από τα μέλη τους τα οποία συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση της πολιτικής τους και στη λήψη αποφάσεων*. Η δημοκρατική λειτουργία υλοποιείται με τους εξής τρόπους:

- Με τη διοίκηση από τα αιρετά όργανα, δηλαδή εκλεγμένα διοικητικά συμβούλια που ακολουθούν δημοκρατικές διαδικασίες καθώς όλοι οι εκπρόσωποι είναι υπόλογοι στα μέλη. Ο συνεταιρισμός δεν ανήκει στους αιρετούς εκπροσώπους περισσότερο από ότι ανήκει στα μέλη και τους εργαζόμενους στους οποίους λογοδοτεί.
- Με την αρχή της πλειοψηφίας στη λήψη αποφάσεων. Υλοποιείται η πρόταση που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο αριθμό ψήφων.
- Με την ισοψηφία στις ψηφοφορίες. Ισχύει ο κανόνας “ένας άνθρωπος, μία ψήφος”. Η ισοψηφία εξασφαλίζει ότι ο έλεγχος παραμένει στα χέρια των μελών και αποτρέπει τη συσσώρευση δύναμης σε αυτούς που έχουν περισσότερα κεφάλαια.

Η μελέτη των αυτοδιαχειριζόμενων συλλογικών εγχειρημάτων οδήγησε στην διαπίστωση ότι υπάρχουν και προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίζονται.

- Μη συλλογικά θεσπισμένο πλαίσιο λειτουργίας. Η συμμετοχή δεν είναι πανάκεια αλλά πρέπει να συνδέεται με την ενεργό συμμετοχή των μελών στη διαμόρφωση του πλαισίου λειτουργίας.
- Μη ξεκάθαροι στόχοι. Όταν οι στόχοι δεν αποτελούν προϊόν συνδιαμόρφωσης, σχετίζονται με δυσλειτουργίες όπως οι συγκρούσεις.
- Έλλειψη κατανομής αρμοδιοτήτων στα μέλη. Ο ασαφής προσδιορισμός των αρμοδιοτήτων είναι ένας ακόμα παράγοντας που μπορεί να επιφέρει δυσλειτουργία στην ομάδα και μη ισότιμη κατανομή ευθυνών, το οποίο είναι ενάντια στις βασικές αρχές του.
- Συσσώρευση εξουσίας σε κάποια μέλη. Όταν υπάρχει έλλειψη κατανομής ευθυνών ελλοχεύει ο κίνδυνος κάποια μέλη να αποκτήσουν περισσότερες αρμοδιότητες με αποτέλεσμα να μη λειτουργούν ισότιμα και να αποκτήσουν δύναμη έναντι των υπολοίπων μελών. Αυτό το ενδεχόμενο οδηγεί σε αμφισβήτηση της δημοκρατικής λειτουργίας αφού ακυρώνει την ισότιμη και ενεργό συμμετοχή όλων.

3.3.4 Λήψη αποφάσεων.

Απόφαση θεωρείται μια επιλογή ανάμεσα σε εναλλακτικές και αντίστοιχα λήψη αποφάσεων είναι η διαδικασία εντοπισμού και αξιολόγησης των εναλλακτικών και στη συνέχεια της επιλογής εκείνης που θα εφαρμοστεί.

Στις συνεταιριστικές οργανώσεις η λήψη αποφάσεων είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς πρέπει να ικανοποιούνται και οι οικονομικές αλλά και οι κοινωνικές στοχεύσεις του οργανισμού. Ο συνεταιρισμός είναι μία οντότητα όπου *τα μέλη του κατέχουν, διοικούν και ωφελούνται από τη λειτουργία του*. Σε αντίθεση με μία συμβατική επιχείρηση που κριτήριο για μία απόφαση είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους ή του οφέλους των ιδιοκτητών, στον συνεταιρισμό το κριτήριο είναι η μεγιστοποίηση της ευημερίας των μελών και για να επιτευχθεί αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη η επίδραση των αποφάσεων τόσο στη βιωσιμότητα της επιχείρησης όσο και στα μέλη (Σεργάκη, Κοντογεώργος, Λαϊνάς, Ντρίνιας 2023). Βασική μέθοδος λήψης απόφασης είναι η ψηφοφορία, που είναι απλή και ξεκάθαρη μέθοδος με την οποία οι περισσότεροι είναι εξοικειωμένοι και στηρίζεται στην αρχή “ένα μέλος, μια ψήφος”. Επίσης στα συνεργατικά εγχειρήματα χρησιμοποιείται και η μέθοδος της ομοφωνίας που σημαίνει ότι όλοι παίρνουν μέρος στην διαδικασία λήψης μιας απόφασης και συμφωνούν με την ίδια πρόταση. Σε ζητήματα που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την εξέλιξη

του συνεταιρισμού επιλέγεται η μέθοδος της κοινής συναίνεσης, δηλαδή την αποδοχή μίας πρότασης από την ομάδα στη βάση της μη αντίδρασης και της μη κατάθεσης αντιπρότασης. Αυτή η διαδικασία απαιτεί περισσότερο χρόνο, ενέργεια, αντίστοιχη κουλτούρα και εξοικείωση με τη διαδικασία αλλά και εκπαίδευση. Η κοινή συναίνεση διαφοροποιείται από την ομοφωνία στην οποία όλοι συμφωνούν με την επιλογή μιας εναλλακτικής, ενώ στην κοινή συναίνεση κανένας δεν διαφωνεί. Με τον τρόπο αυτό και μέσα από διαβουλεύσεις προωθείται η ενότητα, η εμπιστοσύνη, ο σεβασμός στη γνώμη του άλλου και η δέσμευση στον κοινωνικό στόχο. Η μέθοδος αυτή αν και χρονοβόρα, λειτουργεί αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση του ενδεχόμενου κάποια μέλη να εγκαταλείψουν τον οργανισμό λόγω απογοήτευσης και δυσαρέσκειας ή ακόμη και συγκρούσεων.

4. Χρηματοδότηση

4.1 Σημασία της χρηματοδότησης των φορέων της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

Η συμβολή των χρηματοδοτικών ενισχύσεων στην ανάπτυξη μιας επιχείρησης είναι σημαντική καθώς συμβάλλει στην ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητάς της, στην πραγματοποίηση των στόχων της, στην ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών και τελικά στην παραγωγή κοινωνικού αντίκτυπου (Kickul & Lyons, 2015). Για τις συνεταιριστικές επιχειρήσεις ιδιαίτερα η οικονομική ενίσχυση είναι απαραίτητη, διότι η στόχευση δεν είναι μόνο η οικονομική αυτοτέλεια της επιχείρησης αλλά και η επίτευξη κοινωνικού οφέλους και λόγω αυτής της διττής στόχευσης το κεφάλαιο δεν είναι αποκλειστικά επικεντρωμένο στην αύξηση των κερδών που θα καταστήσουν την επιχείρηση βιώσιμη και θα ανταποκριθεί στον ανταγωνισμό αλλά και στην αύξηση του κοινωνικού αντίκτυπου (Πρωταίου, 2016).

Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις χρειάζονται πόρους από πηγές πέραν των εσόδων που πηγάζουν από τη λειτουργία της. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζοντας την αξία της κοινωνικής οικονομίας δημιούργησε το πρόγραμμα ‘Πρωτοβουλία για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις’ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011) που αφορά στην ενίσχυση των κοινωνικών επιχειρήσεων ιδιαίτερα στο ξεκίνημά τους αλλά και στην εξέλιξή τους. Ακολούθησαν και άλλα προγράμματα χρηματοδότησης προκειμένου να κάνουν βιώσιμη την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων καθώς επίσης και η σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων το οποίο καλείται να αξιοποιήσει χρήματα από ιδιωτικές αλλά και δημόσιες επενδύσεις. Όλες αυτές οι πρωτοβουλίες καλούνται να απαντήσουν στο βασικότερο πρόβλημα των κοινωνικών επιχειρήσεων που είναι η εξεύρεση πόρων ώστε να υλοποιήσουν στόχους που αφορούν στην κοινωνική προστασία, την καταπολέμηση της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και εν γένει των κοινωνικών ανισοτήτων (Δουβίτσα, 2023).

Η αντίληψη ότι η σχέση μεταξύ της επιτυχίας των φορέων ΚΑΟ και της χρηματοδότησης αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την παραγωγή συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας μακροπρόθεσμα, είναι μείζονος σημασίας (Bellhi, Patetta 2020). Το συνεταιριστικό κεφάλαιο πρέπει να συνεχίσει να είναι κεφάλαιο με διαφορετική φιλοσοφία, επικεντρωμένο

σε απολαβές βασισμένες στις συνεταιριστικές αρχές, συμπεριλαμβανομένης της ικανοποίησης των ενδιαφερομένων μελών και της κοινότητας και όχι σε έσοδα που βασίζονται κυρίως στη μεγιστοποίηση της οικονομικής απόδοσης στους ιδιοκτήτες κεφαλαίου (Lowery & Schatz, 2016). Υπάρχει αφθονία συνεταιριστικού κεφαλαίου στον χρηματοπιστωτικό κόσμο και οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε αυτό το κεφάλαιο, για αυτό και είναι χρήσιμο να μην αντιμετωπίζονται με τους ίδιους όρους με τις συμβατικές επιχειρήσεις (Θανοκώστα, 2019).

Το ζήτημα της πρόσβασης των συνεταιρισμών σε αυτό το κεφάλαιο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με νομοθετικές παρεμβάσεις και να προωθείται από υποστηρικτές των συνεταιρισμών και φορέων που διέπονται από τις ίδιες αρχές, καθώς έχει σημασία ποιες είναι οι προοπτικές και προσδοκίες αυτού που αντλεί το κεφάλαιο, αν στοχεύει στην υποστήριξη της συνεταιριστικής μορφής της επιχείρησης ή αν επενδύεται για τη μεγιστοποίηση του οικονομικού οφέλους καθώς κατά την πορεία διατήρησης των βασικών χαρακτηριστικών του συνεταιρισμού υπάρχουν προκλήσεις. Αν η επιχείρηση βασιστεί σε κεφάλαιο ιδιωτών επενδυτών είναι πιθανό να κινδυνέψει να εκφυλιστεί ή να καταστεί ασύμφορη. Το συνεταιριστικό κεφάλαιο και το κεφάλαιο ιδιωτών είναι θεμελιωδώς ασύμβατα και η εισαγωγή του κεφαλαίου επενδυτών σε έναν συνεταιρισμό μπορεί να αποδειχθεί μια συνταγή για τη διάλυση αυτής της οργάνωσης (Bellih, et al, 2020).

Βασική επίσης πρόκληση είναι η εξέλιξη και η διάρθρωση των συνεταιρισμών, σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από επενδυτές και συνεταιριστές που δεν εφαρμόζουν τις συνεταιριστικές αρχές με πιο ολιστικό τρόπο. Έχουν υπάρξει πολλά παραδείγματα συνεταιριστικών επιχειρήσεων να καταλήγουν στον ιδιωτικό τομέα επειδή είχαν ενσωματώσει τη δομή του επενδυτικού κεφαλαίου και σε μια περίοδο κρίσης δεν υπήρχαν εναλλακτικές λύσεις για τη διάσωσή τους. Αυτό οφείλεται μερικώς σε κακοδιαχείριση αλλά όχι λόγω του συνεταιριστικού πλαισίου, αλλά επειδή δεν είχαν τη νομική δυνατότητα να προσφύγουν σε άλλους συνεταιρισμούς για την αναχρηματοδότησή τους ώστε κάποιες αποτυχίες να είχαν αποφευχθεί. Υπάρχουν μελέτες που υποστηρίζουν ότι οι συνεταιριστικές οργανώσεις έχουν υψηλότερο ποσοστό επιτυχίας από τις συμβατικές επιχειρήσεις ιδιωτών επενδυτών, ιδιαίτερα σε περίοδο κρίσεων (Κορρές, 2015).

Επίσης οι συνεταιρισμοί θα πρέπει να ξεπεράσουν την τομεακή περιχαράκωση και ανεξάρτητα από το αν είναι μικροί ή μεγάλοι, εύρωστοι ή όχι θα πρέπει να συνεργάζονται ώστε να δημιουργήσουν μια συνεταιριστική κοινότητα. π.χ. Η οργάνωση ‘Συνεταιριστές’

στον Καναδά ίδρυσε ένα φιλανθρωπικό ίδρυμα που το χρηματοδοτεί από το 1995 το οποίο χορηγεί φιλανθρωπικό κεφάλαιο για την οικονομική ανάπτυξη του Καναδά. Από την ίδρυση του ιδρύματος το 1995 έχουν εκταμιεύσει πάνω από 4.3 εκατομμύρια δολ. σε 24 φορείς που βοηθούν περιθωριοποιημένα άτομα και κοινότητες βοηθώντας τους να αποκτήσουν οικονομική αυτονομία και εξασφάλιση ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης. Κάθε χρόνο παρέχει επίσης κεφάλαιο για τις ανάγκες έναρξης των συνεταιρισμών. Τα τελευταία 20 χρόνια έχει χορηγήσει περισσότερα από 2 εκατομμύρια δολ. σε επενδύσεις για την ανάπτυξη συνεταιρισμών όχι μόνο στους δικούς τους τομείς αλλά διατομεακά (Lowery & Schatz, 2016).

Συμπερασματικά, οι συνεταιρισμοί πρέπει να επικεντρωθούν στην αρχή της συνεργασίας σαν να πρόκειται για κάτι περισσότερο από ενιαία εταιρική ταυτότητα. Η τεράστια συλλογική δύναμη θα πρέπει να αξιοποιηθεί στη στήριξη των συνεταιρισμών να επιβιώσουν σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από κεφάλαια επενδυτών ακόμα και αν αυτό σημαίνει άσκηση πίεσης για νομοθετική αλλαγή. Οι συνεταιρισμοί κάποτε αποτελούσαν καινοτομία. Μπορούν τώρα να καινοτομήσουν συνεταιριστικά και να γίνουν καταλύτης για μια συνεταιριστική κοινωνία.

4.2 Πόροι χρηματοδότησης.

Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις πρέπει να διερευνήσουν πολλαπλές ροές εσόδων για να είναι σε θέση να επιβιώσουν και να εκπληρώσουν τις κοινωνικές τους αποστολές.

Το πλαίσιο της χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα διευθετείται από τον Νόμο 4430//2016. Τα εργαλεία που μπορούν να αξιοποιηθούν από τις συνεταιριστικές επιχειρήσεις είναι τα εισοδήματα από την παροχή αγαθών και υπηρεσιών, οι δωρεές και ο κρατικός φορέας. Το αρχικό κεφάλαιο καλύπτεται από τα μέλη και τα κέρδη που προκύπτουν δεν αναδιανέμονται αλλά επενδύονται στην επιχείρηση και την ανάπτυξή της. Εσωτερικές πηγές χρηματοδότησης περιλαμβάνουν την προσωπική περιουσία του επιχειρηματία, που συνήθως έχει τη μορφή αποταμιεύσεων ή ενυπόθηκου δανείου. Με την εκκίνηση της δραστηριότητας της επιχείρησης το εσωτερικό κεφάλαιο το παρέχουν τα αδιανέμητα κέρδη (Κορρές, 2015).

Επενδύσεις από ιδιώτες αλλά και ιδρύματα με κοινωνικές ευαισθησίες δύναται να ενισχύσουν χρηματοδοτικά τα κοινωνικά εγχειρήματα. Τα Φιλανθρωπικά Επιχειρηματικά Κεφάλαια διαθέτουν ολοκληρωμένες επιχειρηματικές υπηρεσίες που συμβάλλουν στη μεγέθυνση της κοινωνικής τους απόδοσης. π.χ. Hellenic Venture Capital Association (HVCA) της οποίας ο πρόεδρος τόνισε ότι πρέπει να διοχετευθεί επιχειρηματική ρευστότητα σε αξιόπιστα εγχειρήματα ώστε να διατηρηθεί η βιωσιμότητά τους. Επίσης σύμφωνα με τη νομοθεσία προβλέπονται και δωρεές που αφορούν στην προσφορά χρημάτων από τρίτους, φυσικά ή και νομικά πρόσωπα, σε επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας. Το ίδρυμα Μποδοσάκη χρηματοδοτεί μη κερδοσκοπικές οργανώσεις ευνοώντας τη βιωσιμότητά τους (bodosaki, nd) όπως και το ίδρυμα Σταύρος Νιάρχου που ενισχύει δράσεις που αναπτύσσονται από κοινωνικές επιχειρήσεις (snf, nd). Το συγκεκριμένο ίδρυμα στηρίζει το πρόγραμμα 'Επενδυτική ετοιμότητα και υποστήριξη ώριμων κοινωνικών επιχειρήσεων'. Το ίδρυμα 'Solidarity Now' χρηματοδοτεί τη δημιουργία κοινωνικών επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών όπως π.χ. κέντρα αλληλεγγύης για αστέγους και άλλες ευάλωτες ομάδες.

Σύμφωνα με τον Νόμο 4430/2016 άρθρο 10, ορίζεται η δημιουργία ταμείου Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας υπό την εποπτεία της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας. Σκοπός του είναι η χορήγηση μικροπιστώσεων με τη μορφή δανείου έως 25000€ καλύπτοντας τρέχουσες δαπάνες ή κεφάλαιο κίνησης. Επιπλέον, το εθνικό πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων σε συνεργασία με το παρακαταθηκών, χορηγεί εγγυητικές παρακαταθήκες σε επιχειρήσεις ΚΑΟ ώστε να μπορούν να συμμετέχουν σε διαγωνισμούς του δημοσίου ή να έχουν πρόσβαση σε προκαταβολές από το πρόγραμμα 'Κέντρα στήριξης ΚΑΟ'.

Παράγοντες της τοπικής τραπεζικής επιχειρηματικότητας μπορεί να είναι σε καλύτερη θέση να γνωρίζουν τις ανάγκες των κοινωνικών επιχειρήσεων, την κοινωνική τους στόχευση, την έκταση της ευκαιριακής συμπεριφοράς και να βεβαιωθούν ότι οι οφειλές μπορούν να αποπληρωθούν. Αυτά τα πλεονεκτήματα γίνονται ακόμα μεγαλύτερα στην περίπτωση των συνεταιριστικών τραπεζών με δεδομένη την αποτελεσματικότητά τους στην παρακολούθηση ομοτίμων και και στην ικανότητά τους να εδραιώσουν πιο στενές και ευέλικτες σχέσεις με τις επιχειρήσεις. Επίσης η μακροχρόνια τάση των συγχωνεύσεων και εξαγορών που εμπλέκεται σε κάθε είδος και διάσταση της τραπεζικής, έχει οδηγήσει σε αύξηση του μεγέθους των τραπεζών, σε πιο σύνθετες και δομημένες μορφές ομίλου που είναι λιγότερο πιθανό να προσεγγίσουν μικρότερους δανειολήπτες. Ακόμα και αν συνεχίσουν να

λειτουργούν σε τοπικό επίπεδο, οι συμβατικές τράπεζες εφαρμόζουν πιο ασφαλείς πολιτικές δανείων που στηρίζονται σε τυποποιημένες πιστωτικές πολιτικές και εστιάζουν σε τμήματα της αγοράς που προσφέρουν ευκαιρίες για κέρδη (Ζαϊμάκης, Νικολαΐδης 2022). Οι συνεταιριστικές τράπεζες έχουν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των συστημικών λόγω μεταξύ άλλων της εγγύτητάς τους και της αλληλεπίδρασης με τις τοπικές επιχειρήσεις, εμφανίζουν μείωση κινδύνου δυσμενούς επιλογής και γενικά υπερασπίζονται τα συμφέροντα του καταναλωτή, αξιοποιούν την ικανότητά τους να προσφέρουν απλά προϊόντα σε δίκαιες τιμές σχεδιασμένα να ανταποκρίνονται στις τοπικές ανάγκες (Θανοκώστα, 2019).

Επίσης τα προγράμματα ΕΣΠΑ (Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης) αποτελούν προγράμματα συγχρηματοδότησης από εθνικούς πόρους και τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Επενδυτικά Ταμεία ώστε να τονώσουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα που συνήθως έρχεται αντιμέτωπη με προβλήματα ρευστότητας, με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή μέσα από τη στήριξη των ευάλωτων ομάδων. Συγκεκριμένα το ΕΣΠΑ (2021-2027) είναι σημαντικό μέσο στήριξης της κοινωνικής ένταξης στην Ελλάδα έχοντας προϋπολογισμό 4,16 δισεκατομμύρια ευρώ και το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Αναφέρεται και στις εννέα περιφέρειες της χώρας με προσανατολισμό στην άμβλυνση των κοινωνικών προβλημάτων, όπως είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός. Η στήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων προωθείται από το πρόγραμμα με ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (ΕΣΠΑ, 2023).

Επίσης το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΑΠΔΕ) στοχεύει στην προώθηση της οικονομίας χρηματοδοτώντας έργα υποδομών αλλά και έργα κοινωνικής υποστήριξης αναλαμβάνοντας δράση για τη στήριξη των μεταναστών, την αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών και τη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού (epde, nd).

Υπάρχουν επίσης και εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης όπως το crowdfunding που αφορά στη συγκέντρωση κεφαλαίου από το ευρύ κοινό, χρησιμοποιώντας ηλεκτρονικές πλατφόρμες και αποτελεί δημοφιλές μέσο εύρεσης πόρων των κοινωνικών επιχειρήσεων που αντιμετωπίζουν συχνά τη δυσπιστία των παραδοσιακών μέσων οικονομικής στήριξης. Σε αυτή την περίπτωση απαντάται η ανάγκη της επιχείρησης για κεφάλαια και του επενδυτή για οικονομικό όφελος ή για τη στήριξη ενός κοινωνικού σκοπού. Οι πιο γνωστές πλατφόρμες στην Ελλάδα είναι η My Donate, JumpStart, Goget funding και η Act4Greece (Παπατριανταφύλλου, 2020). Οι πλατφόρμες κοινωνικού δανεισμού (Peer to Peer Lending) αφορούν στη χρηματοδότηση χωρίς την εμπλοκή τραπεζών. Οι δανειολήπτες μπορούν να

αποπληρώσουν το δάνειο με προσυμφωνημένο επιτόκιο χωρίς να υπάρχει συμφωνία για παραχώρηση μετοχών ή άλλων δικαιωμάτων της επιχείρησης (Θανοκώστα, 2019). Η αποτελεσματική οικονομική διαχείριση είναι θεμελιώδης για την επιτυχία των επιχειρήσεων ΚΑΟ στη δημιουργία βιώσιμων ευκαιριών εργασίας για ευάλωτες ομάδες στις τοπικές κοινωνίες (ΚΑΛΟ, 2023).

5. Σκοπός της έρευνας.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η μελέτη της κοινωνικής ένταξης της ευάλωτης ομάδας των απεξαρτημένων και πως η λειτουργία μιας κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης ένταξης συμβάλλει σε αυτό. Επίσης στόχος είναι να διερευνηθούν τα οφέλη του δημοκρατικού τρόπου διακυβέρνησης της επιχείρησης αλλά και να αναδυθούν οι παράγοντες που δυσκολεύουν την επίτευξη των στόχων της. Τέλος, η εμπειρική αυτή έρευνα σκοπό έχει να μελετήσει το όφελος που προκύπτει από τη λειτουργία της συνεταιριστικής επιχείρησης στην τοπική κοινωνία αλλά και το περιβάλλον. Για την επίτευξη του σκοπού της έρευνας διαμορφώθηκαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποια είναι η συμβολή των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων ένταξης στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και στην επανένταξη.
- Ποιες προκλήσεις συναντώνται σήμερα στη λειτουργία μιας Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης ένταξης.
- Ποια είναι τα οφέλη που προκύπτουν από τον τρόπο διακυβέρνησης του εγχειρήματος.
- Ποιος είναι ο κοινωνικός αντίκτυπος της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης ένταξης.
- Πως το νομοθετικό πλαίσιο επηρεάζει τη λειτουργία της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης ένταξης.

6. Εμπειρική διερεύνηση

6.1 Εισαγωγή.

Στο κεφάλαιο αυτό λαμβάνει χώρα η επιστημονική διερεύνηση του ζητήματος τόσο της διακυβέρνησης του κοινωνικού συνεταιρισμού ένταξης όσο και της ουσιαστικής συμβολής του στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν τα άτομα που έχουν εμπειρία από την απεξαρτητική διαδικασία αλλά και το θέμα του κοινωνικού αντίκτυπου αυτών των εγχειρημάτων. Περαιτέρω εξετάζεται και η μεθοδολογία της έρευνας, ειδικότερα η ποιοτική έρευνα που θεωρείται ως η καταλληλότερη μέθοδος για τη μελέτη ενός κοινωνικού φαινομένου καθώς βασίζεται σε μεθόδους παραγωγής δεδομένων που δεν είναι τυποποιημένες, δομημένες και απομακρυσμένες από την πραγματική ζωή (Ισαρη, Πουρκός, 2015). Επίσης η ποιοτική έρευνα ενδύκνεται σε σχετικά μικρά δείγματα και διαφαίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη όταν αφορά άτομα που ανήκουν σε μια ομάδα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και τα οποία μπορούν να παρέχουν πληροφορίες για το υπό διερεύνηση ζήτημα τις οποίες δύναται να αξιοποιήσει ο ερευνητής μέσω της ημι-δομημένης συνέντευξης (Ζαφειρόπουλος, 2015).

Η ποιότητα της έρευνας, η αξιοπιστία των δεδομένων αλλά και τα συμπεράσματά της επηρεάζονται από την επιλογή του δείγματος. Το σύνολο του πληθυσμού που ενδιαφέρει τους ερευνητές δεν είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί ώστε να συλλεγούν δεδομένα από όλους, γι' αυτό και χρησιμοποιείται η στρατηγική της δειγματοληψίας για την ορθότερη επιλογή δείγματος. Στην ποιοτική έρευνα η δειγματοληψία είναι πολύ σημαντική καθώς αποσκοπεί στη συλλογή χρήσιμων πληροφοριών για την έρευνα και στη συγκέντρωση δειγμάτων που προσφέρονται για μελέτη σε βάθος. Υπάρχουν πολλές στρατηγικές διαθέσιμες για την εύρεση του καταλληλότερου δείγματος ανάλογα με την ερευνητική μελέτη. Η αναδυόμενη δειγματοληψία για παράδειγμα, αποτελεί μια στρατηγική για την επιλογή δείγματος κατά την οποία ο ερευνητής προσθέτει μέλη στο δείγμα του ή το τροποποιεί αν αλλάξουν τα δεδομένα ή ανακύψουν νέες ευκαιρίες. Στόχος αποτελεί η μέγιστη δυνατή πληροφόρηση για την επίτευξη του σκοπού της έρευνας. Άλλες στρατηγικές είναι η σκόπιμη τυχαία δειγματοληψία ώστε να επιτευχθεί η αξιοπιστία του δείγματος αλλά και η δειγματοληψία ευκολίας, η οποία αν και αποτελεί τη λιγότερο δημοφιλή, αφορά δείγμα στο οποίο ο ερευνητής έχει εύκολη πρόσβαση.

Όλες οι μέθοδοι δειγματοληψίας αν και στοχεύουν στην ικανοποίηση διαφορετικών σκοπών, μπορούν να συνεισφέρουν στη συλλογή πολύτιμων πληροφοριών σχετικά με το ζήτημα που ενδιαφέρει τον ερευνητή και να ενισχυθεί έτσι όλη η διαδικασία. Όταν η συλλογή πληροφοριών δεν προσφέρει νέα στοιχεία ή νέα διάσταση στην έρευνα, σημαίνει ότι η έρευνα έχει επέλθει σε σημείο κορεσμού και η διαδικασία ολοκληρώνεται. Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι το τέλος της έρευνας είναι πολύ σχετικό γιατί τροποποιήσεις και νέες προοπτικές μπορούν να προκύψουν, ιδιαίτερα όταν το αντικείμενο της έρευνας είναι οι άνθρωποι. Η διαδικασία ολοκληρώνεται όταν το επιλέγει ο ερευνητής σύμφωνα με τη δική του κρίση και τους δικούς του χρονικούς περιορισμούς (Τσιώλης, 2014).

6.2 Ποιοτική έρευνα.

Η ποιοτική έρευνα θεωρείται πολύ ελκυστική λόγω της ικανότητας που παρέχει για να επιτευχθεί διερεύνηση σε βάθος. Τα τελευταία χρόνια η ποιοτική μέθοδος έρευνας έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας στο χώρο της εκπαίδευσης και της ψυχολογίας αλλά και γενικά στις κοινωνικές επιστήμες. Η μέθοδος αυτή θεωρείται συνυφασμένη με έναν πλουραλιστικό προσανατολισμό στην επιστημονική γνώση και αποτελεί μια μοναδική εμπειρία προσέγγισης και κατανόησης της συμπεριφοράς και των βιωμάτων των ανθρώπων που συμμετέχουν στην έρευνα. Βοηθά να μελετήσουμε ζητήματα και συγκεκριμένους πληθυσμούς για τους οποίους η γνώση μας είναι περιορισμένη ή ανεπαρκής ώστε να ερμηνεύσουμε την πολυπλοκότητα του ζητήματος. Μπορούμε να ανακτήσουμε μια πιο σύνθετη κατανόηση του θέματος αφού η άμεση επαφή με τα πρόσωπα της έρευνας παρατηρώντας τη συμπεριφορά τους, καταγράφοντας τις ιστορίες τους μέσα στο πλαίσιο της εργασίας τους, μας δίνει τη δυνατότητα να αποκτήσουμε λεπτομέρειες πολύ χρήσιμες για τη διερεύνηση του ζητήματος (Ισαρη, Πουρκός, 2015).

Επίσης πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι ακούγονται οι φωνές των υποκειμένων της έρευνας και με την κατάλληλη συνεργασία σε όλα τα στάδια της έρευνας, ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος να αναπτυχθούν σχέσεις εξουσίας που μπορεί να δημιουργηθούν σε αυτές τις συνθήκες. Είναι απαραίτητο επίσης να επισημανθεί ότι η υπεροχή της ποιοτικής έρευνας σε σχέση με άλλα εργαλεία όπως αυτό των ποσοτικών μετρήσεων και των στατιστικών αναλύσεων, έγκειται στο γεγονός ότι μπορεί να αποτυπώσει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων, τις διαφορές μεταξύ των δύο φύλων καθώς και τις ατομικές διαφορές. Το να

εξισώνεις τα άτομα σε ένα στατιστικό μέσο όρο συνεπάγεται τον παραγκωνισμό της μοναδικότητας και του ανεπανάληπτου της ύπαρξής τους. Αν και παρατηρείται μια εξέλιξη στον ορισμό της ποιοτικής έρευνας που απεικονίζει τις μεταβαλλόμενες αντιλήψεις για τη φύση του συγκεκριμένου είδους έρευνας, παρατίθεται ένας από τους τρόπους οριοθέτησής της που είναι ο ακόλουθος:

Η ποιοτική έρευνα αποτελεί μια πλαίσιοθετημένη δραστηριότητα, ένα σύνολο ερμηνευτικών πρακτικών που κάνουν τον κόσμο ορατό και τοποθετούν τον παρατηρητή σε αυτόν. Αυτές οι πρακτικές των συνεντεύξεων, των συνομιλιών, των μαγνητοφωνήσεων και των σημειώσεων, επιτρέπουν μια νατουραλιστική προσέγγιση που σημαίνει ότι ο ερευνητής μελετά τα ζητήματα στο φυσικό τους πλαίσιο με τους όρους των νοημάτων που οι ίδιοι δίνουν σε αυτά. Η ποιοτική έρευνα δεν πραγματοποιείται σε πειραματικά ελεγχόμενες συνθήκες αλλά σε πραγματικές και εστιάζει στο νόημα και στον τρόπο που οι άνθρωποι βιώνουν τα γεγονότα και όχι απλώς στη συμπεριφορά τους (Ισαρη, Πουρκός, 2015).

Ενώ υπάρχουν διάφορες ποιοτικές προσεγγίσεις (μελέτη περίπτωσης, εθνογραφία, βιογραφική προσέγγιση, κ.α.) που διατηρούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους κατά τον σχεδιασμό της έρευνας σε ότι αφορά τον τρόπο συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων, μοιράζονται κάποιες κοινές επιστημολογικές μεθοδολογικές παραδοχές που θα μπορούσε κανείς να τις εντάξει στο ανθρωπιστικό παράδειγμα. Μερικές από τις παραδοχές αυτές είναι ότι ο ερευνητής θα πρέπει να μελετήσει το φαινόμενο ως άρρηκτα συνδεδεμένο με το πλαίσιο και τις αξίες στις οποίες βασίζεται. Ο ερευνητής μελετά τη συμπεριφορά στο πλαίσιο όπου αυτή συμβαίνει και το φαινόμενο μελετάται σε βάθος μέσα από τη συμμετοχική παρατήρηση, τις συνεντεύξεις και τις σημειώσεις. Πρέπει να επισημανθεί ότι τα χαρακτηριστικά του ερευνητή π.χ. το φύλο, η τάξη, οι εμπειρίες, επηρεάζουν τη συλλογή και ανάλυση των δεδομένων. Τα γεγονότα δεν μιλούν ποτέ από μόνα τους (Ψυχοπαίδης, 1996). Οι αναφορές που κάνει ο ερευνητής δεν είναι ποτέ απλές αναφορές και δεν μπορεί να κρατήσει την ουδετερότητα, την αποστασιοποίηση ή την ανωτερότητά του έχοντας την προνομιακή επιστημολογική θέση όπως υποστηρίζει το θετικιστικό παράδειγμα.

Αναπόσπαστο επίσης μέρος της ερευνητικής διαδικασίας προκειμένου να επιτυγχάνεται πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου που εξετάζεται είναι και οι σκέψεις, οι προβληματισμοί και οι αναστοχασμοί των υποκειμένων. Επιπλέον, η αλληλεπίδραση μεταξύ των υποκειμένων της έρευνας και του ερευνητή, βασίζεται στην εγγύτητα, η οποία θεωρείται απαραίτητη για την ουσιαστική κατανόηση του υπό διερεύνηση θέματος. Τα υποκείμενα της

έρευνας έχουν άμεση και δημιουργική συμμετοχή στην έρευνα και ο ερευνητής προσπαθεί να αποσαφηνίσει την κοινωνική-πολιτισμική πραγματικότητα μέσα από τα δικά τους μάτια. Η έρευνα δεν μπορεί να είναι απρόσωπη αφού αντικείμενό της αποτελεί ο άνθρωπος και η σύνθετη συμπεριφορά του και όχι ένας αριθμός μεταβλητών.

Στο σημείο αυτό κρίνεται χρήσιμο να γίνει αναφορά και στην έντονη κριτική που έχει γίνει στην ποιοτική προσέγγιση από υποστηρικτές των ποσοτικών προσεγγίσεων. Υποστηρίζεται ότι η ποιοτική έρευνα μπορεί να λειτουργήσει μόνο επικουρικά στη διαδικασία της ποσοτικής έρευνας και ότι έχει έναν διακοσμητικό ρόλο για την πιο παραστατική παρουσίαση των ποσοτικών αποτελεσμάτων π.χ. παραθέματα του ζωντανού λόγου των υποκειμένων στα πλαίσια μιας εθνογραφικής έρευνας, μπορούν να δώσουν ζωή στους άψυχους αριθμούς της στατιστικής. Η αντίληψη ότι η ποιοτική έρευνα είναι υποδεέστερη σε σχέση με την ποσοτική προσέγγιση είναι ένας μύθος καθώς ακόμα και τα αριθμητικά δεδομένα δεν παράγονται με κάποιο μαγικό τρόπο αλλά βασίζονται στα βιώματα των υποκειμένων των υπό μελέτη φαινομένων.

6.3 Πλεονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας.

Η ποιοτική έρευνα βοηθά στη διερεύνηση νέων ζητημάτων με τα οποία ο ερευνητής έρχεται πρώτη φορά σε επαφή. Για τον λόγο αυτό προτιμάται περισσότερο η επαγωγική μέθοδος δηλ. η συλλογή χρησίων δεδομένων ώστε να αναπτυχθεί μια θεωρία ή υπόθεση που θα χρησιμοποιείται για να εξηγήσει μοτίβα ή σχέσεις στα δεδομένα. Αν και ο ερευνητής που διεξάγει την έρευνα έχει ήδη κάποιες ιδέες και προηγούμενες θεωρητικές αντιλήψεις καθώς χωρίς αυτές δε θα γνώριζε τι ψάχνει και τι θα θεωρούσε ερευνητικά δεδομένα, παρόλα αυτά η επαγωγική μέθοδος κυριαρχεί και ο ερευνητής δημιουργεί καινούριες υποθέσεις πάνω στις οποίες θα χτιστεί η θεωρία και δεν αναζητά απλώς στοιχεία για να επιβεβαιώσει ή να διαψεύσει μια υπάρχουσα θεωρία (Ισαρη, Πουρκός, 2015).

Ένα ακόμα πλεονέκτημα της ποιοτικής μεθόδου είναι ότι πρόκειται για μια διαδικασία αναδυόμενη δηλ. ο αρχικός σχεδιασμός να λειτουργήσει ως ένα προσχέδιο και στη συνέχεια να τροποποιηθεί. Ο ερευνητής μπορεί π.χ. να τροποποιήσει τα ερωτήματά του ή ακόμα και τα υποκείμενα και τον τόπο διεξαγωγής της έρευνάς του με στόχο να αποκτήσει περισσότερες πληροφορίες για το ζήτημα που ερευνά και αυτό μπορεί να επιτευχθεί αν έχει τη δυνατότητα να είναι ευέλικτος και ανοιχτός σε οποιαδήποτε πηγή πληροφοριών.

Επίσης σημαντικό πλεονέκτημα της ποιοτικής έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι επιτρέπει στα πρωτογενή δεδομένα π.χ. συνεντεύξεις, να αναλυθούν με διάφορους τρόπους απαλλαγμένους από τους περιορισμούς των αριθμών και της στατιστικής. Οι ασυνέπειες για παράδειγμα όπως και οι σιωπές, οι παύσεις κατά την ομιλία και οι αποκλίσεις από μια φυσιολογική συμπεριφορά, σε μια ποσοτική έρευνα δε λαμβάνονται υπόψη ενώ στην ποιοτική μπορεί να αποτελέσουν δεδομένα αξιόλογα που κατά την ανάλυσή τους θα μας δώσουν χρήσιμες πληροφορίες αποκαλύπτοντας συγκρουσιακές σχέσεις ή και ποιες είναι οι πολιτισμικές νόρμες από τις οποίες κάποια άτομα παρουσιάζουν απόκλιση (Ισαρη, Πουρκός, 2015).

Η ποιοτική προσέγγιση επιτρέπει επίσης τον ερευνητή να ερμηνεύσει ότι παρατηρεί και καταγράφει. Αυτές οι ερμηνείες φυσικά δεν είναι αποπλαισιωμένες από τις ίδιες τις εμπειρίες του ερευνητή και αυτή η ερμηνευτική διαδικασία συνεχίζεται και μετά τη συγγραφή της μελέτης καθώς οι αναγνώστες θα κάνουν και αυτοί με τη σειρά τους τις δικές τους ερμηνείες συνεισφέροντας ενδεχομένως καινούριες πληροφορίες για το υπό διερεύνηση ζήτημα. Με τον τρόπο αυτό λαμβάνονται υπόψη οι ερμηνείες των μελετητών, των αναγνωστών της έρευνας καθώς και των ίδιων των υποκειμένων, με αποτέλεσμα να αποκομίζουμε μια καλύτερη ιδέα για την πολυπλοκότητα του ζητήματος αλλά και τις ποικίλες απόψεις που εκφράζονται για αυτό (Dickson - Swift 2007).

6.4 Εθνογραφική έρευνα.

Η εθνογραφική έρευνα αναπτύχθηκε από την Κοινωνική Ανθρωπολογία στις αρχές του 20ου αιώνα που ασχολήθηκε με πολιτισμικές μελέτες κοινωνικών ομάδων σε Αφρική, Αμερική και Ειρηνικό για τα πιστεύω, τις τελετουργίες τους και τον τρόπο ζωής τους. Αφορούσε μικρές τις περισσότερες φορές σε μέγεθος κοινωνικές ομάδες που μοιράζονταν τις ίδιες αξίες και με μικρές διαφορές στην κοινωνική τους θέση. Ο εθνογράφος στόχευε να κατανοήσει μέσα στο χρόνο τον πολιτισμό και τη δομή των συγκεκριμένων κοινωνιών. Οι βασικές αρχές της εθνογραφικής έρευνας υιοθετήθηκαν αργότερα και από τους κοινωνικούς επιστήμονες για τη μελέτη κοινωνικών φαινομένων και σήμερα χρησιμοποιείται στη μελέτη ομάδων αλλά και στην εκπαίδευση π.χ. στη μελέτη της σχέσης αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται μεταξύ μαθητή και εκπαιδευτικού.

Η εν λόγω έρευνα βασίζεται στην παρατήρηση και πραγματοποιείται στο φυσικό περιβάλλον των υποκειμένων που επιθυμεί κάθε φορά να μελετήσει. Στην εθνογραφική έρευνα ιδιαίτερη

σημασία έχει η καταγραφή των εμπειριών των ατόμων που παρατηρούνται καθώς ο ερευνητής παρατηρεί τις συνήθειές τους και συζητά με τους “πληροφοριοδότες” με φυσικό τρόπο ακολουθώντας με τη φυσική πορεία και εξέλιξη του φαινομένου που μελετά. Ο ερευνητής όσο είναι εφικτό μοιράζεται τις ίδιες εμπειρίες με τα υποκείμενα της έρευνας για να αντιληφθεί καλύτερα τον τρόπο λειτουργίας τους και αυτό έχει ως προϋπόθεση να γίνει αποδεκτός από την ομάδα και να εισέλθει στο περιβάλλον της (Ισαρη, Πουρκός, 2015).

Βασικό επίσης στοιχείο της μεθόδου είναι ότι ο ερευνητής δεν προσπαθεί να χειριστεί την κατάσταση, απλώς παρατηρεί για να παρουσιάσει μια ολιστική περιγραφή. Τα μέσα που έχει στη διάθεσή του ο εθνογράφος είναι η συνέντευξη, η συμμετοχική παρατήρηση, σημειώσεις και τήρηση ημερολογίου. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα και αυθεντική μέθοδο μελέτης που επιτρέπει την άμεση παρατήρηση των αλληλεπιδράσεων καθώς αυτή εξελίσσεται. Η εθνογραφική έρευνα δίνει τη δυνατότητα μελέτης του φαινομένου σε βάθος αλλά και να αποτυπωθούν πληροφορίες που δεν είναι δυνατόν να ποσοτικοποιηθούν όπως είναι οι ιδέες και τα συναισθήματα. Επίσης δεν υπάρχει δέσμευση σε μια θεώρηση καθώς δύναται οι προσεγγίσεις να αναθεωρούνται κατά την εξέλιξη της έρευνας. Είναι επιπλέον εφικτή η συγκέντρωση λεπτομερειακού υλικού, χωρίς συγχρόνως να γίνονται άσκοπες ερωτήσεις εξαιτίας της άμεσης επαφής του ερευνητή με τα υποκείμενα και το περιβάλλον τους.

Παρόλα τα οφέλη και τις δυνατότητες αυτού του είδους της προσέγγισης, αναδύονται και κάποιες προκλήσεις. Είναι μια διαδικασία που απαιτεί ο ερευνητής να αφιερώσει χρόνο και σε αυτό προστίθεται η πιθανότητα να υπάρξουν κάποια μεροληπτικά σφάλματα στα στοιχεία που συλλέγονται, καθώς ο ερευνητής βασίζεται και στις διαπροσωπικές σχέσεις που ενδεχομένως αναπτύσσει με τα άτομα και τις ομάδες που είναι υπό μελέτη και μοιράζεται το ίδιο περιβάλλον και εμπειρίες. Η συμμετοχική παρατήρηση των ατομικών συμπεριφορών και κοινωνικών διεργασιών έχει περίοπτη θέση στην ποιοτική έρευνα. Στο χώρο της κοινωνιολογίας ξεκίνησε τη δεκαετία του 1920 ο R. Park τις μελέτες της σχολής του Σικάγου όπως ονομάστηκαν, αξιοποιώντας τη συμμετοχική παρατήρηση στην επιτόπια έρευνα ώστε να μελετήσει τοπικές κοινότητες, άστεγους, συμμορίες κ.α.

Η συνέντευξη επίσης αποτελεί δημοφιλή τρόπο παραγωγής ερευνητικών δεδομένων στην κοινωνική, ψυχολογική και εκπαιδευτική μελέτη. Η χρήση αυτού του εργαλείου προϋποθέτει καλή προετοιμασία από τον ερευνητή ώστε να σχεδιάσει και να διατυπώσει εύστοχες ερωτήσεις και να βασίζεται σε μια προσέγγιση που αντιλαμβάνεται τις διαδράσεις, τις εμπειρίες και τις απόψεις των ανθρώπων ως σημαντικές παραμέτρους της κοινωνικής

πραγματικότητας (Ισαρη, Πουρκός, 2015). Η γνώση μπορεί να παραχθεί αν ο ερευνητής εμπλακεί σε μια σχέση διαδραστική με τους ανθρώπους και τους δώσει την ευκαιρία να ακουστεί η φωνή τους και οι απόψεις τους μέσα από την περιγραφή των εμπειριών τους. Στην ποιοτική έρευνα χρησιμοποιείται είτε η μη δομημένη συνέντευξη που είναι ανοιχτή και δεν περιέχει προκαθορισμένες ερωτήσεις αλλά κάποιες θεματικές πάνω στις οποίες καλούνται να τοποθετηθούν ελεύθερα οι συνεντευξιαζόμενοι, είτε η ημιδομημένη συνέντευξη που περιέχει ένα σύνολο ερωτήσεων που έχει προετοιμάσει ο ερευνητής προκειμένου να λειτουργήσουν ως οδηγός στο πλαίσιο της συνέντευξης. Στην περίπτωση της ημιδομημένης συνέντευξης ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να τροποποιήσει, να αφαιρέσει ή να προσθέσει ερωτήσεις ανάλογα με τον συνεντευξιαζόμενο ώστε να εμβαθύνει σε κάποια θέματα όταν κρίνεται απαραίτητο και αυτή η ευελιξία που προσφέρεται είναι πολύ χρήσιμη για την παραγωγή δεδομένων. Στα πλαίσια της παρούσας εμπειρικής μελέτης η ερευνήτρια χρησιμοποίησε τον τρόπο της συμμετοχικής παρατήρησης και των ημιδομημένων ερωτήσεων που είναι μια απαιτητική διαδικασία αλλά συγχρόνως πολύ ελκυστική αφού επιτρέπει στον ερευνητή την πρόσβαση στην πολύπλοκη φύση της ανθρώπινης ύπαρξης και δραστηριότητας.

6.5 Μελέτη περίπτωσης



Με γνώμονα τον προαναφερθέντα προβληματισμό, η ερευνήτρια επέλεξε να κάνει μια ποιοτική έρευνα με στοιχεία εθνογραφικά και η μελέτη περίπτωσης που επιλέχθηκε είναι η ΚΟΙΝΣΕΠ "ΑΡΓΩ" της οποίας ο τρόπος οργάνωσης είναι σύμφωνος με τις αξίες της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και στόχος της είναι η κοινωνική ένταξη της ευάλωτης ομάδας των απεξαρτημένων. Σκοπός της διερεύνησης είναι να καταγραφεί πως ο δημοκρατικός τρόπος διακυβέρνησης και η λειτουργία της ΚΟΙΝΣΕΠ συμβάλουν στην επίτευξη της παραπάνω στόχευσης. Η ΚΟΙΝΣΕΠ πήρε την έγκριση για τη λειτουργία της στις 26 Ιουνίου του 2018 (παγκόσμια ημέρα κατά των ναρκωτικών) και μέσα στο επόμενο

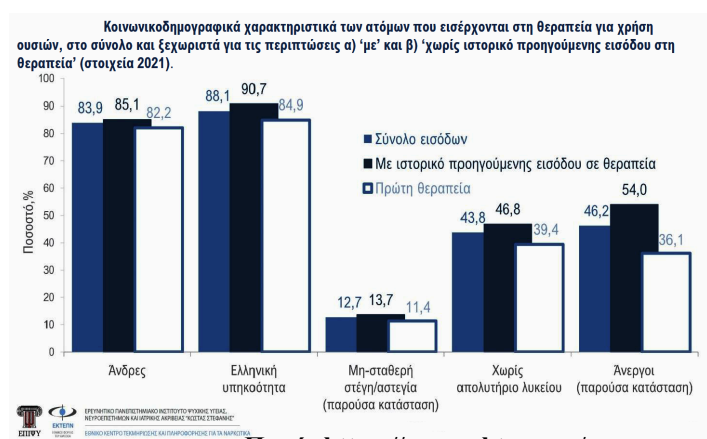


έτος ξεκίνησε το “Βιοκοφινάκι” ως η οικονομική της δραστηριότητα (Γκιουζέπας, 2023). Η ΚΟΙΝΣΕΠ “ΑΡΓΩ” θεωρείται η προέκταση του θεραπευτικού προγράμματος “ΑΡΓΩ” που ξεκίνησε με πολλές προσωπικές θυσίες λίγων ανθρώπων με όραμα, τον Μάιο του 1998 στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης (ΨΝΘ) και το οποίο αποτελεί την κύρια δεξαμενή εργαζομένων της ΚΟΙΝΣΕΠ. Σύμφωνα με τις αρχές του προγράμματος η εξάρτηση



αντιμετωπίζεται ως ένα πολυσύνθετο κοινωνικό πρόβλημα, άρρηκτα συνδεδεμένο με τις παραγωγικές σχέσεις και την οικονομική κατάσταση που βιώνουν τα άτομα. Δεν υπάρχει εγκλωβισμός σε βαθμούς και ρόλους, καθώς είναι κατανοητό το γεγονός ότι όλοι οι εξαρτημένοι προέρχονται ήδη από ένα χώρο υποταγής για

αυτό και η υπακοή σε κάποιους θεραπευτικούς κανόνες δεν συνιστά την πετυχημένη απεξάρτηση (argothies,n.d.). Επιδιώκεται η κινητοποίηση των μελών ώστε να συμμετέχουν στην απεξαρτητική διαδικασία, όπου στόχος δεν είναι η “θεραπεία” (αυτός ο όρος με την ιατροκεντρική λογική είναι αδόκιμος στη διαδικασία της απεξάρτησης) καθώς δεν θεωρούνται άρρωστοι, αλλά στόχο αποτελεί η ενθάρρυνση και η συμμετοχή με βάση την αλληλοεκτίμηση και τον αλληλοσεβασμό. Οι ίδιες αξίες διέπουν και την ΚΟΙΝΣΕΠ “ΑΡΓΩ”, καθώς δεν υπάρχει κάθετη οργάνωση αλλά προκρίνεται η ενθάρρυνση και η δημοκρατική συμμετοχή όλων στην διαδικασία τόσο του σχεδιασμού της πολιτικής όσο και της υλοποίησής της. Η επαγγελματική κατάρτιση των απεξαρτημένων ατόμων ήταν πάντα στόχος ώστε να αντιμετωπιστεί ένας σημαντικός παράγοντας υποτροπής που είναι η μειωμένη απασχόληση (Γκιουζέπας, 2023).



Έρευνες μαρτυρούν ότι ένα σημαντικό ποσοστό εξαρτημένων ατόμων έχουν διακόψει πρόωρα τις σπουδές τους ή είναι άνεργοι, για αυτό και η ΚΟΙΝΣΕΠ στοχεύει στην αύξηση της απασχόλησης αλλά και την απόκτηση δεξιοτήτων. Το εργασιακό περιβάλλον προσφέρει ένα αίσθημα συμμετοχής,

ευημερίας, ευκαιρία για κοινωνικές επαφές και δεσμούς με τη ζώσα πραγματικότητα, τα

οποία συμβάλλουν σημαντικά στον κίνδυνο υποτροπής. Η επαγγελματική κατάρτιση γίνεται μία από τις κυρίαρχες στοχεύσεις του προγράμματος με δεδομένες τις παρούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες οι οποίες έδωσαν προτεραιότητα στην εργασία και την οικονομική αυτονομία που συμβάλλουν σημαντικά στη διατήρηση του αποτελέσματος του ανεξαρτητικού προγράμματος. Οι εγκαταστάσεις της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. που αφορούν σε δύο αγροκτήματα και δύο θερμοκήπια, βρίσκονται στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης (ΨΝΘ) σε χώρους που ήταν εγκαταλελειμμένοι και παραχωρήθηκαν στην επιχείρηση από το νοσοκομείο. Ο οργανισμός πήρε έγκριση λειτουργίας από το Υπουργείο Εργασίας και δεν ανήκει στο νοσοκομείο. Είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, αποτελείται από 43 μέλη (39 φυσικά πρόσωπα, και 4 νομικά πρόσωπα που είναι το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσ/νίκης, ο Σύλλογος Φύλων ΑΡΓΩ, ο Σύλλογος Οικογενειών και ο Σύλλογος Φύλων Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσ/νίκης). Είναι εγγεγραμμένη στο Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας σύμφωνα με τον Ν. 4430/2016, και αποτελεί την πρώτη συνεταιριστική επιχείρηση ένταξης για ανεξαρτημένα άτομα στην Ελλάδα και δραστηριοποιείται στον τομέα της βιολογικής καλλιέργειας (Γκιουζέπας, 2023).

6.5.1 Δείγμα έρευνας

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα και να πραγματοποιηθεί μια ποιοτική έρευνα εις βάθος η ερευνήτρια διαμόρφωσε έναν οδηγό συνέντευξης όπου οι ερωτήσεις διακρίθηκαν σε αυτές που απευθύνονταν στη διοικούσα επιτροπή, στους εργαζόμενους και στους πελάτες. Ο οδηγός συνέντευξης έγινε με στόχο να αντλήσει πληροφορίες για τον δημοκρατικό και συμμετοχικό τρόπο οργάνωσης της επιχείρησης, για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των ανεξαρτημένων αλλά και τις προκλήσεις με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη. Για τον σκοπό αυτό έλαβαν χώρα συνολικά είκοσι συνεντεύξεις οι οποίες αφορούσαν τα πέντε μέλη της διοικούσας επιτροπής, τους τρεις εργαζόμενους, δέκα από τους περίπου εκατό πελάτες της επιχείρησης και δύο εθελοντές της ΜΚΟ United Societies of Balkans, κατά το χρονικό διάστημα Ιούλιο-Νοέμβριο του 2024. Ηχογραφήθηκαν μετά από σχετική ενημέρωση και συναίνεση από τους συνεντευξιζόμενους και το απομαγνητοφωνημένο υλικό αποτέλεσε το υλικό της θεματικής ανάλυσης. Ακολουθεί συνοπτικός πίνακας που περιλαμβάνει την ιδιότητα των συμμετεχόντων στο εγχείρημα.

Εγχείρημα	Θέση – Ιδιότητα
ΚΟΙΝΣΕΠ “ΑΡΓΩ”	Επιστημονικά υπεύθυνος/πρόεδρος - M1
	Ιδρυτής του προγράμματος “ΑΡΓΩ” / Μέλος διοικούσας επιτροπής - M2
	Αντιπρόεδρος της ΚΟΙΝΣΕΠ - M3
	Μέλος της διοικούσας επιτροπής - M4
	Μέλος της διοικούσας επιτροπής / Εργαζόμενος 1 - M5
	Εργαζόμενος E2
	Εργαζόμενος E3
	Εθελοντής 1/ Μέλος USB EΘ1
	Εθελοντής 2 / Μέλος USB EΘ2
	Πελάτης Π1
	Πελάτης Π2
	Πελάτης Π3
	Πελάτης Π4
	Πελάτης Π5
	Πελάτης Π6
	Πελάτης Π7
	Πελάτης Π8
	Πελάτης Π9
	Πελάτης Π10

6.6 Αντληση δεδομένων

Επικοινωνία με το εγχείρημα και διενέργεια συνεντεύξεων.

Η συγκεκριμένη έρευνα που έχει στοιχεία εθνογραφικά, αφορά στο εγχείρημα ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. ένταξης “ΑΡΓΩ” που έχει έδρα στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης και απασχολεί άτομα που έχουν εμπειρία στην απεξαρτητική διαδικασία. Για τη συλλογή των ποιοτικών δεδομένων εντός του κοινωνικού πλαισίου στο οποίο παράγονται, χρησιμοποιήθηκε από την ερευνήτρια η ημιδομημένη συνέντευξη εις βάθος. Χρησιμοποιήθηκε η σκόπιμη δειγματοληψία καθώς επελέγη το δείγμα εκείνο που θα εξυπηρετούσε καλύτερα τους σκοπούς και τα ερωτήματα της έρευνας, όμως κατά τη διάρκεια προέκυψε ευκαιρία και προστέθηκαν μέλη στο δείγμα που συνέβαλαν στη συλλογή νέων δεδομένων σύμφωνα με τη στρατηγική της ευκαιριακής δειγματοληψίας (Patton, 2002). Οι συνεντεύξεις με τα μέλη και τους εργαζόμενους της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. έγιναν δια ζώσης, επενδύοντας αρκετό χρόνο χωρίς να

προβάλλονται προσωπικές απόψεις της ερευνήτριας και να κατευθύνονται οι συνεντευξιαζόμενοι.

Η έρευνα ξεκίνησε με μία πρώτη τηλεφωνική επικοινωνία με τον πρόεδρο της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. στον οποίο έγινε σαφές το αντικείμενο της έρευνας, παραθέτοντας ταυτόχρονα αίτημα για συμμετοχή του εγχειρήματος στη συγκεκριμένη μελέτη και ακολούθησε συνάντηση στους χώρους της επιχείρησης. Η συζήτηση διήρκεσε περίπου δύο ώρες και ήταν πολύ εποικοδομητική και διαφωτιστική σε ότι αφορά το πλαίσιο λειτουργίας της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.. Ο πρόεδρος παρά το βαρύ του πρόγραμμα, αφιέρωσε γενναιόδωρα χρόνο και διάθεση, δίνοντας πολύ χρήσιμες πληροφορίες και οδηγίες που ήταν το εφελκυστικό μιας πολύ ενδιαφέρουσας εμπειρικής διερεύνησης. Σε συνέχεια της συζήτησης στάλθηκε στην ερευνήτρια περαιτέρω υλικό για μελέτη, ώστε η έρευνα να γίνει σε βάθος και να αποτυπωθούν με ακρίβεια οι σκοποί του εγχειρήματος. Ακολούθησε δεύτερη συνάντηση με τον πρόεδρο όπου έλαβε χώρα η ημιδομημένη συνέντευξη, κατά τη διάρκεια της οποίας με πολύ προθυμία ο πρόεδρος συνέβαλε στην έρευνα, απαντώντας στις ερωτήσεις με ειλικρίνεια, κάνοντας σαφείς τους στόχους και τον τρόπο λειτουργίας της επιχείρησης καθώς επίσης και τον δικό του ρόλο σε αυτό το εγχείρημα αλλά και τις ανησυχίες του. Στο τέλος της συνέντευξης και σε απόδειξη της σχέσης εμπιστοσύνης που ξεκίνησε να χτίζεται, η ερευνήτρια έλαβε στοιχεία επικοινωνίας με τα υπόλοιπα μέλη της διοικούσας επιτροπής αλλά και τους εργαζόμενους, με τους οποίους ορίστηκαν ραντεβού για συνεντεύξεις δια ζώσης.

Ακολούθησαν αρκετές επισκέψεις στους χώρους της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. και συναντήσεις με τα υπόλοιπα μέλη της διοικούσας επιτροπής και τους εργαζόμενους.. Οι συνεντεύξεις έγιναν σε ένα κλίμα ιδιαίτερα ευχάριστο και εδώ κρίνεται αναγκαίο να σημειωθεί η προθυμία, η ευγένεια και η διάθεση των συνεντευξιαζόμενων για συνεργασία και συμβολή στην εργασία. Από αυτή την αλληλεπίδραση προέκυψαν δεδομένα, στο περιβάλλον εργασίας του δείγματος, δίνοντας την ευκαιρία για παρατήρησή του στο φυσικό περιβάλλον διακριτικά, χωρίς κανείς να ενοχλείται, να πιέζεται, να θίγεται ή να καθοδηγείται από την παρουσία της ερευνήτριας. Αντιθέτως καθόλη τη διάρκεια της έρευνας, τηρήθηκε έντιμη στάση και συμπεριφορά απέναντι στα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, ώστε να δημιουργηθεί μια σχέση εμπιστοσύνης, επιτρέποντας στον συμμετέχοντα να εκφραστεί ελεύθερα και αυθεντικά, απαντώντας σε ερωτήσεις που τέθηκαν με σαφήνεια και σεβασμό στα προσωπικά δεδομένα των συνεντευξιαζόμενων.

Επίσης, κατά τη διάρκεια αυτής της ενδιαφέρουσας μελέτης, η ερευνήτρια συνομίλησε με οκτώ πελάτες της επιχείρησης διαδικτυακά και με άλλους δύο δια ζώσης. Είχε επίσης την ευκαιρία να συναντήσει και να πάρει συνέντευξη από δύο εθελοντές της μη κυβερνητικής οργάνωσης (ΜΚΟ) United Society of Balkans (USB) που δραστηριοποιήθηκαν για ένα διάστημα στο εγχείρημα. Η ΜΚΟ USB ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το 2018 και μέσα από την κινητοποίηση και την ενασχόληση των νέων με τον εθελοντισμό, προωθούν την κοινωνική ενσωμάτωση, τις αξίες της δημοκρατίας και την ευαισθητοποίηση σε κοινωνικά ζητήματα.

6.7 Ανάλυση δεδομένων.

Παρά τις απαιτήσεις σε χρόνο, την πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει την κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά και την ευαισθησία που απαιτείται, η συγκεκριμένη έρευνα αποδείχτηκε συναρπαστική και δημιουργική. Το δείγμα που διαμορφώθηκε επέτρεψε στην ερευνήτρια να συγκεντρώσει τα απαραίτητα δεδομένα και τις πληροφορίες, σε ό,τι αφορά τη λειτουργία του εγχειρήματος και παράλληλα να αναδειχθεί η φωνή των συμμετοχόντων και να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την ανάλυση των δεδομένων όπως αυτά προέκυψαν από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις, είναι η θεματική ανάλυση. Στο πλαίσιο αυτό, εντοπίστηκαν μοτίβα νοήματος εντός των δεδομένων, έχοντας ως γνώμονα τα ερευνητικά ερωτήματα κατά τη διαδικασία της θεματικής ανάλυσης (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Τα βήματα από ακολουθήθηκαν για την ανάλυση των δεδομένων είναι τα ακόλουθα:

- Μετεγγραφή της συνέντευξης: Η ηχητικά καταγεγραμμένη συνομιλία με τους συνεντευξιαζόμενους μεταφέρθηκε σε γραπτό κείμενο.
- Εξοικείωση με τα δεδομένα: Στο στάδιο αυτό η ερευνήτρια αναζήτησε τα νοήματα, θέματα και μοτίβα που παρείχαν οι πληροφορίες.
- Κωδικοποίηση: Η κωδικοποίηση είναι σημαντικό μέρος της ανάλυσης. Η απόδοση εννοιολογικών προσδιορισμών/κωδικών, βασίστηκε στα ερευνητικά ερωτήματα, σε αποσπάσματα των συνεντεύξεων και στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας.
- Δημιουργία θεμάτων: Τα θέματα είναι πιο γενικά από τους κωδικούς και προέκυψαν από την συνεργασία, τη σύγκριση και τη συγχώνευση των κωδικών.

- Έκθεση ευρημάτων: Στο στάδιο αυτό, παρατίθενται αποσπάσματα των συνεντεύξεων με στόχο να αναδειχθεί το κάθε θέμα χωριστά και το περιεχόμενό του.

6.8 Βασικές αρχές δεοντολογίας στην έρευνα.

Τόσο η ποσοτική όσο και η ποιοτική έρευνα διέπονται από βασικές αρχές δεοντολογίας οι οποίες διαφέρουν στην περίπτωση της ποιοτικής προσέγγισης λόγω της ιδιαίτερης φύσης της (Γεωργιάδου, 2011). Ο ερευνητής πρέπει να αντιμετωπίζει τους συμμετέχοντες στην έρευνα ως πρόσωπα στην ολότητά τους και όχι ως αντικείμενα από τα οποία θα αποσπάσει πληροφορίες. Η φύση της ερευνητικής διαδικασίας είναι ανοιχτή ώστε να αναδείξει τα προσωπικά βιώματα και εμπειρίες των συμμετεχόντων και να αντλήσει πλούσιο είδος δεδομένων που είναι σε μεγάλο βαθμό προσωπικό και αυτό είναι που καθιστά πιο δύσκολη την απόκρυψη της ταυτότητας των συμμετεχόντων (Howitt, 2010). Επίσης η προστασία των προσωπικών δεδομένων αποτελεί πρόκληση, καθώς η έρευνα λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο που λειτουργούν οι συμμετέχοντες και μπορεί να προκύψουν απρόοπτα κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Όπως ο ερευνητικός σχεδιασμός είναι ανοιχτός σε αλλαγές και ευέλικτος όταν αναδύονται νέα δεδομένα, έτσι και ζητήματα που άπτονται της δεοντολογίας δεν μπορούν να καθοριστούν εκ των προτέρων και ο ερευνητής πρέπει να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει νέα ηθικά διλήμματα (Traianous, 2014). Η εμπιστευτικότητα είναι σημαντική για αυτό ο ερευνητής καλείται να χρησιμοποιήσει ψευδώνυμα και σύμφωνα με τον νόμο για την προστασία προσωπικών δεδομένων θα πρέπει να γίνει σωστή αξιοποίηση των προσωπικών πληροφοριών, αλλά και να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο ποιός θα έχει πρόσβαση σε αυτά. Παρόλα αυτά η πλήρης διασφάλιση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων αποτελεί μεγάλη πρόκληση γιατί τα δεδομένα που συλλέγονται είναι πλούσια, προσωπικά και λεπτομερή χωρίς να είναι εφικτό κάποια να παραληφθούν καθώς διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κατανόηση των ευρημάτων της έρευνας.

Ο ερευνητής υποχρεούται να κάνει σαφή όλα τα ενδεχόμενα στους συμμετέχοντες πριν από την έναρξη της έρευνας (Κώδικας Δεοντολογίας Συλλόγου Ελλήνων Ψυχολόγων). Επίσης υποχρέωση του ερευνητή αποτελεί να διαθέσει το σύνολο των ευρημάτων της έρευνας σε όσους συμμετείχαν σε αυτό (Ιωσηφίδης, 2007). Η συμμετοχή των ανθρώπων στην έρευνα πρέπει να είναι ξεκάθαρο ότι είναι ελεύθερη και εθελοντική και να μην προκύπτει κάποιος

μορφής εξαπάτησης. Υποχρέωση του ερευνητή αποτελεί και η ενημέρωση των υποψηφίων συμμετεχόντων τόσο προφορικά όσο και γραπτά, ποιος είναι ο σκοπός της έρευνας και ποιες οι διαδικασίες που θα ακολουθηθούν με τρόπο που να είναι κατανοητός και ξεκάθαρος αποφεύγοντας εξειδικευμένη ορολογία ώστε να υπάρχει η βεβαιότητα ότι όσα ειπώθηκαν έγιναν απολύτως κατανοητά. Επίσης δε θα πρέπει να παρέχεται κανένα είδους κίνητρο για την συμμετοχή στην έρευνα καθώς αυτό μπορεί να υπονομεύσει την ελεύθερη συμμετοχή και να αλλοιώσει τα δεδομένα που θα προκύψουν. Επομένως η συγκατάθεση του συμμετέχοντα στην έρευνα και η πληροφόρηση από την πλευρά του ερευνητή των ειλικρινών προθέσεων του κρίνεται απαραίτητη (Duncan, Watson 2010).

Με βάση την παραπάνω βιβλιογραφία στη συγκεκριμένη μελέτη η ερευνήτρια έκανε ξεκάθαρο τον σκοπό της έρευνας και τη διαδικασία που θα ακολουθούσε. Όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι έδωσαν τη συγκατάθεσή τους υπογράφοντας το σχετικό έντυπο και συμμετείχαν στην έρευνα με ελεύθερη βούληση και απουσία οποιουδήποτε κινήτρου. Επίσης η ερευνήτρια χρησιμοποίησε ψευδώνυμα ώστε να προστατευτούν τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων με τους οποίους οι συνεντεύξεις έγιναν σε ένα κλίμα εμπιστοσύνης και καλής διάθεσης από όπου προέκυψαν χρήσιμα ευρήματα.

6.9 Περιορισμοί της παρούσας έρευνας

Σε ότι αφορά τους μεθοδολογικούς περιορισμούς το ζήτημα του χρόνου αποτέλεσε σημαντικό περιορισμό καθώς για να πραγματοποιηθεί μια εθνογραφική έρευνα απαιτείται μεγάλο χρονικό διάστημα έρευνας και διαδραστικής επικοινωνίας με τους συμμετέχοντες, όπου στα πλαίσια της παρούσας εργασίας δεν ήταν διαθέσιμος. Για αυτόν τον λόγο η συγκεκριμένη έρευνα δεν είναι εθνογραφική αλλά έχει στοιχεία εθνογραφικά. Επίσης ένας δεύτερος περιορισμός είναι το γεγονός ότι έγινε μια εμπειρική διερεύνηση σε ένα μόνο εγχείρημα. Η μελέτη περισσότερων εγχειρημάτων δίνει τη δυνατότητα για διεξαγωγή πιο ασφαλών αποτελεσμάτων που να αφορούν στο σύνολο των κοινωνικών επιχειρήσεων ένταξης, ενώ στη συγκεκριμένη μελέτη περιοριζόμαστε στα ευρήματα όπως αυτά προέκυψαν από μία επιχείρηση.

7. Ευρήματα

7.1 Το νομοθετικό πλαίσιο

Όλες οι νομοθετικές πρωτοβουλίες για την ΚΑΟ στην Ευρώπη, χρονολογούνται μετά το 2010, γεγονός που τις εντάσσει στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Το νέο θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα (Ν. 4430/2016) επιχειρεί να ενοποιήσει το χώρο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και να συμβάλει στην περαιτέρω εξέλιξη του πεδίου. Η ΚΑΟ αντιμετωπίζεται από τον νόμο ως μια δύναμη μετασχηματιστική και ως ένας παράγοντας εκδημοκρατισμού της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης (Αδάμ, Καβουλάκος, Κορνηλάκης, 2018).

Ο νόμος 4430/2016 ορίζει ξεκάθαρα ότι για να θεωρηθεί ένα εγχείρημα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, πρέπει να εφαρμόζει δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης και να μεριμνά για την πληροφόρηση και τη συμμετοχή των μελών του στις αποφάσεις.

Από τη συγκεκριμένη μελέτη προέκυψε ότι ο νόμος προβλέπει τα πάντα σε ότι αφορά τη λειτουργία της ΚΟΙΝΣΕΠ και τη δημοκρατική της διακυβέρνηση, όπως επίσης ότι σε περίπτωση διάλυσης του οργανισμού οι ευθύνες διαχέονται σε όλα τα μέλη. Επιπλέον, ο νόμος αναγνωρίζει τη διττή στόχευση της επιχείρησης αλλά υπερτερεί ο κοινωνικός στόχος του οικονομικού.

Ο Μ3 αναφέρει: *“Οι αποφάσεις λαμβάνονται συλλογικά από τη γενική συνέλευση που είναι το ανώτερο όργανο”*.

Επίσης στη συγκεκριμένη ΚΟΙΝΣΕΠ το 100% των εργαζομένων ανήκουν στην ευάλωτη ομάδα των πρώην εξαρτημένων αν και η νομοθεσία προβλέπει ότι τουλάχιστον το 40% του εργατικού προσωπικού πρέπει να ανήκει σε ευάλωτη ομάδα.

Όπως δηλώνει ο Μ1: *“αυτή είναι μια συνειδητή απόφαση ώστε να υποστηρίξουμε όσους περισσότερους απόφοιτους του θεραπευτικού προγράμματος μπορούμε, ώστε να αποκτήσουν επαγγελματική εμπειρία”*.

Επίσης σύμφωνα με το νόμο τα μέλη της ΚΟΙΝΣΕΠ μπορούν να είναι και εργαζόμενοι με σχέση εξαρτημένες εργασίας και να αμείβονται για την παρεχόμενη εργασία. Η ΚΟΙΝΣΕΠ είναι υπόχρεη για την απόδοση των ασφαλιστικών εισφορών και την κάλυψη του μισθολογικού κόστους.

Όπως προκύπτει από τα λεγόμενα των μελών της διοικούσας επιτροπής “οι μισθολογικές εισφορές έχουν επιδοτηθεί στο ξεκίνημα της λειτουργίας της ΚΟΙΝΣΕΠ για περιορισμένα χρονικά διαστήματα, γεγονός που συνέβαλε στο να γίνουν οι θέσεις βιώσιμες”.

“Εκτοτε καταβάλλονται από την ΚΟΙΝΣΕΠ όπως ορίζει ο νόμος.” Επίσης όπως αναφέρει ο πρόεδρος της ΚΟΙΝΣΕΠ “Η νομοθεσία είναι ευνοϊκή καθώς δίνει ίση βαρύτητα στην κοινωνική και οικονομική στόχευση και ορίζει ξεκάθαρα το πλαίσιο λειτουργίας της ΚΟΙΝΣΕΠ το οποίο κάποιες φορές δύναται να αναδιαμορφωθεί μετά από αιτήματα και πιέσεις των ανθρώπων που δραστηριοποιούνται στις ΚΟΙΝΣΕΠ και πιστεύουν στη λειτουργία τους”.

Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι έχει παρατηρηθεί στο παρελθόν η ΚΟΙΝΣΕΠ να έρθει αντιμέτωπη με τη γραφειοκρατία και την αναλγησία του κράτους.

Ο πρόεδρος αναφέρει “ Το 2019 συστάθηκαν οι ΚΟΙΝΣΕΝ που είναι για τους ανεξαρτημένους ότι οι ΚΟΙΣΠΕ για τους ψυχικά ασθενείς. Κατέθεσα αίτημα για να αναγνωριστούμε ως ΚΟΙΝΣΕΝ αλλά αυτό δεν ήταν εφικτό γιατί είχαμε γονείς ως μέλη μας. Αν είχε εγκριθεί το αίτημα θα είχαμε καλύτερη χρηματοδότηση και δεν θα χρειαζότανε να προσπαθούμε τόσο πολύ για κάποιες παραχωρήσεις καθώς αυτά θα ήταν αυτονόητα. Επίσης ο νόμος προβλέπει ότι μια ενδεχόμενη αποτυχία του εγχειρήματος δεν τη χρεώνεται όλη ο πρόεδρος αλλά οι ευθύνες διαχέονται σε όλους. Τέλος, αν και ο νόμος ορίζει ότι 5% των κερδών διατίθενται για αποθεματικό, 35% στους εργαζόμενους και το 60% για την ευρύτερη ανάπτυξη της επιχείρησης, η ΚΟΙΝΣΕΠ έως τώρα παρουσιάζει οριακά παθητικό ”.

Ο Σύλλογος Φίλων Αργώ διευκόλυνε την ΚΟΙΝΣΕΠ να αντιμετωπίσει γραφειοκρατικές δυσκολίες και το προσωπικό κατάφερε να παρακολουθήσει κάποια προγράμματα κατάρτισης.

Ο Μ2 δηλώνει: “ Είναι πρόβλημα μια δωρεά να γίνει μέσο του νοσοκομείου γιατί υπάρχει γραφειοκρατία αλλά και η περίπτωση να καταλήξει στην ΚΟΙΝΣΕΠ ένα μικρό μέρος αυτής αν η διοίκηση του νοσοκομείου πάρει μια άλλη απόφαση. Όταν κάποια στιγμή στο παρελθόν συζητήθηκε μια δωρεά, ζητήσαμε να μην εμπλακεί το νοσοκομείο αλλά να γίνει απευθείας στην ΚΟΙΝΣΕΠ”.

Ο πρόεδρος αναφέρει: “ Οι ΚΟΙΝΣΕΠ ένταξης είναι χώρος δωρεάς. Οι δωρεές όμως φορολογούνται με 40% (επειδή οι ΚΟΙΝΣΕΠ θεωρούνται επιχειρήσεις) και αποδίδεται το μισό σχεδόν στο κράτος, χωρίς όμως ουσιαστικά οι ΚΟΙΝΣΕΠ να λειτουργούν ως κερδοσκοπικές επιχειρήσεις”.

7.2 Ο κοινωνικός αντίκτυπος της ΚΟΙΝΣΕΠ.

Ο κοινωνικός αντίκτυπος είναι το κοινωνικό αποτύπωμα της δράσης της κοινσέπ δηλαδή το όφελος που αποκομίζουν τα μέλη, οι πελάτες, η τοπική κοινότητα, το φυσικό περιβάλλον και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο από τη δράση της. Το 'Βιοκοφινάκι' καλλιεργεί φρούτα και λαχανικά με σεβασμό στο περιβάλλον, χωρίς να χρησιμοποιεί καθόλου χημικά και γεωργικά φάρμακα εξασφαλίζοντας την αειφορία του περιβάλλοντος. Μελέτες έχουν δείξει ότι τα βιολογικά προϊόντα περιέχουν περισσότερες βιταμίνες σε σχέση με τα αντίστοιχα συμβατικά προϊόντα, εξασφαλίζοντας έτσι καλύτερη ποιότητα και συγχρόνως χαμηλότερο κόστος παραγωγής. Γίνεται επομένως ξεκάθαρο το όφελος της υγείας τόσο των καλλιεργητών όσο και των καταναλωτών, αλλά και η διατήρηση της γονιμότητας του περιβάλλοντος και η μείωση της ρύπανσης των υπόγειων υδάτων, που λειτουργεί προς όφελος της ευρύτερης κοινωνίας.

Από τη διερεύνηση προέκυψε ότι η επιχείρηση λειτουργεί με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος καθώς δεν χρησιμοποιούνται χημικά στις καλλιέργειες. Επίσης, οι πελάτες είναι ικανοποιημένοι από την ποιότητα των προϊόντων και την πρόσβαση σε βιολογική τροφή με πολλά οφέλη στην υγεία των κατοίκων της τοπικής κοινωνίας. Φαίνεται ότι οι αξίες της αλληλοβοήθειας και της αλληλεγγύης διαχέονται στην κοινωνία καθώς όλοι εξέφρασαν την επιθυμία να στηρίζουν τον κοινωνικό στόχο της επιχείρησης και παράλληλα επιτυγχάνεται η αποστιγματοποίηση των απεξαρτημένων διότι μέσα από την αλληλεπίδραση και τη συνεργασία μαζί τους διαμορφώνεται μια άλλη άποψη.

Ο Ε1 επισημαίνει “όπως ένας άνθρωπος πρέπει να μεγαλώνει χωρίς ουσίες έτσι και τα φυτά μας τα καλλιεργούμε χωρίς χημικά, για να είναι κατάλληλα για κατανάλωση”.

Η πελάτισσα Π3 της κοινσέπ τα τελευταία δύο περίπου χρόνια δηλώνει: “πιστεύω ότι έχω καταφέρει να βελτιώσω τη διατροφή των παιδιών μου, αγοράζοντας φρέσκα φρούτα και λαχανικά από την κοινσέπ, τα οποία είναι υψηλής διατροφικής αξίας και υπάρχει καλή σχέση τιμής-ποιότητας”.

Ο Π1 δηλώνει: “κινητοποιήθηκα και έγινα πελάτης τόσο από κοινωνική ευαισθησία όσο και για λόγους υγείας, καθώς ό,τι αγοράζω είναι βιολογικό και παράγεται τοπικά, άρα δεν επιβαρύνεται το περιβάλλον.”

Από την εμπειρική διερεύνηση προκύπτει ότι το πρόβλημα της εξάρτησης κάποιων ανθρώπων από τις ουσίες είναι κοινωνικό, καθώς οδηγούνται σε εξαρτήσεις αφού έχουν συνήθως ήδη βιώσει κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο Μ3 αναφέρει: “ως ενεργό μέλος της κοινωνίας πιστεύω ότι όλοι πρέπει να συμβάλλουμε ώστε να αμβλύνουμε τις ανισότητες και να επιθυμούμε να ζούμε σε μία κοινωνία όπου όλοι έχουν ίσες ευκαιρίες.”

Ο Μ4 δηλώνει: “άνθρωποι με κοινωνικές ευαισθησίες που αναλογίζονται το συνολικό όφελος είναι πιθανό να γνωρίζουν τη δράση μας και να έχουν υπάρξει κάποια στιγμή πελάτες μας”.

Ο εργαζόμενος Ε3 στην ΚΟΙΝΣΕΠ αναφέρει: “θα ήθελα να πάρω σύνταξη από αυτή τη δουλειά, όχι τόσο για την αμοιβή που παίρνω αλλά γιατί νιώθω ότι κάνω ένα λειτουργήμα διότι μου δίνεται η ευκαιρία να βοηθώ και άλλους να απεξαρτηθούν καθώς έχω εμπειρία στην επεξεργαστική διαδικασία. Η δράση μας στο Βιοκοφινάκι αποτελεί παράδειγμα και κίνητρο για άλλους πρώην εξαρτημένους ότι μπορούν να τα καταφέρουν παρά τις δυσκολίες”.

Ο πρόεδρος αναφέρει: “μέσα σε πέντε χρόνια παρά τις δυσκολίες, έχουμε καταφέρει να δημιουργήσουμε κάποιες σταθερές σχέσεις εμπιστοσύνης με την τοπική κοινωνία. Αρκετοί άνθρωποι εμπιστεύονται εμάς και τα προϊόντα μας για να ταϊσουν τις οικογένειές τους και αυτό για μας αποτελεί σημαντική επιτυχία”.

Ο πελάτης Π5 αναφέρει: “το πρόβλημα της επεξάρτησης και της επανένταξης είναι κοινωνικό, για αυτό και νιώθω ικανοποιημένος που στηρίζω αυτή την προσπάθεια και έχω συστήσει το εγχείρημα αυτό και σε φίλους μου ώστε να λάβει περισσότερη υποστήριξη”.

Όλα τα μέλη και οι εργαζόμενοι της κοινσέπ διέπονται από την ίδια κουλτούρα και τις αρχές της αμοιβαιότητας, της αλληλοβοήθειας και της συνεργασίας. Οι αξίες αυτές διαχέονται και στην τοπική κοινότητα μέσα από τις δράσεις και την αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται.

“Εμφορούμαι από το συλλογικό και κοινωνικό όφελος”, δηλώνει ο Μ3 μέλος της επιτροπής.

“Η λειτουργία και η στόχευση της κοινσέπ αποτελεί παράδειγμα για όλους”, θα πει ο Π6.

“Με κινητοποιεί το γεγονός ότι συμμετέχω σε κάτι που εκτός από το προσωπικό μου όφελος, νιώθω ότι βοηθώ συνανθρώπους μου που κάποια στιγμή στην ιστορία τους έκαναν τη λάθος επιλογή”, δηλώνει ο Π8.

Είναι ωφέλιμο το γεγονός ότι ένα τέτοιο εναλλακτικό εγχείρημα δύναται να εμποτίσει μία κοινωνία με τις αξίες της αλληλοβοήθειας, του σεβασμού, της ισοτιμίας και της συνεργασίας.

7.3 Προκλήσεις στην εύρυθμη λειτουργία της ΚΟΙΝΣΕΠ.

Όπως ισχύει για τα περισσότερα εγχειρήματα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, η εύρεση οικονομικών πόρων που χρειάζονται για να συσταθούν και να εξελιχθούν, αποτελεί μία σοβαρή πρόκληση. Επιπλέον, οι συγκρούσεις και οι διαφωνίες μεταξύ των μελών δύναται να αποτελέσουν την αιτία αποτυχίας του εγχειρήματος. Η λειτουργία της ομάδας είναι καθοριστική για τη βιωσιμότητα της επιχείρησης. Στο περιβάλλον της ΚΑΟ λόγω έλλειψης κεφαλαίων, οι άνθρωποι που απαρτίζουν το εγχείρημα είναι η σπουδαιότερη πηγή κεφαλαίου (Αδάμ, 2014). Για αυτό το λόγο η αποτελεσματική λειτουργία της ομάδας των συνεταιριστικών επιχειρήσεων είναι πιο σημαντική από ότι στις συμβατικές επιχειρήσεις (Λαϊνάς, 2022).

Από τη μελέτη φαίνεται ότι η συνεργασία είναι ιδιαίτερα έντονη μεταξύ των μελών, οι εργαζόμενοι στηρίζουν ο ένας τον άλλον και αυτή η αλληλοβοήθεια και συνεργασία είναι που συμβάλλει περισσότερο στην καλή λειτουργία της επιχείρησης. Παρόλα αυτά υπάρχουν συγκρούσεις και τριβές που προκύπτουν στα πλαίσια της δουλειάς και αντιμετωπίζονται με πολλή συζήτηση με τα μέλη της διοικούσας επιτροπής. Μεγαλύτερη πρόκληση φαίνεται να αποτελεί η εύρεση οικονομικών πόρων και το γεγονός ότι εργαζόμενοι και μέλη κρίνεται αναγκαίο να επιτελούν ρόλο λογιστή ή νομικού, προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και να αποκτήσουν πρόσβαση σε κάποια χρηματοδότηση.

“Όλα τα προβλήματα γυρνάνε γύρω από το οικονομικό” θα δηλώσει ο Μ2 μέλος της διοικούσας επιτροπής.

“Υπάρχουν άνθρωποι που θέλουν να βοηθήσουν, που έχουν γνώση και διάθεση, αλλά δεν υπάρχει κεφάλαιο” θα δηλώσει ο Μ4.

Ο πρόεδρος μας αναφέρει: *“Όταν ξεκινήσαμε το εγχείρημα και εξηγήσαμε ποιοι είμαστε, τους λόγους που πιστεύουμε ότι αυτό είναι αναγκαίο και ποιες είναι οι στοχεύσεις μας, πιστεύαμε ότι πολλοί οργανισμοί θα μας στηρίζουν. Τελικά δεν ήρθε κανείς. Το νοσοκομείο μας παραχώρησε τις εγκαταστάσεις που ήταν χώροι εγκαταλελειμμένοι και τους οποίους με πολλή δουλειά και με*

εθελοντές, καταφέραμε να φτιάξουμε ώστε να ξεκινήσει ή δράση μας. Η μόνη βοήθεια που δεχτήκαμε ήταν το αυτοκίνητο από το Ίδρυμα Λάτση και από το Ίδρυμα Νιάρχος δόθηκε μία χρηματοδότηση για τη βελτίωση των υποδομών”.

Ο Μ3 μέλος της επιτροπής δηλώνει: “κάθε επιχειρηματική δραστηριότητα χρειάζεται οικονομική υποστήριξη και καθοδήγηση στο ξεκίνημά της. Εμείς δεν είχαμε τίποτα. Πριν τη δωρεά του αυτοκινήτου χρησιμοποιούσαμε όλοι τα προσωπικά μας αυτοκίνητα για να κάνουμε τις διανομές”.

Άλλο μέλος ο Μ4 αναφέρει: “οι ευάλωτες ομάδες στην πλειοψηφία τους δεν έχουν κεφάλαιο για να επενδύσουν σε μία επιχειρηματική ιδέα και για αυτό χρειάζεται στήριξη. Θεωρώ απαραίτητο ότι για τα πρώτα πέντε χρόνια το μισθολογικό κόστος και οι ασφαλιστικές εισφορές θα πρέπει να καλύπτονται πχ. από ένα πρόγραμμα ΕΣΠΑ, ώστε να μπορέσει το εγχείρημα να αναπτυχθεί και να γίνει βιώσιμο. Υπήρξε μία προδημοσίευση για ένα ΕΣΠΑ για Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις που θα έδινε 12.000 αλλά προϋπόθεση ήταν η επιχείρηση να έχει τζίρο 50.000. Το θεώρησα αστείο”.

Ο Ε3 εργαζόμενος της κοινσέπ δηλώνει: “κατά την περίοδο της υγειονομικής κρίσης του COVID 19 οι περισσότερες επιχειρήσεις εντάχθηκαν σε κάποιο πλαίσιο κρατική στήριξης αλλά εμείς δεν ενταχθήκαμε σε κανένα και δεν είχαμε καμία στήριξη”.

Ο πρόεδρος δηλώνει: “φέτος είναι η πρώτη χρονιά που δεν θα καταγράψουμε παθητικό. Όλα τα προηγούμενα χρόνια που η ΚΟΙΝΣΕΠ δεν είχε κέρδος καταφέραμε να ανταποκριθούμε στις προκλήσεις χάρη σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες και δωρεές. Ευτυχής συγκυρία ήταν που στο ξεκίνημά μας ενταχθήκαμε σε ένα πρόγραμμα του Υπουργείου Εργασίας, που χρηματοδότησε τον πρώτο μας απασχολούμενο για 8 μήνες και δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για να γίνει στην πορεία μία βιώσιμη θέση εργασίας. Παρά τις οικονομικές προκλήσεις και τις δυσκολίες, το πρόσημο είναι θετικό, γιατί εκτός από τις θέσεις εργασίας έχουμε εκπαιδεύσει 100 άτομα στην κοινσέπ και έχουμε στηρίζει τρεις ανεξαρτημένους στα πρώτα επαγγελματικά τους βήματα.

Το γεγονός ότι δεν είχαμε οικονομική στήριξη μας έκανε πιο δυνατούς και είμαστε περήφανοι γιατί ότι καταφέραμε είναι αποτέλεσμα θέλησης και σκληρής δουλειάς”.

7.4 Η ΚΟΙΝΣΕΠ ως εργασιακό περιβάλλον και η συμβολή της στην κοινωνική επανένταξη.

Το περιβάλλον της κοινσέπ είναι ένα περιβάλλον ομότιμων που ευνοεί την ανάπτυξη ειλικρινών σχέσεων και δεσμών μεταξύ των μελών και των εργαζομένων, προάγοντας τη συνεργασία για την επίτευξη του κοινού σκοπού. Οι αξίες της αλληλοβοήθειας, της εκτίμησης και του σεβασμού, έχουν εμποτιστεί στους εργαζόμενους κατά τη διάρκεια της θεραπευτικού προγράμματος και οι ίδιες ακριβώς αξίες είναι που απαντώνται στο περιβάλλον της κοινσέπ και το καθιστούν ελκυστικό για τους εργαζόμενους. Τα μέλη μιας ευάλωτης ομάδας, όπως των πρώην εξαρτημένων, έχουν βιώσει κάποια στιγμή στη ζωή τους κοινωνικό αποκλεισμό και το εργασιακό περιβάλλον της κοινσέπ λειτουργεί ως ένα μέσο επανένταξης ή προσαρμογής στους κανόνες μιας κοινωνίας που κάποια στιγμή τους απέρριψε (Γεωργάκας, 2018). Η εργασία στο εναλλακτικό αυτό εγχείρημα λειτουργεί καταλυτικά, ώστε να αποκτήσουν ή να ανακαλύψουν κάποιες δεξιότητες, να γίνουν δημιουργικοί, να καλλιεργηθούν περισσότερο οι κοινωνικές τους δεξιότητες, να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση αλλά και να απολαμβάνουν οικονομική αυτονομία και αυτοτέλεια.

Ο Μ2 δηλώνει: *“η εργασία στο Βιοκοφινάκι τους παρέχει αυτονομία μέσα από μια νόμιμη και σταθερή εργασία”.*

Ο Ε3 εργαζόμενος της κοινσέπ αναφέρει: *“νιώθω χρήσιμος από τότε που ξεκίνησα να δουλεύω εδώ. Έχω αποκτήσει φίλους και νιώθω μέλος μιας ομάδας στην οποία θέλω να προσφέρω με την εργασία μου όσο μπορώ περισσότερο. Μπορεί να χρειαστεί να δουλέψω περισσότερες ώρες καθώς νιώθω ότι η ευθύνη και η δουλειά είναι δική μου και θέλω να πετύχει. Ξέρω ότι από τη δουλειά μου εξαρτάται η βιωσιμότητα της επιχείρησης. Έτσι το βλέπουν και οι υπόλοιποι και βοηθάμε ο ένας τον άλλον όπου κρίνεται αναγκαίο”.*

Ο Ε1 μας λέει: *“σε μία επιχείρηση που εργαζόμουν στο παρελθόν όταν έγινε γνωστό το παρελθόν μου με την εξάρτηση, μου αφαιρέθηκαν αμέσως κάποια από τα καθήκοντά μου γιατί κλονίστηκε η εμπιστοσύνη τους. Ένιωσα πολύ αδικημένος διότι πιστεύω ότι οποιοσδήποτε εργαζόμενος μπορεί να υπάρξει καταχραστής ή αναξιόπιστος. Εδώ δεν αμφισβητούνται οι αξίες μου και οι ικανότητές μου και νιώθω περήφανος για αυτό που έχω καταφέρει”.*

Ο Μ5 δηλώνει: *“η κοινωνία δεν έχει αποβάλει ακόμα κάποια στερεότυπα για ανθρώπους που είχαν εξάρτηση από ουσίες και τους θεωρεί ανθρώπους του περιθωρίου και παρόλη την πετυχημένη διαδρομή τους στην απεξάρτηση, το στίγμα αποβάλλεται δύσκολα”.*

Η εργασία στην ΚΟΙΝΣΕΠ αποδεικνύει ότι είναι άνθρωποι ικανότατοι, με πολλές ευαισθησίες και χαρίσματα και μέσα από τις συναλλαγές που έχει με την τοπική κοινωνία, αρχίζει να διαμορφώνεται μία άλλη άποψη και σταδιακά καταφέρνει να αποτινάξει αυτά τα στερεότυπα συμβάλλοντας έτσι στην επανένταξή τους στον κοινωνικό ιστό.

Ο Μ4 μέλος της ΚΟΙΝΣΕΠ δηλώνει: “λανθασμένα πολύ εργοδότες δεν προσλαμβάνουν πρώην εξαρτημένους και δεν τους δείχνουν εμπιστοσύνη. Δεν πρέπει να συντηρείται αυτός ο ρατσισμός και η ΚΟΙΝΣΕΠ λειαίνει το στίγμα γιατί αποδεικνύουν ότι μία ομάδα που θεωρείται ευάλωτη μπορεί να εργαστεί με επιτυχία όπως όλοι”.

“Το συγκεκριμένο εγχείρημα λειτουργεί σαν γέφυρα, σαν διαβατήριο” θα πει χαρακτηριστικά ο αντιπρόεδρος “δίνοντας την ευκαιρία στους εργαζόμενους να αποκτήσουν προϋπηρεσία και βιογραφικό ώστε να είναι πιο έτοιμοι να διεκδικήσουν μία θέση στην ελεύθερη αγορά”.

Ο Μ5 αναφέρει: “η κοινσέπ είναι ένα ευέλικτο περιβάλλον που δείχνει κατανόηση, είναι κοντά στο θεραπευτικό πρόγραμμα και παρέχει στήριξη όταν κάποιος εργαζόμενος το χρειάζεται”.

Ο πρόεδρος δηλώνει: “όταν ξεκίνησε το εγχείρημα, η ανεργία στους νέους ήταν 40% και υπολογίζονταν ότι στις ευάλωτες ομάδες (αν και δεν μπορούσε να εκτιμηθεί με ακρίβεια) έφτανε πάνω από 60%. Η ΚΟΙΝΣΕΠ ήταν η απάντηση σε αυτό”.

Ο Μ2 μέλος της επιτροπής καταθέτει: “Θα ήθελα να υπάρχει συνεχής εναλλαγή των εργαζόμενων αλλά τα υψηλά ποσοστά ανεργίας δεν το επιτρέπουν. Υπάρχει δυσκολία εύρεσης εργασίας ακόμη και για ανθρώπους με δύο πτυχία. Κανένας δεν αφήνει εύκολα μια δουλειά, πόσο μάλλον άνθρωποι που χρειάζονται την εργασία περισσότερο, ως τρόπο επανένταξης και αποφυγής κινδύνου υποτροπής. Παρόλα αυτά, δεν πιστεύω ότι αυτός ο δρόμος αποτελεί μονόδρομο για την επανένταξη αλλά σίγουρα η εργασία είναι από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτή την κατεύθυνση”.

Ο Ε3 μας λέει: “προτιμώ αυτή τη δουλειά από άλλες γιατί νιώθω παραγωγικός, δημιουργικός και μπορώ να επιβιώνω με αξιοπρεπή εργασία. Κανείς δεν θέλει μια δουλειά που να δουλεύει 10 ώρες και ο μισθός του να μην φτάνει για να επιβιώσει και να μην σου επιτρέπεται να έχεις άποψη για αυτό που κάνεις”.

Ο Μ4 λέει: “Οι εξαρτημένοι είναι άνθρωποι με οξυδέρκεια και πολλά χαρίσματα και μόλις περάσουν την απεξαρτητική διαδικασία μπορούν να προσφέρουν πολλά σε μία εργασία αλλά και στον κοινωνικό ιστό γενικότερα. Η ΚΟΙΝΣΕΠ δίνει ευκαιρίες σε άτομα χαρισματικά που μια κοινωνία με ρατσιστικά χαρακτηριστικά δεν το κάνει”.

Ο Μ2 δηλώνει: *“η ΚΟΙΝΣΕΠ έχει θετικό πρόσημο. Βοηθάει τον απεξαρτημένο να κόψει τον ομφάλιο λώρο με το παρελθόν, να αυτονομηθεί και να αποκτήσει τη δύναμη να ενταχθεί. Αυτό που επιδιώκεται είναι η μόνιμη κοινωνική επανασύνδεση και η εργασία χρησιμοποιείται ως όχημα γιατί σε οργανώνει σε πολλούς τομείς της ζωής σου”.*

7.5 Συμμετοχική διοίκηση στο πλαίσιο της δημοκρατικής διακυβέρνησης.

Η ΚΟΙΝΣΕΠ είναι ένα περιβάλλον ομότιμων που διέπονται από τις ίδιες αξίες της αλληλοβοήθειας, του αλληλοσεβασμού και της συνεργασίας και κίνητρο όλων είναι η αγάπη και το ενδιαφέρον για τον άνθρωπο. Προωθείται η πολυσυμμετοχικότητα και η δημοκρατική διακυβέρνηση από τα διοικητικά στελέχη, τους εργαζόμενους και τα μέλη, προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική στόχευση (Αδάμ, Παπαθεοδώρου, 2010). Αυτό εκφράζεται με τη διενέργεια τακτικών συναντήσεων κατά τις οποίες λαμβάνονται αποφάσεις για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των στόχων της επιχείρησης.

“Ο τρόπος διακυβέρνησης του εγχειρήματος είναι δημοκρατικός καθώς όλοι συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων σύμφωνα με την αξία της ισότητας και της ισοτιμίας. Η συμμετοχή των ωφελομένων στη λειτουργία του εγχειρήματος είναι σημαντική γιατί νιώθουν περισσότερο χρήσιμοι και υπεύθυνοι και αυτό το σύστημα θα πρέπει να αποτελεί και την σύγχρονη τάση”, όπως δηλώνει ο Μ3 μέλος της επιτροπής.

Η δημοκρατική διακυβέρνηση αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του εγχειρήματος. Όταν η οργάνωση είναι κάθετη και οι ειδικοί αποφασίζουν χωρίς να ακούγεται η φωνή των ωφελομένων, το εγχείρημα έχει σοβαρές πιθανότητες να αποτύχει. Η πραγματική αιτία του προβλήματος είναι η πολιτική της ομάδας και το έλλειμμα δημοκρατίας, που δεν επιτρέπει την ισότιμη συμμετοχή αλλά οι ειδικοί με τον βαρύνοντα, επιστημονικό λόγο επιβάλλονται. Αυτό δεν αποτελεί μια διαδικασία ωρίμανσης, αλλά διαδικασία εκπαίδευσης στην άνευ όρων προσαρμογή σε ένα άκαμπτο και ακατάλληλο για τα μέλη πλαίσιο (Ζαφειρίδης, 2018).

“Εγώ είχα πάντα τη διάθεση να ακούσω τους ωφελομένους. Θυμάμαι ότι είχαμε μία πρόταση το 2019 να αναλάβουμε τα πλυντήρια/ στεγνωτήρια ενός νοσοκομείου και εγώ ήμουν θετικός. Έθεσα το θέμα στη Γενική Συνέλευση όπου το συζητήσαμε και αποφασίστηκε ότι δεν ήμασταν έτοιμοι. Δεν αποφάσισα εγώ. Η ΚΟΙΝΣΕΠ ανήκει στα μέλη και διοικείται από τη Γενική Συνέλευση, δεν υπάρχει θέση ισχύος. Αν και ο συντονισμός όλων είναι κάποιες φορές δύσκολος

και η διαδικασία απαιτεί χρόνο, πιστεύω ότι ένα μοντέλο κάθετο δεν μπορεί να είναι τόσο αποτελεσματικό όσο ο οριζόντιος τρόπος λειτουργίας” αναφέρει ο πρόεδρος.

Οι εργαζόμενοι πρέπει να έχουν δικαίωμα παρέμβασης στην λειτουργία της επιχείρησης γιατί οι ίδιοι κάνουν τη δουλειά και γνωρίζουν καλύτερα τα προβλήματα και τις προκλήσεις. Συχνά η δική μας παρέμβαση είναι λάθος γιατί δεν αντιλαμβανόμαστε πάντα εύστοχα τις εξελίξεις και τις δυνατότητες των εργαζόμενων. Προβλέπεται μία Γενική Συνέλευση το χρόνο αλλά εμείς κάναμε πάντα 2 ή και περισσότερες αν προέκυπτε ανάγκη, όπου κάθε μέλος έχει δικαίωμα μιας ψήφου. Οι αποφάσεις λαμβάνονται στη Γενική Συνέλευση με ψηφοφορία και πλειοψηφία. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι ποτέ δεν παρευρέθηκε σε Γενική Συνέλευση εκπρόσωπος του νοσοκομείου αν και έγιναν προσκλήσεις για όλες”, τονίζει ο πρόεδρος.

Ο Ε1 δηλώνει: “εμείς εμφορούμαστε από τις αξίες της ισότιμης συμμετοχής, της συνεργασίας και γενικά τις δημοκρατικές διαδικασίες, από την εμπειρία μας στις θεραπευτικές ομάδες και τώρα αποτυπώνονται και στο εργασιακό μας περιβάλλον”.

Ο Μ5 μέλος της ΚΟΙΝΣΕΠ δηλώνει: “Εδώ έχουμε όλοι την κουλτούρα της συνεργασίας για την επίτευξη του κοινού σκοπού. Λειτουργούμε έξω από κοινωνικές παθογένειες που εξορίζουν την ανθρώπινη αλληλεγγύη προς όφελος του κέρδους. Η ισότιμη συμμετοχή διασφαλίζει ότι κανένας εργαζόμενος δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης και προάγει τον σεβασμό στα εργασιακά και ατομικά δικαιώματα. Οι διαφωνίες που έχουν προκύψει λύνονται με πολλή συζήτηση μέχρι να καταλήξουμε σε μια κοινά αποδεκτή λύση και όχι απαραίτητα σε συμφωνία”.

Ο πρόεδρος αναφέρει: “Ακόμα και αν αποχωρήσω, το ενδεχόμενο εκφυλισμού του εγχειρήματος δεν με ανησυχεί, γιατί γνωρίζω ότι όλοι εμφορούνται από τις ίδιες αξίες και πιστεύουν στο ίδιο μοντέλο διοίκησης. Θεωρώ ότι όποιος αναλάβει θα προστατεύσει αυτές τις αξίες “.

7.6 Η αξία του εθελοντισμού και των συνεργασιών στα εγχειρήματα ΚΑΟ.

Οι συνεργασίες και οι δικτυώσεις μεταξύ των εγχειρημάτων ΚΑΟ αλλά και με άλλους φορείς, έχουν σημαίνοντα ρόλο στην εξέλιξη τους. Επίσης ο εθελοντισμός διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο καθώς συμβάλει στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και στην ενεργοποίηση του πολίτη (Μπασδάρης, 2016). Η ανεπάρκεια του κράτους να αντιμετωπίσει έγκαιρα και αποτελεσματικά τις προκλήσεις των ευάλωτων ομάδων αποτελεί την κύρια αιτία της εθελοντικής δράσης. Τα οφέλη που προκύπτουν είναι πολλαπλά, διότι αφενός η εθελοντική εργασία συγκρατεί το κόστος προσφοράς και αφετέρου οι εθελοντές αποκτούν νέες εμπειρίες και κοινωνικές επαφές ενώ παράλληλα ικανοποιείται η ανάγκη για συμμετοχή σε μια χρήσιμη κοινωνική δραστηριότητα (Κυριακοπούλου, 2020).

Ο πρόεδρος δηλώνει: *“η συνεργασία με την Άρσις υπήρξε πολύτιμη. Η πρώτη θέση εργασίας ξεκίνησε μέσα από το πρόγραμμα “Συνάνθρωπος” από την Άρσις. Επίσης υπήρχε η σκέψη να ξεκινήσουμε μία νέα οικονομική δραστηριότητα, ένα μαγαζί second hand, η οποία τελικά δεν ευοδώθηκε. Σήμερα η Άρσις λειτουργεί έναν τέτοιο χώρο τον οποίο εμείς υποστηρίζουμε και δεν θα λειτουργήσουμε ποτέ ανταγωνιστικά. Συνεργαζόμαστε επίσης με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο όπου μας στέλνει φοιτητές για πρακτική εξάσκηση και εκπαίδευση καθώς επίσης και με τον ΟΑΕΔ που επιδότησε για 2 χρόνια μία θέση εργασίας. Η πρώτη θέση εργασίας χρηματοδοτήθηκε για 8 μήνες από το Ίδρυμα Νιάρχος μέσα από πρόγραμμα της Άρσις και η δεύτερη από το Υπουργείο Εργασίας για ένα έτος. Στη συνέχεια έγιναν και οι δύο βιώσιμες. Επίσης υπάρχει συνεργασία με τη Μονάδα Πρασίνου του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου που μας προμηθεύει με βιολογικό compost ως εδαφοβελτιωτικό”*.

Ο Μ4 αναφέρει: *“έχουμε αδελφοποίηση με το αντίστοιχο πρόγραμμα της Γερμανίας, συμμετοχή σε επιστημονικά δίκτυα όπως η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Θεραπευτικών Κοινοτήτων (EFTC) αλλά και συνεργασία με την Μη Κυβερνητική Οργάνωση USB όπου νέοι έρχονται και προσφέρουν εθελοντικά την εργασία τους στο αγρόκτημα”*.

Ο εθελοντισμός έχει ιδιαίτερη θέση στα εναλλακτικά εγχειρήματα. Ξεκινώντας από τον πρόεδρο ο οποίος με περίσσεια διάθεση και αγάπη έχει αφιερώσει πολύτιμο χρόνο σε αυτή την προσπάθεια, επενδύοντας την επιστημονική του γνώση και εμπειρία, παραμερίζοντας προσωπικά οφέλη και κέρδη.

“Αυτές τις αρχές της ΚΑΟ διδάχτηκα και εγώ και αγαπώ αυτό που κάνω στην ΚΟΙΝΣΕΠ” δηλώνει ο ίδιος.

Οι ΕΘ1 ΚΑΙ ΕΘ2, εθελοντές μέλη της USB, μας λένε: “Με πολλή χαρά βοηθάμε έστω και για περιορισμένο χρονικό διάστημα αυτό το εγχείρημα αποκτώντας πολύτιμες εμπειρίες, ενώ ταυτόχρονα ενισχύουμε ένα εγχείρημα με θετικό κοινωνικό αντίκτυπο”.

Ο Μ4 μέλος της ΚΟΙΝΣΕΠ δηλώνει: “με ενδιαφέρει να ζω σε μία κοινωνία που δίνει ίσες ευκαιρίες σε όλους, ανεξάρτητα από την πορεία του καθενός, για αυτό και παρόλο τον περιορισμένο ελεύθερο χρόνο μου, προσφέρω τις υπηρεσίες μου όποτε μπορώ”.

Όλοι οι εργαζόμενοι στο θεραπευτικό πρόγραμμα προσφέρουν εθελοντική εργασία γιατί πιστεύουν ότι είναι υποχρέωση όλων των ενεργών πολιτών να αναλαμβάνουν δράση και να συμβάλλουν σε μία προσπάθεια, που στόχο έχει την ευημερία της κοινωνίας στην οποία είμαστε όλοι μέλη .

8. Συζήτηση

Από την εμπειρική διερεύνηση που πραγματοποιήθηκε αναδύθηκαν ενδιαφέροντα δεδομένα. Σε ότι αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό των ευάλωτων ομάδων, σύμφωνα με τα ευρήματα προέκυψε ότι οι απεξαρτημένοι είναι μια ομάδα που έχει βιώσει το περιθώριο και την αμφισβήτηση και χρειάζονται ένα μέσο να τους επανασυνδέσει με τον κοινωνικό ιστό (Richardson & Epp, 2016). Η μη ένταξη στην παραγωγική διαδικασία αποτελεί μια σοβαρή αιτία του κοινωνικού αποκλεισμού και η ΚΟΙΝΣΕΠ είναι η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα. Φαίνεται ότι το ομότιμο περιβάλλον της ΚΟΙΝΣΕΠ βοηθάει τη συγκεκριμένη ευάλωτη ομάδα να ενταχθεί, να αυτονομηθεί και να αποκτήσει κοινωνικές επαφές μέσα από μια εργασία νόμιμη και δημιουργική (Spencer et al, 2008). Η λειτουργία των επιχειρήσεων ένταξης είναι σημαντική γιατί αποτελούν προστατευμένα εργασιακά περιβάλλοντα για τα άτομα που εμφανίζουν μεγαλύτερη δυσκολία προσαρμογής, καθώς το περιβάλλον είναι πιο ελαστικό, δίνεται χώρος και χρόνος για συζήτηση και ο εργαζόμενος δεν απειλείται άμεσα με απόλυση σε περίπτωση εκδήλωσης κάποιας αδυναμίας ανταπόκρισης στα καθήκοντά του. Συγχρόνως η εργασιακή εμπειρία στην κοινωνική επιχείρηση ένταξης μπορεί να αποτελέσει και το ‘διαβατήριο’ για αυτούς που μπορούν να απορροφηθούν στην ελεύθερη αγορά ή να ξεκινήσουν δική τους επαγγελματική δραστηριότητα όπως συνέβη με πρώην εργαζόμενους. Τα μέλη της ΚΟΙΝΣΕΠ δεν σταματούν να τους υποστηρίζουν παρέχοντας π.χ. συμβουλευτικές υπηρεσίες όποτε κρίνεται αναγκαίο, αποδεικνύοντας την ανθρωποκεντρική της προσέγγιση και προτεραιότητα έναντι του οικονομικού οφέλους.

Από τη μελέτη φαίνεται να επιβεβαιώνεται η θεώρηση ότι η ευαλωτότητα προκαλείται μερικώς από τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες, καθώς οι απεξαρτημένοι που αποτέλεσαν μέρος του δείγματος της έρευνας, μοιράζονταν κάποια κοινά χαρακτηριστικά όπως η απομάκρυνση από τον οικογενειακό πυρήνα, χαμηλό βιωτικό και μορφωτικό επίπεδο (Richardson & Epp, 2016, Fragiadakis, 2013).

Σε ότι αφορά τον συμμετοχικό τρόπο διακυβέρνησης φαίνεται ότι λειτουργεί αποτελεσματικά καθώς όλοι οι εργαζόμενοι αναλαμβάνουν ευθύνες που φέρνουν εις πέρας και το γεγονός ότι ανήκουν σε ευάλωτη ομάδα δεν έχει αποτελέσει εμπόδιο στη συμμετοχική λειτουργία της επιχείρησης. Αντιθέτως, η ΚΟΙΝΣΕΠ αποτελεί ελκυστικό χώρο εργασίας για τις ευάλωτες ομάδες, καθώς η οριζόντια οργάνωσή της και ο τρόπος δημοκρατικής διακυβέρνησης που υιοθετεί, δίνει στους εργαζόμενους δυνατότητα ανάπτυξης

πρωτοβουλιών και ισότιμη συμμετοχής, ενισχύοντας έτσι τις ικανότητες και την αυτοπεποίθησή τους. Όπως έγινε σαφές από τη μελέτη, η αλληλοβοήθεια και η συνεργασία που καλλιεργείται μεταξύ των μελών της ομάδας, είναι ο κύριος παραγωγικός συντελεστής και δίνει ελπίδες για περαιτέρω ανάπτυξη και δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας (Λαϊνάς, 2023). Επίσης, η ισότιμη συμμετοχή όλων στην συνέλευση προκειμένου να παρθούν αποφάσεις, αποτελεί ισχυρή απόδειξη ότι κανείς δεν αντιμετωπίζεται ως υποδεέστερος, όλοι είναι ισότιμοι και αυτή η συνθήκη που δεν απαντάται σε συμβατικούς εργασιακούς χώρους, αποτελεί την απάντηση στο πρόβλημα του αποκλεισμού.

Σε ότι αφορά τον κοινωνικό αντίκτυπο της επιχείρησης, από την επαφή με τους πελάτες φαίνεται η κοινωνική ωφέλεια που προάγεται καθώς όλοι είναι ευχαριστημένοι με την ποιότητα των προϊόντων. Εκτιμούν τη δυνατότητα που τους δίνει η ΚΟΙΝΣΕΠ να τροφοδοτούνται με υγιεινά τρόφιμα σε ανταγωνιστικές τιμές και επιπλέον ικανοποιούν την ανάγκη τους να στηρίζουν μια κοινωνική δράση. Η σχέση εμπιστοσύνης που αναπτύσσεται με τους πελάτες είναι ο λόγος που αυξήθηκε σταδιακά το πελατολόγιο της επιχείρησης προάγοντας και τη συλλογική ωφέλεια.

Σε ότι αφορά τη χρηματοδότηση της επιχείρησης, αποτυπώθηκε η μεγάλη πρόκληση που αντιμετωπίζει στην πρόσβαση σε χρηματοοικονομικούς πόρους. Παρόλο που στη βιβλιογραφία αναφέρονται ποικίλοι τρόποι χρηματοδότησης, φαίνεται ότι στην πραγματικότητα η οικονομική στήριξη είναι ελάχιστη και προέρχεται κυρίως από δωρεές. Η ΚΟΙΝΣΕΠ δεν μπορεί να αξιοποιήσει περιπτώσεις δανειοδότησης ακόμα και αν είναι με ευνοϊκούς όρους, καθώς δεν μπορεί ακόμα να εγγυηθεί την αποπληρωμή τους. Επίσης, σύμφωνα με την μελέτη ενώ φαίνεται ότι το νομοθετικό πλαίσιο αναγνωρίζει την σπουδαιότητα των εγχειρημάτων της ΚΑΟ στην οικονομική και κοινωνική οργάνωση, δεν διευκολύνει την προσβασιμότητά τους σε πόρους.

Τέλος, σε ότι αφορά τον εθελοντισμό, φαίνεται ότι συμβάλλει σημαντικά στην επιτυχία του εγχειρήματος. Κάποια από τα μέλη της ΚΟΙΝΣΕΠ ξεκίνησαν αυτή την προσπάθεια χωρίς κανένα προσωπικό όφελος και συνεχίζουν ακόμα να τη στηρίζουν γιατί λειτουργούν με γνώμονα την κοινωνική ευημερία και όχι την ατομική. Επίσης, παρατηρήθηκε ότι οι εργαζόμενοι διέπονται από ένα αίσθημα ασφάλειας που εν μέρει αποδίδεται στην εθελοντική συμβολή των ειδικών ψυχολόγων στο εγχείρημα. Η επιχείρηση δεν θα μπορούσε να εξελιχθεί και να γίνει βιώσιμη χωρίς τη συμβολή της εθελοντικής δράσης που ακόμα και σήμερα παραμένει σημαντικός παράγοντας της λειτουργίας της.

9. Συμπεράσματα - Προτάσεις.

Οι ευάλωτες ομάδες αντιμετωπίζουν προκλήσεις στις οποίες το κράτος δεν ανταποκρίνεται, ενώ ο ιδιωτικός τομέας δεν ενδιαφέρεται να αναπτύξει δραστηριότητα καθώς δεν υπάρχει προοπτική για συσσώρευση κέρδους. Οι φορείς της Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας καλύπτουν αυτό το κενό προκρίνοντας αποτελεσματικές λύσεις παρά τις προκλήσεις που αναδύονται.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης ειδικότερα, συμβάλλουν σημαντικά στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και ενισχύουν την επανένταξη των ευάλωτων ομάδων, καθώς έχει αποδειχτεί ότι η συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία κρατά τα άτομα μέσα στους κόλπους της κοινωνίας και αμβλύνει το φαινόμενο της περιθωριοποίησης.

Το κλίμα εμπιστοσύνης και συνεργασίας που επικρατεί στην ΚΟΙΝΣΕΠ, αποτελεί κίνητρο για τους εργαζόμενους να συμμετέχουν ενεργά στη λειτουργία της επιχείρησης και να αναπτύσσουν δεξιότητες, καθιστώντας τους ικανούς να ξεκινήσουν και δική τους επιχειρηματική δραστηριότητα στο μέλλον. Επίσης στο εγχείρημα που μελετήθηκε, το αίσθημα του ανήκειν και η αλληλεπίδραση με την ομάδα και την τοπική κοινότητα, διασφαλίζει τη διατήρηση του θεραπευτικού αποτελέσματος αλλά και τη σταθερή σύνδεση με τον κοινωνικό ιστό, τα οποία αποτελούν τους πρωταρχικούς στόχους της συνεταιριστικής επιχείρησης.

Επιπλέον, η αλληλεπίδραση και η ικανότητα του συσχετίζεσθαι με τους πελάτες και την τοπική κοινωνία, συμβάλλει στο να αρθούν κοινωνικά στερεότυπα σε ότι αφορά τις ευάλωτες ομάδες και ιδιαίτερα τους επεξαρτημένους, βοηθώντας στην αποστιγματοποίηση και την προσαρμογή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Αξίζει να τονιστεί και το όφελος της τοπικής κοινωνίας από τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που παρέχει η ΚΟΙΝΣΕΠ, με γνώμονα την υγεία των ανθρώπων και την προστασία του περιβάλλοντος.

Τα οφέλη που προκύπτουν από τη λειτουργία της ΚΟΙΝΣΕΠ είναι πολλαπλά και διαχέονται στους εργαζόμενους, στο περιβάλλον, στην τοπική κοινωνία αλλά και στον κρατικό μηχανισμό καθώς μακροχρόνια η λειτουργία των ΚΟΙΝΣΕΠ αποδεικνύεται οικονομικά ωφέλιμη για το κράτος.

Σε ότι αφορά το νομοθετικό πλαίσιο, ο νόμος για τις ΚΟΙΝΣΕΠ περιγράφει όλα εκείνα που εμπίπτουν στον τρόπο λειτουργίας και την οργάνωσή τους, αλλά γίνεται φανερό ότι η ενίσχυση τέτοιων εγχειρημάτων αποτελεί πρόκληση. Παρόλο που όπως αποδεικνύει η εμπειρική διερεύνηση, η έλλειψη χρηματοδοτικών πόρων εντείνει την προσπάθεια ώστε να

επιτευχθεί η βιωσιμότητα της επιχείρησης, η οικονομική στήριξη είναι σημαντική όπως συμβαίνει και στα συμβατικά εγχειρήματα. Ενώ υπάρχει πρόβλεψη για επιδοτήσεις, στην πράξη είναι δύσκολο να υλοποιηθούν γιατί τα μέλη και οι εργαζόμενοι της ΚΟΙΝΣΕΠ καλούνται να λειτουργούν και ως νομικοί, λογιστές και οικονομολόγοι. Συνεπώς κρίνεται απαραίτητο να απλοποιηθούν οι διαδικασίες ώστε η πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους να είναι εφικτή. Αν οι διαδικασίες είναι πιο απλές, οι επιδοτήσεις θα συμβάλουν στην βελτίωση των υποδομών και αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει στη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας και κατ' επέκταση στην άμβλυνση του προβλήματος του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας.

Από την εμπειρική μελέτη που διεξήχθη φαίνεται ότι οι ΚΟΙΝΣΕΠ παίζουν σημαντικό ρόλο στην ένταξη των ευάλωτων ομάδων στον κοινωνικό ιστό. Κρίνεται συνεπώς χρήσιμο να διερευνηθούν οι διαδικασίες δημοκρατικής διακυβέρνησης και άλλων εγχειρημάτων ΚΑΟ, ώστε να διαπιστωθεί αν λειτουργούν το ίδιο αποτελεσματικά όπως συμβαίνει στην ευάλωτη ομάδα των απεξαρτημένων. Η περαιτέρω έρευνα σε περισσότερα εναλλακτικά εγχειρήματα με διαφορετικές ομάδες ευάλωτων όπως π.χ. άτομα με ψυχιατρική εμπειρία, θα δώσει τη δυνατότητα διεξαγωγής χρήσιμων συμπερασμάτων για το αν η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην ένταξη ευάλωτων ομάδων στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Μέσα από τη διερεύνηση περισσότερων δειγμάτων, θα μπορέσουν να αποτυπωθούν τα οφέλη της κοινωνικής οικονομίας, αλλά συγχρόνως θα αναδειχθούν και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι φορείς ΚΑΟ. Αυτό θα είναι το εφελκυστικό μιας διαδικασίας εύρεσης των πιο αποτελεσματικών λύσεων και τρόπων αντιμετώπισης των ζητημάτων που εμποδίζουν την εύρυθμη και πετυχημένη λειτουργία των εγχειρημάτων. Τέλος, η επίλυση του προβλήματος της κοινωνικής ένταξης είναι μια μακροχρόνια διαδικασία της οποίας το κλειδί είναι τόσο η προσωπική όσο και η κοινωνική αλλαγή. Το όραμα για μια καλύτερη και πιο δίκαιη κοινωνία αλλά και το γνήσιο ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπο πρέπει να διέπει όλους όσους εμπλέκονται στη διαδικασία της επανένταξης ευάλωτων ομάδων αλλά και γενικότερα όσους επιθυμούν την κοινωνική ευημερία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ξενόγλωσσες αναφορές

Active Citizens Fund: Χρηματοδοτικός Μηχανισμός ΕΟΧ 2014 – 2021.

(Ανακτήθηκε στις 10/08/2024 από: <https://www.bodossaki.gr/draseis-synergasias/thesmikoiforeis/eea-grants/active-citizens-fund/>).

Adam, S., & Douvitsa, I. (2022), “Analyse comparative des lois-cadres sur l’économie sociale et solidaire: Les cas de la France, de la Grèce, du Portugal et de l’Espagne”, *Revue Internationale de l’Économie Sociale*.

Argothes.(n.d.). Το Πρόγραμμα ΑΡΓΩ. (Ανακτήθηκε στις 28/07/2024 από: <https://www.argothes.gr/argo/argo-program/>)

Baudry, P. (1997). «L’asocial» *Aux frontières du social, L’exclusions la direction de Alain Gauthier*, (85-104). Paris: L’Harmattan.

BELLIHI, H., BAZI, M., & PATETTA, V. (2020). *Financing Social Entrepreneurship: A Challenging Game*.

bodossaki, (n.d). Active Citizens Fund: Χρηματοδοτικός Μηχανισμός ΕΟΧ 2014 – 2021. (Ανακτήθηκε στις 20/07/2024 από: <https://www.bodossaki.gr/draseis-synergasias/thesmikoiforeis/eea-grants/active-citizens-fund/>)

Burdge, R.J. and Vanclay, F. (1996), “Social impact assessment: a contribution to the state of the art series”, Impact Assessment.

Castel, R. (1995). *Les pièges de l’exclusion Lien social et politiques*, RIAC.

Chaves R., & Monzón Campos J.L. (2007), *The social economy in the European Union*, Brussels: European Economic and Social Committee - CIRIEC.

CIRIEC (1999). *Third System Enterprises: A new strategy for Employment: Provisional Results*, Liege: mimeo.

CIRIEC (2012). Η Κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή.

Costanzo, L.A., Foster, D., Perrini, F. and Vurro, C. (2014), "Dual-Mission management in social entrepreneurship: qualitative evidence from social firms in United Kingdom", *Journal of Small Business Management*.

Dickson-Swift, V. et al. (2007). *Doing Sensitive Research: What Challenges Do Qualitative Researchers Face? Qualitative Research*, 7, 327-353. (Ανακτήθηκε στις 10/07/2024 από: <http://dx.doi.org/10.1177/1468794107078515>)

Euricse and ICA (December 2019). *Exploring the Cooperative Economy*. Report

2019 (pp. 6-15 & 25). World Cooperative Monitor.

Evers, A., Laville J.-L. (Eds.) (2004) *The third sector in Europe*, Cheltenham: Edward Elgar.

epde, (nd). Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών. *Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων*. (Ανακτήθηκε στις 10/08/2024 από: <https://epde.gr/portal/pde/>)

Fragiadakis, K. (2023). Obstacles and facilitating factors to work integration of Greek social enterprise employees who have recovered from addiction. *Work*, 74(2), 595-608.

Kickul, Jill and Lyons, Thomas S.. "Financing Social Enterprises " *Entrepreneurship Research Journal*, vol. 5, no. 2, 2015, pp. 83-85. (Ανακτήθηκε στις 21/07/2024 από: <https://doi.org/10.1515/erj-2015-0006>)

Kurtz, L. (1997). *Self-help and support groups. A handbook for practitioners*. Sage Publications.

Lainas, S., & Dimitriadou, K. (2021, 31.08-03.09). *Self-help / Mutual aid groups in the light of commons: Peer education based on self-organized procedures and mutual aid* [παρουσίαση συνεδρίου]. 15th Conference of the European Sociological Association: Sociological Knowledges for Alternative Futures, Barcelona.

LEED, (2024). Local Economic and Employment Development. Measure, Manage and Maximise Your Impact. *A GUIDE FOR THE SOCIAL ECONOMY*. (Ανακτήθηκε στις 03/08/2024 από: https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/topics-focus/measuring-social-impact-new-era-social-economy_en)

Levitas R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E., Patsios, D. (2007).

Lowery, F. & Schatz, W. (2016). Ο Γρίφος του Συνεταιριστικού Κεφαλαίου. *Ο όμιλος Συνεταιριστές Π.Ε. Μια Καναδική Προοπτική*. (σελ. 34-48). (Ανακτήθηκε στις 10/09/2024 από: <https://ica.coop/sites/default/files/2021-11/CapitalConundrumCoopGR.pdf><https://ica.coop/sites/default/files/2021-11/CapitalConundrumCoopGR.pdf>)

OECD, (2021). *Social Impact measurement for the Social and Solidarity Economy*. OECD Global Action. Promoting Social & Solidarity Economy Ecosystems. (Ανακτήθηκε στις 10/08/2024 από: https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/social-impact-measurement-for-the-social-and-solidarity-economy_d20a57ac-en)

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.

snf, (nd). Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος: 20 χρόνια δράσης. (Ανακτήθηκε στις 25/08/2024 από: <https://www.snf.org/el/nea-istories/nea/anakoinoseis/idryma-stayros-niarhos-20-hronia-drasis/>)

Richardson, L., & Epp, S. (2016). Substance use disorders, employment and the return to work. In *Handbook of return to work: From research to practice* (pp. 667-692). Boston, MA: Springer US.

Silver, H. (1994). «*Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms*».

International Labour Review.133.

Social Economy Europe (SEE) (2018). *The Future of EU policies for the Social Economy: Towards a European Action Plan* (pp. 2-6). Brussels: SEE. (Ανακτήθηκε στις 10/09/2024 από: <https://www.socialeconomy.eu.org/resources/>.)

Spencer, J., Deakin, J., Seddon, T., Ralphs, R., & Boyle, J. (2008). *Getting problem drug users (back) into employment*. London: UK Drug Policy Commission (UKDPC).

«The Multidimensional Analysis of Social Exclusion: A Research Report for the Social Exclusion Task Force». University of Bristol: Bristol, UK, 2007.

Wilkinson, R. (1996). *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*. London: Routledge.

Ελληνόγλωσσες αναφορές

Αδάμ, Σ. (2006). 'Κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα'. Στο: *Κοινωνία και Ψυχική Υγεία*, Τεύχος 10, (σελ.61-70).

Αδάμ, Σ. (2012), *Κοινωνική οικονομία, εργασιακή ένταξη και κοινωνικός αποκλεισμός: Η εμπειρία των ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. στην Ελλάδα*. (διδακτορική διατριβή), Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ).

Αδάμ, Σ. (2014). Οδηγός δημιουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων, Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας.

Αδάμ, Σ. (2016), «Κοινωνική οικονομία, εργασιακή ένταξη και κοινωνικός αποκλεισμός: Η αναγκαιότητα αλλαγής παραδείγματος», σε: *Διαδρομές Κοινωνικής Εργασίας*, Αθήνα: Δ.Π.Θ./ Μοτίβο Εκδοτική, σσ. 346-361.

Αδάμ, Σ., Κορνιλάκης, Α. & Καβουλάκος, Κ. (2018). *Το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνικής αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα: Η εμπειρία της δημόσιας διαβούλευσης και μια κριτική αποτίμηση του νόμου 4430/2016*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ.

Αδάμ, Σ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικός αποκλεισμός: Μια κριτική προσέγγιση*.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, *μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 και άλλες διατάξεις*. Νόμος 4624/29-8-2019 (Τεύχος Α΄137/29-8-2019). (Ανακτήθηκε στις 21/08/2024 από:

Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο., 2020. (Ανακτήθηκε στις 28/08/2024 από: <http://www.kalo.gov.gr>).

Γεωργάκας, Π. (2018), *Αλήθεια, Ψέματα και Μυστικά της Απεξάρτησης*. Χίος: Εκδόσεις ‘ΑΛΦΑ ΠΙ’.

Γκιουζέπας, Σ. (2023, Ιούλιος 5). “Αγρόκτημα ΒΙΟκοφινάκι: Ένα θαύμα της απεξάρτησης στο Ψ.Ν.Θ.” (Ανακτήθηκε στις 20/07/2024 από: <https://parallaximag.gr/epikairotita/reportaz/agroktima-viokofinaki-ena-thayma-tis-apexartisis-sto-psihiatriko-nosokomeio-thessalonikis>)

Δουβίτσα, Ι. (2019), *Ελληνική συνεταιριστική νομοθεσία: Από τον κατακερματισμό στην ενοποίηση*, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας.

Δουβίτσα Ι. (2023). «*Η απασχόληση στον χώρο της κοινωνικής οικονομίας: τάσεις και προοπτικές*», Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά (ΕΚΤΕΠΝ). (n.d). *Γραφήματα - Ετήσια Έκθεση 2023 του ΕΚΤΕΠΝ.* (Ανακτήθηκε στις 02/09/2024 από: <https://www.ektepn.gr/publications/2023/ee2023-graphs>)

ΕΣΠΑ, (2023). ΕΣΠΑ και Τοπική Αυτοδιοίκηση. *Δυνατότητες χρηματοδότησης έργων & δράσεων της τοπικής αυτοδιοίκησης στα προγράμματα.* (Ανακτήθηκε στις 10/09/2024 από: https://www.eetaa.gr/wp-content/uploads/2023/06/20221219_espa21_27_kai_ta.pdf)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2011). *«Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, οικοδόμηση ενός οικοσυστήματος για την προώθηση των κοινωνικών επιχειρήσεων στο επίκεντρο της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής καινοτομίας»*, Βρυξέλλες, 25.10.2011. (Ανακτήθηκε στις 08/08/2024 από:

<https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0682&from=EN>)

Ζαϊμάκης, Ι., & Νικολαΐδης, Ε., (2022). *Μελέτες για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία Προσεγγίσεις, προκλήσεις, εφαρμογές.* Ηράκλειο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Ζαφειρίδης, Φ. (2018), *Για τις αιτίες και τις θεραπείες των εξαρτήσεων*, Αθήνα:Πεδίο.

Ζαφειρίδης, Φ., & Λαϊνάς, Σ. (2009). Οι ελλοχεύοντες κίνδυνοι για τη ριζοσπαστικότητα των ΑΑ και ΝΑ. Στο Φ. Ζαφειρίδης (2009), *Εξαρτήσεις και κοινωνία. Θεραπευτικές κοινότητες, ομάδες αυτοβοήθειας* (σσ. 263-301). Εκδόσεις Κέδρος.

Ζαφειρόπουλος, Κ. (2015). *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών* (2η εκδ.). Αθήνα:Κριτική.

Θανοκώστα, Β. (2019). *«Μορφές Χρηματοδότησης Πολύ Μικρών & ΜμΕ»* (Ανακτήθηκε στις 20/08/2024 από: <https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2019/05/11>)

Ίσαρη, Φ. & Πουρκός, Μ. (2015). *Οργάνωση, Ανάλυση και Αξιολόγηση Ποιοτικών Δεδομένων.* Στο Ίσαρη Φ. & Πουρκός Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας.* Αθήνα:Εκδόσεις Κάλλιπος Ανοιχτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.

Ιωσηφίδης, Θ. (2001), *Η περίπτωση του ερευνητικού προγράμματος MEDACTION.* Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: Κοινωνικές Εξελίξεις στην Σύγχρονη Ελλάδα και Ευρώπη, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Καβουλάκος, Κ. & Γριτζάς, Γ. (2015), *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι. Κοινωνικά κινήματα και χωρική ανάπτυξη*, Αθήνα: Κάλλιπος.

ΚΑΛΟ, Έκθεση 2021-2022, (2023). *Επικαιροποιημένο Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία με ενσωμάτωση δράσεων Κοινωνικής Καινοτομίας και ευθυγράμμιση της Στρατηγικής με το Ευρωπαϊκό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία.*

Κοντονάσιου, Ε. - Γ. Ζαϊμάκης, Ε. Νικολαΐδης (επιμ.). *Μελέτες για την κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία*, Ηράκλειο 2022.

Κορρές, Γ.Μ. (2015). *Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη*. Αθήνα: ΣΕΑΒ.

Κυριακοπούλου, Α. (2020). *Νέοι και Εθελοντισμός*. Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών.

Λαϊνάς, Σ. (2022). Δημιουργώντας και λειτουργώντας ομάδες στο πλαίσιο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Συμβουλευτικές προσεγγίσεις και πρακτικές εφαρμογές. Κεφάλαιο στο συλλογικό τόμο: Γ. Ζαϊμάκης & Ε. Νικολαΐδης (2022). *Μελέτες για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία* (σελ. 267-284). Εκδότης: ΚΕΚΑΠΕΡ Περιφέρεια Κρήτης.

Λαϊνάς, Σ. (2023). Δυναμική των ομάδων: Θεωρητικές έννοιες και πρακτικές εφαρμογές στη διακυβέρνηση των συνεταιριστικών εγχειρημάτων. Στο: Σεργάκη, Π., Κοντογεώργος, Α., Ντρίνιας, Θ., & Λαϊνάς, Σ. *Διακυβέρνηση και Επιχειρηματικότητα Συνεταιριστικών Εγχειρημάτων* (σελ.41-61). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.

Μπασδάρης, Γ. (2016). *Εθελοντισμός και Κοινωνική Αλληλεγγύη*. Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη.

Ν.4019/2011.*Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις*, ΦΕΚ 216/Α/30-09-2011.

Ν.4430/2016.*Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέω_της και άλλες διατάξεις*.

Ν.4686/2020(ΦΕΚ τ.Α' 51). *«Βελτίωση της μεταναστευτικής νομοθεσίας,τροποποίηση των διατάξεων των νόμων 4636/2019(Α' 169), 4375/2016(Α' 51),4551/2014(Α' 80)και άλλες διατάξεις».*

Πάνου, Ν. (2023). Η ευαλωτότητα στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η (μετα,)πανδημική εποχή. Στο: *e-ΠΟΛΙΤΕΙΑ*, Τεύχος 6, (σελ.235-246).

Παπαϊωάννου, Σ., (2006). 'Για μια κοινωνική οικονομία και κοινωνική πολιτική της αλληλεγγύης και της ενδυνάμωσης ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό'. Στο: *Κοινωνία και Ψυχική Υγεία*, Τεύχος 1, (σελ.10-31).

Παπατριανταφύλλου, Ι. (2020). *Crowdfunding : Μια εναλλακτική μορφή για τη χρηματοδότηση start up επιχειρήσεων υπό το φως του Κανονισμού (ΕΕ) 2020/1503.*

Πρωταίου, Π., (2016). «Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Μύθοι και Ουσία». (Ανακτήθηκε στις 10/09/2024 από: <https://athens.impacthub.net/ta-nea-mas/koinoniki-epixeirimatikotita-mithoi-ousia/>)

Σεργάκη, Π., Κοντογεώργος, Α., Λαΐνας, Σ., Ντρίνιας, Θ. (2023). *Διακυβέρνηση και Επιχειρηματικότητα Συνεταιριστικών Εγχειρημάτων (Προπτυχιακό Εγχειρίδιο)*. Αθήνα: Κάλλιπος - Ανοιχτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.

Τσιώλης, Γ. (2018). *Η θεματική ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων (97-125)*. Στο Γ. Ζαϊμάκης (επιμ.), *Ερευνητικές διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες, Θεωρητικές Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*, Πανεπιστήμιο Κρήτης -Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας.

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών. *Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων*. (Ανακτήθηκε στις 20/09/2024 από: <https://epde.gr/portal/pde/>)

Ψυχοπαίδης, Κ. (1996). *Εισαγωγή στην πολιτική Επιστήμη*. Εκδόσεις: Ποταμός.

Παράρτημα Α : Οδηγός συνέντευξης / Ερωτήματα

Οι παρακάτω ερωτήσεις αφορούν μέλη και Διοικούσα Επιτροπή

- Πότε ξεκίνησε τη δράση της η ΚΟΙΝΣΕΠ και ποιο ήταν το σημαντικότερο κίνητρο;
- Μπορείτε να μου περιγράψετε τη δράση του εγχειρήματος; Ποιά είναι τα σπουδαιότερα οφέλη;
- Οι άτυπες συνεταιριστικές μονάδες του ΨΝΘ (ίδρυση 2005 - Χατζηγεωργιάδης), λειτούργησαν σαν παράδειγμα/αποτέλεσαν έμπνευση;
- Οι ΚΟΙΣΠΕ είναι μονάδες υγείας ενώ οι ΚΟΙΝΣΕΠ όχι. Οι απεξαρτημένοι είναι ψυχικά πάσχοντες; Υπάρχει κάποια συνεργασία με φορέα του Υπουργείου Υγείας;
- Η παρούσα νομοθεσία είναι ευνοϊκή; Υπάρχει φορέας ενίσχυσης του εγχειρήματος; Είναι απαραίτητη η συνεργασία με άλλους φορείς;
- Με δεδομένο ότι τα εγχειρήματα αυτά είναι «παιδιά της ανάγκης» λόγω των ελλείψεων και των κενών που αφήνει ο δημόσιος τομέας. Ο κρατικός μηχανισμός πόσο υποστηρίζει την ΚΟΙΝΣΕΠ;
- Πρόκειται για «από τα κάτω» οργάνωση; Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εργαζομένων και της ένταξης εμποδίζουν τη δημοκρατική διακυβέρνηση;
- Πόσο συχνά γίνονται συνελεύσεις; Συμμετέχουν όλοι; Πώς λύνονται τα ζητήματα και καταλήγετε σε αποφάσεις;
- Ποιές είναι οι πηγές χρηματοδότησης; Πού επενδύονται τα έσοδα;
- Η ΚΟΙΝΣΕΠ είναι μία κοινωνία ομότιμων;
- Οι εργαζόμενοι είναι εκπαιδευμένοι / έχουν την κουλτούρα της ΚΑΟ, διέπονται από αξίες όπως αλληλεγγύη, συνεργασία, εμπιστοσύνη και αυτοβοήθεια;
- Σε περιόδους κρίσης θεωρείτε ότι η ΚΟΙΝΣΕΠ μπορεί να ανταποκριθεί καλύτερα και να επιβιώσει σε σχέση με μια συμβατική επιχείρηση; αν ναι, γιατί;
- Η ΚΟΙΝΣΕΠ δραστηριοποιείται σε άλλα πρότζεκτ;
- Πώς γίνεται γνωστή η δράση της;
- Ποιος είναι ο κοινωνικός αντίκτυπος του εγχειρήματος; Διευρύνεται το πελατολόγιο; Πιστεύετε ότι καταφέρνει μέσω της δράσης της να διαχέει τις αξίες της στην κοινότητα;

- Ποιός είναι ο ρόλος σας στο εγχείρημα; Πόσα μέλη έχει;
- Ποιό είναι το δικό σας κίνητρο για να συμμετάσχετε στην ΚΟΙΝΣΕΠ;
- Ποιές είναι οι μεγαλύτερες δυσκολίες στη λειτουργία της ΚΟΙΝΣΕΠ; Οικονομικές προκλήσεις;
- Έχετε ποτέ αντιμετωπίσει κίνδυνο εκφυλισμού; Έχει κινδυνέψει το εγχείρημα να υιοθετήσει αρχές συμβατικής επιχείρησης; (αναφορά σε παράδειγμα)
- Στη διττή στόχευση του εγχειρήματος επικρατεί κάποιο περισσότερο; Υπάρχει ισορροπία μεταξύ επιχειρηματικής και κοινωνικής διάστασης ή λειτουργείτε με βάση την επιχειρηματική διάσταση για να μην κινδυνεύσει η βιωσιμότητα του εγχειρήματος; Το στοίχημα της ισορροπίας τελικά κερδίζεται;
- Πρέπει να είναι γνωστή η ταυτότητα του ωφελούμενου για να εργαστεί στο Βιοκοφινάκι;
- Οι εργαζόμενοι παραμένουν στην ΚΟΙΝΣΕΠ ή απορροφώνται μελλοντικά από μια συμβατική επιχείρηση;
- Μέσα στην ΚΟΙΝΣΕΠ συναντώνται αξίες που συναντώνται και στο πρόγραμμα κατά τη διάρκεια της ανεξαρτητικής διαδικασίας. Σε μια συμβατική επιχείρηση που διέπεται από άλλες αξίες μπορούν οι ανεξαρτημένοι να ανταποκριθούν;
- Μέσα από την ΚΟΙΝΣΕΠ δραστηριοποιούνται κοινωνικά; Συμβάλλει στην πραγματική ενσωμάτωσή τους στον κοινωνικό ιστό;
- Υπήρχε μεγαλύτερος κίνδυνος αποτυχίας της ένταξης πριν την έναρξη της κοινσέπ Βιοκοφινάκι;
- Οι εργαζόμενοι δικαιούνται κάποια επιδοματική υποστήριξη παράλληλα με το μισθό τους; Εξασφαλίζεται η αξιοπρεπής διαβίωσή τους;
- Η χειραφέτηση αποτελεί στόχο που επιτυγχάνεται μέσα από τη λειτουργία της ΚΟΙΝΣΕΠ;
- Κάτι που μάθατε από τους εργαζόμενους και το υιοθετήσατε;
- Η τελευταία γενική συνέλευση έγινε τον Ιούνιο, υπάρχει σχεδιασμός για την επόμενη;
- Η εργασία αποτελεί μονόδρομο για την επανένταξη;
- Μπορεί η δουλειά που γίνεται μέσα από αυτά τα προγράμματα και την κοινσέπ να γίνει από έναν ενιαίο δημόσιο φορέα ή είναι απαραίτητη η εμπλοκή των ειδικών που έχουν αναπτύξει σχέσεις εμπιστοσύνης με τους χρήστες των υπηρεσιών;

- Έρχονται άλλα αιτήματα σε εσάς; π.χ. για καλύτερες θέσεις εργασίας, θέσεις ευθύνης;

Οι ακόλουθες αφορούν μέλη και εργαζόμενους.

- Πώς θα χαρακτηρίζατε το περιβάλλον της ΚΟΙΝΣΕΠ;
- Τι προσφέρει η εργασία στο Βιοκοφινάκι;
- Τι θεωρείτε πιο δύσκολο να επιτευχθεί, η κοινωνική ένταξη ή η οικονομική αυτονομία;
- Πώς θα χαρακτηρίζατε τις σχέσεις μεταξύ των εργαζόμενων, μελών κ εργαζόμενων;
- Υπάρχει κίνδυνος εγκλωβισμού των απεξαρτημένων στην ΚΟΙΝΣΕΠ;
- Μπορούν οι εργαζόμενοι να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και το περιβάλλον μιας συμβατικής επιχείρησης;
- Τι θα έπρεπε να συμβαίνει ιδανικά; Τι οραματίζεστε να κάνετε;
- Θέλετε να μου πείτε κάτι που παρέλειψα να σας ρωτήσω;
- Οι εργαζόμενοι συμμετέχουν στη διακυβέρνηση του εγχειρήματος; Με ποιό τρόπο;
- Μπορεί η ένταξη να ξεκινήσει με την εργασία ή πρέπει να περνάει από θεραπευτικό πρόγραμμα;
- Προτιμάτε το τι μπορεί να γίνει ή τι μπορούμε να κάνουμε;

Οι ερωτήσεις που ακολουθούν αφορούν μόνο εργαζόμενους.

- Πόσα χρόνια εργάζεστε στην ΚΟΙΝΣΕΠ; Ποιες είναι οι αρμοδιότητές σας;
- Πώς είστε με τη συμμετοχή σας στο εγχείρημα; Ποιο είναι το σημαντικότερο όφελος αλλά και η μεγαλύτερη δυσκολία;
- Τι έχει αυτή η εργασία που την κάνει ελκυστική;
- Έχετε εμπειρία από εργασία σε συμβατική επιχείρηση; Αν ναι, ποιές διαφορές εντοπίζετε; Σκέφτεστε/επιθυμείτε στο μέλλον να ενταχθείτε σε περιβάλλον συμβατικής επιχείρησης;
- Θεωρείς τον εαυτό σου κοινωνικά ενταγμένο;
- Έχεις βιώσει κοινωνικό αποκλεισμό;
- Τί σε βοήθησε στην ένταξη;
- Έχεις περισσότερη αυτοπεποίθηση τώρα από ότι πριν ξεκινήσεις τη δουλειά;

- Νιώθεις ότι έχεις τη δύναμη πλέον να αντιμετωπίσεις τις προκλήσεις που έχει ένα συμβατικό εργασιακό περιβάλλον; Αν σου πρότειναν μια τέτοια εργασία θα την αποδεχόσουν; Γιατί ναι, γιατί όχι;
- Πώς συστήνεσαι σε μια συνέντευξη για δουλειά; Η ταυτότητα του πρώην χρήστη έχει σημασία; Πιστεύεις ότι έχεις αποκτήσει νέα ταυτότητα; Η εμπειρία στην ΚΟΙΝΣΕΠ έχει συμβάλλει σε αυτό;

Οι παρακάτω αφορούν πελάτες της ΚΟΙΝΣΕΠ.

- Πότε και πως μάθατε για τη δραστηριότητα της ΚΟΙΝΣΕΠ;
- Πόσο χρονικό διάστημα είστε πελάτης;
- Τι γνωρίζετε για την κοινωνική στόχευση της ΚΟΙΝΣΕΠ;
- Για ποιούς λόγους επιλέξατε να είστε πελάτης και να ενισχύσετε αυτή την προσπάθεια;
- Είστε ευχαριστημένος από τις υπηρεσίες και τα προϊόντα;
- Για ποιούς λόγους θα σταματούσατε να στηρίζετε αυτήν την προσπάθεια;
- Γνωρίζετε τη δράση άλλων ΚΟΙΝΣΕΠ; έχετε στηρίξει στο παρελθόν άλλα εγχειρήματα;
- Έχετε προτείνει τα προϊόντα της ΚΟΙΝΣΕΠ σε φίλους σας; (ή θα τα προτείνατε;) γιατί ναι, γιατί όχι.
- Θεωρείτε ότι αυτό το εγχείρημα είναι απαραίτητο μόνο για την επαγγελματική αποκατάσταση των ανεξαρτημένων ή συμβάλλει ουσιαστικά στην ένταξή τους;
- Θεωρείτε ότι το εγχείρημα υποκαθιστά το ρόλο του κράτους και την αδυναμία του να στηρίζει μια ευάλωτη ομάδα;
- Νομίζετε ότι το πρόβλημα της ανεξάρτησης και κατ επέκταση της ένταξης είναι προσωπικό ή κοινωνικό;
- Έχετε διαμορφώσει άλλη γνώμη για τους ανεξαρτημένους από τότε που γίνατε πελάτης;

Παράρτημα Β: Έντυπο συγκατάθεσης συμμετοχής στην έρευνα.

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: «Η διακυβέρνηση των κοινωνικών συνεταιρισμών ένταξης και η συμβολή τους στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη δημιουργία κοινωνικού αντίκτυπου. Η περίπτωση της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. ΑΡΓΩ».

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ: Βασιλική Μουτούλη vasomoutouli@yahoo.gr

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ: Σκοπός της εργασίας είναι να εξετάσει τον τρόπο διακυβέρνησης των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων και να αποτυπώσει τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν στον τομέα της ένταξης των ευάλωτων ομάδων τόσο στον εργασιακό χώρο όσο και στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΛΑΪΝΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ, Μέλος Σ.Ε.Π. Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, Αναπληρωτής Επιστημονικός Υπεύθυνος των Προγραμμάτων Προαγωγής Αυτοβοήθειας του Α.Π.Θ. lainas.sotirios@ac.eap.gr, lainas@selfhelp.gr.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ: Η έρευνα θα διεξαχθεί μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων που θα πραγματοποιηθούν δια ζώσης. Οι συνεντεύξεις αφορούν στην εμπειρία εργασίας στην παρούσα ΚΟΙΝΣΕΠ ένταξης και στις μελλοντικές βλέψεις για εργασία, ενώ απευθύνονται στα μέλη/εργαζόμενους της ΚΟΙΝΣΕΠ. Για την διευκόλυνση της διαδικασίας και των συμμετεχόντων οι συνεντεύξεις θα πραγματοποιηθούν σε χώρο και χρόνο που θα υποδειχθούν από τους υπεύθυνους του υπό μελέτη εγχειρήματος.

ΠΙΘΑΝΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ/ΤΥΧΟΝ ΕΠΙΒΑΡΥΝΣΗ: Η συμμετοχή στην έρευνα δεν ενέχει κινδύνους και δεν αναμένεται να προκαλέσει δυσάρεστες συνέπειες στους συμμετέχοντες. Μοναδική επιβάρυνση αποτελεί ο χρόνος που είναι απαραίτητο να αφιερώσουν οι συμμετέχοντες προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΟΦΕΛΗ: Στα προσδοκώμενα οφέλη συγκαταλέγεται η συμβολή των συμμετεχόντων στη συλλογή σημαντικών στοιχείων για την διεξαγωγή ερευνητικών συμπερασμάτων και η δυνατότητα να παρουσιάσουν το εγχείρημά στο οποίο εργάζονται μέσα από την δική τους εμπειρία προκειμένου να δώσουν κίνητρα.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ: Τα δεδομένα θα συλλεχθούν και στην

συνέχεια θα μετατραπούν σε αριθμούς και ανώνυμες πηγές προκειμένου να είναι αδύνατη η αποκάλυψη της ταυτότητας των συμμετεχόντων σε πιθανές μελλοντικές δημοσιεύσεις ή παρουσιάσεις της έρευνας. Με τη συμμετοχή τους στην παρούσα έρευνα οι συμμετέχοντες συναινούν στη χρήση και δημοσίευση των δεδομένων που έχουν συλλεχθεί από αυτούς και σε μελλοντικές έρευνες, πάντα υπό την προϋπόθεση ότι προστατεύεται η ανωνυμία τους. Λάβετε υπόψη ότι κατά την ηχογράφηση θα ζητηθεί εκ των προτέρων η συγκατάθεσή σας.

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ: Οι συμμετέχοντες έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επικοινωνία με την ερευνήτρια στην παραπάνω διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για την παροχή διευκρινίσεων και επιπλέον στοιχείων ως προς την αποσαφήνιση της διαδικασίας.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ: Η συμμετοχή στην παρούσα έρευνα είναι ελεύθερη και εθελοντική. Οι συμμετέχοντες μπορούν να αποσυρθούν από αυτήν οποιαδήποτε στιγμή καθώς και να επιλέξουν να μην απαντήσουν σε ερωτήσεις της συνέντευξης εφόσον το επιθυμούν.

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ: Έχω διαβάσει τις παραπάνω πληροφορίες και έχω κατανοήσει τη διαδικασία που θα πρέπει να ακολουθήσω για τη διεξαγωγή της έρευνας και της συνέντευξης και συναινώ να συμμετέχω σε αυτήν.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΥΠΟΓΡΑΦΗ